Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Mgr. Daniel Hanuš

Rodičovství jako právní problém

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: doc. JUDr. Senta Radvanová, CSc.

Katedra: Katedra občanského práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): červen 2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 8. 6. 2014 Mgr. Daniel Hanuš

Poděkování

Na tomto místě bych chtěl velice poděkovat Doc. JUDr. Sentě Radvanové, CSc. za odborné vedení, pomoc, rady a nepřebernou inspiraci při zpracování mé diplomové práce.

Děkuji své mamince Doc. PaedDr. Radmile Burkovičové, Ph.D. za vytvoření vynikajícího prostředí, všestrannou podporu a pomoc, ohleduplnost a motivaci v průběhu tvorby diplomové práce a studia.

Obsah:

Obsah: ... 1
Úvod ... 2
1. Historicko – právní exkurs ... 6
1.1 Římské právo ... 6
1.2 Středověké právo ... 7
1.3 ABGB a vývoj rodinného práva na našem území ... 8
2. Pojem a účel rodičovství ... 12
2.1 Rodič ... 12
2.2 Dítě ... 12
2.3 Rodina ... 16
2.4 Rodičovství ... 19
3. Určování rodičovství ... 22
3.1 Určení mateřství aneb Mater semper certa est (?) ... 23
3.2 Problematika anonymních a utajených porodů ... 24
3.2.1 Civilně-procesní problematika utajených porodů aneb matka je či není „utajená“? ... 28
3.2.2 Právní ochrana dítěte narozeného utajeným porodem ... 32
4. Institut asistované reprodukce a surogačního mateřství v ČR ... 38
4.1 Pojem asistované reprodukce (ART) ... 38
4.2 Stručná historická geneze problematiky asistované reprodukce ... 39
4.3 Metody asistované reprodukce – vybraná problematika ... 40
4.4 Právní úprava asistované reprodukce ... 42
4.5 Asistovaná reprodukce ve statistických datech ... 48
4.6 Problematika surogačního mateřství ... 49
4.7 Nástin problematiky maternitních sporů ... 53
5. Určování otcovství ... 56
5.1 Určení otcovství svědčící manželu matky ... 56
5.2 Určení otcovství svědčící muži, který dal souhlas s umělým oplodněním ... 59
5.3 Určení otcovství souhlasným prohlášením ... 59
5.4 Určení otcovství soudem ... 61
5.5 Popírání otcovství ... 63
5.5.1 Popření otcovství svědčící manželu matky ... 63
5.5.2 Popření otcovství k dítěti narozenému z umělého oplodnění ... 65
6. Právo dítěte znát svůj genetický původ ... 66
6.1 Mezinárodněprávní východiska k právu dítěte znát svůj genetický původ a judikatura ESLP ... 69
Závěr ... 74
Seznam zkratek ... 76
Použitá literatura ... 77
Název diplomové práce v anglickém jazyce ... 86
Abstrakt ... 87
Abstract ... 89
Seznam klíčových slov ... 91

Úvod

Rodičovství je specifickou životní rolí člověka jako socializovaného jedince. Není však pouze záležitostí sociální, ale také biologickou či také genetickou spjatou v minulosti především se zachováním rodu a s možností jeho přirozeného pokračování. Rodičovství chápeme v prvé řadě jako vztah rodiče a dítěte a jako takovýto vztah je přirozenou součástí života společnosti. Vzhledem k postupnému rozvoji civilizace a institucionalizací společnosti bylo potřeba tento vztah také právně upravit. Vznikla celá řada problémů, které byly a jsou spjaty s rodičovstvím. Můžeme například poukázat i na odlišnosti vývoje v ČR a celé střední a východní Evropě, a to zejména na neobvyklou rychlost a hloubku propadu měr porodnosti a sňatečnosti. Ačkoli mnohé z těchto ukazatelů vykazují analogii s vývojem v západních zemích, neplatí to o stále se jen nepatrně zvyšujícím věku v době narození prvního dítěte, což bylo typickou charakteristikou demografického chování v ČR do 80. let. Na poklesu porodnosti se podílí především odkládání narození prvních dětí.[1]

Právní úprava na realitu rodičovství v průběhu svého vývoje reagovala někdy více, někdy méně flexibilně. Rodinné právo je obecně zařazeno jako speciální část či odvětví práva soukromého. Nelze však tvrdit, že obsah práv a povinností je v rámci rodinného práva limitován pouze a zcela právem soukromým v režii dispozitivních a kogentních právních norem.

Veřejnoprávní prvek je přítomen i zde. Jedná se zejména o situace, které se mohou jevit jako pro dítě nevhodné či nebezpečné. Zásah orgánu veřejné moci nastupuje zejména v otázkách sociálně-právní ochrany dětí a v situacích selhává-li rodičovská zodpovědnost, jako souhrn práv a povinností rodičů, a jsou-li přímo ohroženy zájem a blaho dítěte. V případech takovýchto ohrožení nastupuje zásah veřejné státní moci v podobě rozhodnutí soudu, který vystupuje jako „nezávislý třetí“, který dbá na ochranu dítěte jako nejslabšího člena společnosti. Nejen účelem manželství se vlivem dějinného vývoje stalo založit rodinu a vychovávat děti. Stále více se vlivem moderního způsobu života setkáváme s velkým množstvím svazků, které mají podobu

[1] KUCHAŘOVÁ, V., TUČEK, M. *Sociálně ekonomické souvislosti rodinného chování mladé generace v České republice.* Studie národohospodářského ústavu Josefa Hlávky. Praha: Ediční středisko ČVUT, 1999, s. 5-6, s. 30.

nesezdaného soužití. Ochrana rodičovství a rodiny, a stejně tak dětí a mladistvých, je zaručena již na úrovni ústavních předpisů. Rovněž ústavní přepis zcela jasně stanoví, že omezení rodičovských práv a odloučení nezletilých dětí od rodičů proti jejich vůli je možné pouze rozhodnutím soudu a na základě zákona.[2] Zvláštní ochranu rodiny zmiňuje také občanský zákoník, a to již jako jednu ze zásad soukromého práva.[3]

Stejně jako v Ústavě ČR také např. Ústava Spolkové republiky Německo přisuzuje zvláštní ochranu manželství a rodině, podléhající státnímu pořádku. Zároveň stanoví, že péče a výchova dětí jsou přirozenými právy rodičů a především náležitou povinností, nad kterou bdí stát. Proti vůli oprávněného k výchově dětí, může být dítě odtrženo od rodiny jen na základě zákonů, pokud oprávněný k výchově selže nebo z jiných důvodů, kdy dítěti hrozí nebezpečí.[4] Kromě těchto zvláštností, spočívajících v ingerenci státního orgánu do záležitostí rodiny a rodičovství má rodinné právo ještě jedno specifikum, které odlišuje jeho soukromoprávní vztahy od jiných soukromoprávních vztahů. Tímto specifikem je jistě blízký vztah mezi jednotlivými osobami a emocionální rovina těchto vztahů. Toto vše je ještě podpořeno biologicko-genetickým vztahem, dlouhotrvajícím soužitím v rámci společné domácnosti, společným zájmem na výchově dětí a pokračováním rodu, a také příbuzenskými vztahy, které celou rodinnou konstelaci modifikují a doplňují prostřednictvím vzájemných vazeb.

Jádro tématu diplomové práce je zaměřeno na obsahové vymezení jednotlivých aspektů rodičovství tak, jak jsou aktuálně vnímány a upraveny v právním řádu České republiky. Práce si dále klade za cíl předmětnou problematiku uvést také v interdisciplinárních souvislostech, v nich reflektovat její specifické postavení zejména v právní realitě a následně i realitě společenské. Snahou je také teoreticky modifikovat, inspirovat a vymezit možnosti a meze právní úpravy. Zpracování zvoleného tématu zohledňuje pouze vybranou problematiku, kterou lze, vzhledem k charakteru kvalifikační práce, pojmout.

V této kvalifikační práci byl zvolen kvalitativní přístup, výzkumnou metodou se stala obsahová analýza textu právní úpravy.

---

[2] Srov. čl. 32 usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky.

[3] Srov. § 3 odst. 2 písm. b) zák. č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

[4] Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, vom 23.05.1949 (BGBI. I S. 1), Artikel 6. [on line]. [cit. 15. listopadu 2013]. Dostupné na <http://dejure.org/gesetze/GG/6.html>

Právní pohled má určitou přednost před některými jinými vědními disciplinami. Jednou ze specifických vlastností práva je, že musí co nejstručnější formou vyjadřovat zevšeobecnění určitých společenských požadavků. Aby toto zevšeobecnění bylo co nejdokonalejší, je nutné, z hlediska práva, vyjádřit skutečnost opravdově, na základě co nejlepších poznatků a ve všech souvislostech.[5]

V současnosti upravuje oblast rodinného práva zejména zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále jen „o. z.[6]“). Zákon nabyl platnosti dne 22. března 2012 s odloženou účinností k 1. lednu 2014. V právních kruzích je tento stále ještě nový zákon považován v mnohém za přístupnější a flexibilnější co se právní úpravy týče. Nový občanský zákoník, jak je výše uvedený zákon nazýván, derogoval dříve téměř pět desítek let platný a účinný zákon o rodině, který i přes své novelizace (a také díky nim) poskytoval dostatečnou právní jistotu a úpravu poměrů v rámci tak specifického právního odvětví. Mezi dalšími právními předpisy, které upravují oblast rodinného práva je zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých zákonů. Původním úmyslem návrhu občanského zákoníku bylo také implementovat do něj obsah právní úpravy zákona o registrovaném partnerství, avšak od této myšlenky bylo následně ustoupeno. Matriční řízení pak upravuje zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů. Relativně samostatně, avšak v přímé návaznosti na o. z., stojí zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. Právě tento zákon vymezuje pomyslné prolínání práva soukromého a veřejného, jelikož realizuje právo cílené intervence státu do autonomního postavení rodiny a garanci právní jistoty zejména pro osobu dítěte. V obecných intencích není možno opomenout značné množství mezinárodních dokumentů, které danou oblast upravují a jimiž je Česká republika vázána. Jedním z nejdůležitějších je jistě Úmluva o právech dítěte, která byla v našem právním řádu vyhlášena jako Sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb., o Úmluvě o právech dítěte.

---

[5] RADVANOVÁ, S. *Manželství a rodina v ČSSR.* Praha: Orbis, 1964, s. 5.

[6] *Dne 12. února 2014 občanskoprávní a obchodní kolegium Nejvyššího soudu České republiky z podnětu předsedy kolegia se zabývalo problematikou používání zkratek pro "starý" a "nový" občanský zákoník. Předseda kolegia nejprve zahájil diskusi ohledně používání zkratek starého (z r. 1964) a nového civilního kodexu (z r. 2012). Po diskusi civilní kolegium přijalo následující usnesení:* ***Pro občanský zákoník č. 40/1964 Sb. bude používána zkratka "obč. zák.", pro občanský zákoník č. 89/2012 Sb. bude používána zkratka „o. z.“*** [on line]. [cit. 3. června 2014]. Dostupné na <http://vrcha.webnode.cz/news/k-oznacovani-stareho-a-noveho-obcanskeho-zakoniku/>

Byla to právě potřeba zvýšené ochrany dětí, která vedla státy k přijetí Úmluvy, kde se státy zavázaly sledovat ve všech opatřeních nejlepší zájem dítěte (dle čl. 3 odst. 1) a zajistit mu v rozsahu přiměřeném jeho potřebám katalog občanských, hospodářských, sociálních i kulturních práv. Úmluva ve svém obsahu opakuje řadu známých všeobecných lidských práv, a jednak představuje specifická práva týkající se postavení dětí ve společnosti (otázka adopce, sloučení rodin, obchod s dětmi, problematika vykořisťování dětí atd.). Přijaté znění Úmluvy o právech dítěte obsahuje formulace jednotlivých ustanovení, které jsou velmi měkké a smluvním stranám tak ponechává poměrně široký interpretační prostor. Kontrolní mechanismus je založen na zprávách smluvních stran, které jsou zasílány Výboru pro práva dítěte a jsou následně posuzovány.[7] Nesmíme samozřejmě zapomenout na právní předpisy ústavní, kterými jsou Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky a Usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky.

Právě výše uvedené legislativní zdroje formují právní rámec pro společenskou realitu rodiny na pozadí právního řádu České republiky.

[7] ŠTURMA, P.: *Mezinárodní a evropské kontrolní mechanismy v oblasti lidských práv*. Skripta. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1999, s. 16-17.

1. Historicko – právní exkurs

1.1 Římské právo

Základním historickým východiskem ke vzniku a následnému vývoji rodinného práva, a to zejména kontinentálního, bylo římské právo rodinné. Jeho základní postuláty se dodnes zrcadlí v mnohých institutech, které jsou účinné a jsou stále živé v právních řádech států kontinentálního práva.

Když se v Římě dokončoval proces rozpadu rodové občiny, představoval římský stát svazek hlav jednotlivých rodin (*familia*).[8] Nejstarší formou římské rodiny, se kterou se setkáváme v pramenech z počátků republiky, je rodina monogamní, která je také výrazně patriarchálního charakteru. To znamenalo, že v čele rodiny stál muž, nadaný rozsáhlou pravomocí nad ženou, se kterou rodinu založil, i nad dětmi, které se ženou zplodil. Stará římská rodina nebyla tedy jen jednota osob, ale jednota osob a majetku a nad obojím vládl svrchovaně *pater familias*. Pravomoc otce rodiny[9] nad manželkou – matkou rodiny – byla velmi široká, o dětech pak platilo, že je tato pravomoc vůbec bez hranic. Synové a dcery podléhali svému otci natolik, že jejich postavení bývalo přirovnáváno k postavení otroků, a to s poukazem na bezmocnost a bezprávnost jedněch i druhých. Toto ovšem platilo jen pro právo soukromé, z hlediska veřejného práva měly děti postavení samostatné, byli to svobodní římští občané. Moc otce, které synové a dcery podléhali, byla nazývána *patria potestas*. Ve staré patriarchální rodině měl otec nad syny a dcerami tzv. *„potestatem vitae necisque“* – právo nad životem a smrtí. Obecně bylo společensky žádoucí, aby se otec poradil s příbuznými a přáteli, než své dítě potrestá, zvykem ovšem býval tzv. domácí soud (*iudicium domesticum*). Právní sankce za příliš tvrdý a svévolný postup otce se objevily až v době císařské. Poté bylo otci dovoleno dítě trestat jen lehčími tresty, ty těžší vyžadovaly úřední schválení. Usmrcení dítěte se nakonec od vlády Konstantina Velkého posuzovalo jako *parricidium* (tj. vražda příbuzného).[10] Kromě výše uvedeného byl *pater familias* jediným neomezeným vlastníkem půdy, dobytka, všeho hospodářského náčiní i několika otroků.

[8] KLABOUCH, J. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962, s. 31.
[9] Hovoříme též o koncentraci rodinné moci (*manus*) v rukou otce rodiny (*pater familias*), blíže KLABOUCH: c.d., s. 31.
[10] KINCL, J. Římské právo rodinné: Právo manželské In: KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo.* Praha: C. H. Beck, 1995, s. 132, 143.

Dá se tedy říci, že zde již byla vyvinuta patriarchální monogamní rodina, jejíž všechny rysy jsou klasicky vyvinuty.[11] I zde již můžeme zcela jistě hovořit také o jisté podobě majetkového manželského práva.

1.2 Středověké právo

Středověké pojetí rodinného a zejména pak manželského práva bylo tradiční doménou církve a jejího postavení v životě tehdejší společnosti. Mezi základní principy, které vnesla katolická církev do manželských vztahů, byly svátostná povaha manželství, monogamie a nerozlučnost za života manželů.[12] Ustanovení kánonů v podstatě odrážejí poměry evropské feudální společnosti vrcholného středověku 12. – 14. století, kdy datujeme vznik nejdůležitějších kanonistických textů. Kanonické právo se snažilo zajistit stabilitu monogamní patriarchální rodiny a současně také co možno rozšířit okruh působnosti církve při správě manželských (rodinných) vztahů. Velký počet nemanželských dětí byl však viditelným znamením neúspěchu křesťanské morálky v sexuálních vztazích a feudální rodina, která byla považována za důležitou společenskou instituci v rámci společenských vztahů, se stávala předmětem kritiky. Skutečný manželský a rodinný život ve středověké feudální společnosti nám poskytuje velmi rozmanitý obraz nejen z hlediska rozdílů místních a časových, ale také z hlediska sociální diferenciace obyvatelstva. Rozdíly v manželském a rodinném životě, a to zejména poddanského obyvatelstva, byly patrné podle toho, do které sociální skupiny jeho nositelé náleželi a ještě patrnější pak ve feudálních městech.

Pro rodinné právo v našich zemích byly důležitými zejména pozdější reformy za vlády Marie Terezie a Josefa II. Proslulý patent z 1. listopadu 1781 o zrušení nevolnictví mimo jiné odstranil omezení sňatků vyplývající z osobní závislosti poddaných na pánech. Téhož roku vydaný Toleranční patent pak povoloval činnost evangelickým církvím a umožňoval sňatky evangelíků s katolíky. Rok 1782 pak přinesl zrušení závazných zásnub, uznávaných kanonickým právem. Dne 16. ledna 1783 vyšel (pod č. 117 Sbírky zákonů soudních) manželský patent Josefa II., kterým císař přenesl rozhodování o manželských sporech na státní soudy, rušil církevní jurisdikci

[11] KLABOUCH, J.: *c.d.*, s. 31.
[12] VESELÁ, R. a kol. *Rodina a rodinné právo*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, str. 57.

v manželských věcech, která u nás trvala od 10. století a vymezil své výlučné právo upravovat manželské poměry. Principy, na kterých bylo vybudováno josefínské manželské právo, zůstaly s krátkou přestávkou základem manželského práva na našem území až do roku 1919. Už samo odstranění panství katolické církve nad manželskými vztahy bylo dalekosáhlým činem. Těsné sepjetí státu s církví však znemožňovalo zákonodárci patřičně ho využít. Manželské právo Josefa II., které významně zasáhlo do rodinných vztahů, zůstávalo stát „na půli cesty" mezi požadavky církve a osvícenské filosofie. Odpor církevní hierarchie a kněžstva vedl dokonce k odmítání oddávat, což ve státní radě vedlo dokonce v r. 1784 k myšlence obligatorního civilního sňatku. Neústupnost manželského patentu Josefa II. vedla také k tomu, že nová legislativní úprava zohlednila postavení nemanželských dětí, které patent z r. 1787 (někdy uváděn r. 1786) postavil úplně na roveň dětem manželským, a to zejména co se týkalo dědického práva a úpravy poručenství.[13] Tuto legitimaci dítěte zrozeného mimo manželství (obvykle *per matrimonium subsequens*) znalo již římské právo a převzalo i právo kanonické.[14]

1.3 ABGB a vývoj rodinného práva na našem území

Kanonické právo hrálo na našem území zásadní roli zhruba do druhé poloviny 18. století. Hovoříme tedy o počátcích osvícenství. Významné pro rodinné poměry bylo postavení otce v rodině. Před nabytím zletilosti nebylo možno nabýt způsobilosti k právním úkonům (svéprávnosti). Pro nezletilé bylo možno zřídit pro ochranu jejich majetku poručníka, a to v případě smrti otce a tímto poručníkem mohla být také žena.[15]

Historickým vývojem došlo, v rámci moderního občanského práva, k vymezení dvou základních systémů a koncepcí pojetí rodičovství. První systém má svůj základ v napoleonském Code Civile, jež bylo velmi konzervativní, protože dětem nemanželským zakládal příbuzenský vztah mezi rodičem a dítětem až uznáním otcovství, a zároveň omezené dědické právo, jako právo související. Jeho čl. 340 stanovil, že pátrání po otci je zakázáno. V tomto ohledu šlo o nekompromisní ochranu manželství a dětí, které se v něm narodily. Zdůrazněn byl uznávací princip – tedy volní

[13] KLABOUCH, J.: *c.d.*, s. 64, 75, 80, 119 a 120.
[14] RADVANOVÁ, S., ZUKLÍNOVÁ, M.: *Kurs občanského práva – Instituty rodinného práva.* Praha: C. H. Beck, 1999, s. 73.
[15] VESELÁ, R. a kol.: *c.d.*, s. 67 – 68.

projev – soukromoprávní jednostranný (otcův). K dětem pocházejícím z „cizoložného“ či „krvesmilného“ poměru zákon uznání otcovství ani neumožňoval. Paternitní žaloba byla ve francouzském právu přípustná v některých případech až mnohem později ve 20. století.[16]

Druhým základním systémem kontinentálního evropského práva byl systém rakouského Obecného občanského zákoníku (nebo též Všeobecný občanský zákoník) (dále také „ABGB“) z roku 1811. Soukromé právo se v tomto ohledu dočkalo jeho přijetím významné kodifikace.[17] ABGB připravila komise s referentem Franzem Zeillerem. Ten vycházel z osnovy Karla Antonína Martiniho. První díl ABGB byl hotov roku 1802 a celý kodex dokončen v roce 1806 s revizí v roce 1808. Císař František I. mu udělil sankci dne 26. dubna 1811. Přijetím ABGB došlo v českých zemích k definitivnímu ukončení subsidiární aplikace obecného – římského práva.[18]

Zákoník vycházel z toho, že matka je vždy jistá, avšak že každé dítě má právní nárok na určení svého zploditele. Jak bylo uvedeno již dříve, nemanželské dítě bylo již dříve „zrovnoprávněno“ jedním z josefínských patentů (z r. 1786), a to za předpokladu, že nepocházelo z cizoložství. ABGB také podstatně ovlivnil soudní paternitní řízení, kdy upravoval zjišťování nemanželského otcovství bez ohledu na to, zda dítě bylo počato cizoložně, krvesmilně anebo jinak. Základem právní úpravy bylo ustanovení § 163 ABGB: *„O kom se prokáže, že s matkou dítěte obcoval v době, od které neprošlo až do jejího slehnutí méně než 180 a více než 300 dní, nebo kdo to i jen mimo soud dozná, o tom platí domněnka, že dítě zplodil.“*[19] Otec měl v rodině silné postavení na základě ustanovení o otcovské moci (§ 147 ABGB).[20] O právech mezi rodiči a dětmi pojednává hlava třetí dílu prvého (§ 137 a násl.). Základní pojetí právní úpravy otcovství platilo na našem území po 200 let. Jde o jeden z mála institutů, který nebyl zasažen dalším vývojem, zejména pak obdobím totalitního státu.[21]

---

16 RADVANOVÁ, S., ZUKLÍNOVÁ, M.: *c. d.*, s. 74.

17 Nezkrácený originální název *Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesammten Deutschen Erbländer der Österreichischen Monarchie* ABGB byl platný pro všechny země habsburské monarchie (Čechy, Moravu a rakouské Slezsko). Na Slovensku a v Uhrách platiko zvykové právo. Byl vydán jako císařský patent č. 946/1811 Sb. z. s. dne 1. června 1811 a účinnosti nabyl od 1. ledna 1812.

18 PLECITÝ, V., VRABEC, J., SALAČ, J.: *Základy občanského práva*. Plzeň: 2005, Aleš Čeněk

19 RADVANOVÁ, S., ZUKLÍNOVÁ, M.: *c. d.*, s. 74.

20 Pokud nebyl otec dítěte naživu, bylo třeba mu ustanovit opatrovníka.

21 RADVANOVÁ, S., ZUKLÍNOVÁ, M.: *c.d.*, s. 74

Po vzniku Československé republiky bylo recepční normou (zák. č. 11/1918 Sb. z. a n., o zřízení samostatného státu československého) převzato dosavadní občanské právo, které bylo platné na území bývalé rakousko-uherské monarchie. V Čechách, na Moravě a ve Slezsku byly manželské a rodinné poměry upraveny ABGB z roku 1811 a to ve znění doplňujících novel. Na Slovensku citovaná recepční norma převzala tehdejší uherské občanské právo, které bylo vyjádřeno zejména v normách obyčejového práva. Pouze část těchto norem byla vyjádřena psanými právními předpisy. Nejvýznamnější z nich pak byl manželský zákon (zákonný článek XXXII/1894). Legislativa nového státu byla již v počátcích postavena před závažný problém reformy manželského a rodinného práva.[22] K úpravě manželského práva bylo přistoupeno již novelou zák. č. 320/1919 Sb. z. a n. Tato novela připouštěla nejen civilní sňatek jako další možnost ke sňatku církevnímu, ale zároveň také upravovala manželské ohlášky. Církevní sňatek se nadále stal fakultativní formou uzavření manželství. Stát v oblasti statusových práv vznik právního postavení ženatého muže a vdané ženy s církevním sňatkem sice spojoval, ale nepředepisoval jej pro konkrétní občany jako povinnost. Rozlučitelnost manželství bez ohledu na vyznání manželů byla také novum. Pro obyvatelstvo tehdy nově vzniklého demokratického státu byl tento přechod od nezrušitelnosti manželství k nové úpravě možnosti jeho zrušení rozlukou svým způsobem nový, přitom žádoucí a odpovídající potřebám konkrétních lidí.[23]

Období tzv. první republiky bylo naplněno snahou o vytvoření a přijetí občanskoprávního kodexu. Demokratický vývoj byl narušen nacistickou okupací z let 1939 – 1945. Právní pořádek byl narušen a po válce, po roce 1948 dochází k přijetí nové Ústavy, která prohlásila za neplatná všechna ustanovení dosavadních zákonů, která jí odporovala. Řada ustanovení ABGB pozbyla platnosti – zejména šlo o ustanovení, která nerespektovala řádné postavení muže a ženy a rovnoprávné postavení dětí.

Ke zcela zásadní změně dochází přijetím zákona č. 265/1949 Sb., o právu rodinném. Došlo k oddělení úpravy rodinných vztahů od občanského zákoníku. V souvislosti s vydáním zákona o právu rodinném byl vydán i zákon č. 266/1949 Sb.,

---

[22] HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství.* Komentář. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 21 – 22.

[23] RADVANOVÁ, S. Demokratický průlom do manželského práva – novela 320/1919 Sb. z. a n. In DVOŘÁK, J., MALÝ, K. a kol. *200 let Všeobecného občanského zákoníku.* Praha: Wolters-Kluwer, 2011, s. 423 a násl.

o zatímních změnách v některých občanských věcech právních, který řešil otázky jak hmotněprávního tak procesněprávního charakteru a překlenul tak období vydání nového občanského zákoníku (zák. č. 141/1950 Sb.) a občanského soudního řádu (zák. č. 142/1950 Sb.), které nabyly účinnosti 1. ledna 1950. Přijetí nové ústavy v roce 1960 přineslo také zásadní rekodifikaci mnoha pramenů československého práva. Zejména pak Občanský zákoník (zák. č. 40/1964 Sb.) [24]

V roce 1963 došlo k přijetí zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, který nabyl účinnosti 1. dubna 1964. Zákon o rodině je možno označit za typicky soukromoprávní normu. Právní teorie i praxe let šedesátých a následujících se však nebránila tomu, aby tento soukromoprávní charakter, který nebyl obecně uznáván, nebyl postupně v některých směrech stírán průnikem norem veřejného práva do zákona o rodině.[25] Zákon o rodině byl významně novelizován zejména novelou zák. č. 91/1998 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, a o změně a doplnění dalších zákonů. Zákon o rodině byl od doby své účinnosti, tj. od 1. dubna 1964 až do přijetí zák. č. 91/1998 Sb. sice dvakrát novelizován (zák. č. 132/1982 Sb. s účinností od 1. července 1983 a zák. č. 234/1992 Sb. s účinností od 1. července 1992), ale šlo o změny buď méně podstatné, nebo dílčí. Do obsahu zákona o rodině zasáhl rovněž Ústavní soud, který zrušil ustanovení § 46 (nález Ústavního soudu č. 72/1995 Sb. s účinností od 1. října 1995).[26] Zákon č. 91/1998 Sb. současně novelizoval ust. občanského zákoníku z roku 1964, a to v části věnované jmění manželů a dále rovněž řadu dalších právních předpisů.[27] Důležitým novodobým momentem v historii zákona o rodině je také nález Ústavního soudu ze dne 8. července 2010 sp. zn. Pl. ÚS 15/09 jímž zrušil ustanovení § 57 odst. 1 zákona o rodině a to ke dni 31. prosince 2011. Vznikla zde tedy nutnost do budoucna v o. z. nově upravit popěrné právo manžely matky, a to jak z pohledu délky popěrné lhůty, tak co do stanovení počátku běhu této lhůty.

[24] HRUŠÁKOVÁ, M. a kol.: *c.d.*, s. 22 – 23.
[25] RADVANOVÁ, S., ZUKLÍNOVÁ, M.: *c.d.*, s. 74.
[26] HRUŠÁKOVÁ, M. a kol.: *c.d.*, s. V.
[27] RADVANOVÁ, S., ZUKLÍNOVÁ, M.: *c.d.*, s. 11.

2. Pojem a účel rodičovství

2.1 Rodič

Rodičem se nikdo z nás nerodí, ale stává, většinou vlivem svého více či méně svobodného rozhodnutí. Rodičem je tedy ascendent dítěte nebo osoba, nebo také nepokrevně spjatá osoba, které právo umožňuje, přijetím cizího dítěte za vlastní, vytvořit mezi ní a dítětem právní poměr odpovídající vazbě mezi pokrevními rodiči a dětmi. Takto vnímáme institut osvojení a poměr odpovídající vztahu osvojitele a osvojence.[28] Rodičovství tak jak je známo v dnešní době, již není omezeno pouze faktem zrození dítěte matkou, ale zakládá mnohé otázky, které jsou spojovány se způsobem jeho početí, genetickými otázkami přes „formu" porodu (porod domácí, lékařsky vedený či anonymní) a završující situaci právních poměrů rodičů k jejich dítěti.

2.2 Dítě

Definovat dítě se zdá býti jednoduché, avšak opak je pravdou. Mnohé definice nevymezují jeho specifičnost zcela přesně. Proto ani nemůžeme najít definici, která by uspokojivě vymezila osobu dítěte jako subjektu práva. Dnes bychom se asi nespokojili s definicí dítěte jako „malého dospělého", jak tomu bylo o několik století dříve. Je také nutno podotknout, že postavení dítěte ve společnosti procházelo vývojem, který nebyl vždy vůči dítěti přívětivý. Současná společnost je zaměřena na ochranu dítěte. Dokládají nám to nejen společenské vnímání postavení dítěte, ale také mnohé mezinárodní právní dokumenty, které upravují právní ochranu dítěte a také dětství jako jedinečného období vývoje lidského jedince. Dítě je subjektem práva, kterému náleží zvýšená právní ochrana zejména z toho důvodu, že je v mnohých ohledech ve slabším postavení vůči dospělému jedinci a společnosti jako celku. Dospělý jedinec má mnohé možnosti, zejména pak rozumovou a mravní vyspělost, a také vnitřní nástroje obrany a ochrany vůči nezákonným zásahům do své tělesné a duševní integrity, které jsou nepoměrně větší než možnosti obrany nezletilého dítěte. A právě hranice dospělosti je jedním ze základních definičních znaků dítěte, který nalezneme v Úmluvě o právech

[28] Srov. § 794 a násl. o. z.

dítěte. Ta osobu dítěte ve svém článku 1 vymezuje jako každou lidskou bytost mladší osmnácti let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve.[29] I některé jiné definice se omezují na nezletilost dítěte a vymezují dítě jako nedospělou osobu (*child/minor*).[30] Zároveň se na počaté dítě hledí jako na již narozené, pokud to vyhovuje jeho zájmům. Má se za to, že se dítě narodilo živé, nenarodí-li se živé, hledí se na ně, jako by nebylo.[31]

V našem právním řádu je pojem dítě používán ve dvojím smyslu. Označuje jednak jakoukoli fyzickou osobu, pokud chceme vyjádřit její vztah k rodičům, kdy toto vymezení má význam zejména při určování vyživovací povinnosti nebo v dědickém právu. Druhým významem, je pak vymezení nedospělého jedince, příslušníka lidského rodu, kterému s ohledem na nižší věk a slabší postavení právo přiznává zvýšený stupeň ochrany. Právním problémem, který u dítěte v prvních obdobích jeho biologického života nastává, je právní režim, který má dítě v období mezi početím a narozením. Dítě nemůže být věcí. Tomu brání, kromě logického posouzení, také dikce § 489 o. z., který uvádí, že věcí v právním smyslu je vše, co je rozdílné od osoby a slouží potřebě lidí. Dítě jistě rozdílné od osoby není a také neslouží potřebě lidí – tedy není věcí. Zároveň od první chvíle, kdy zákonodárce dítě považuje za dítě (osobu) mu není přiznána právní osobnost. V § 15 odst. 1 o. z. je právní osobnost vymezena jako způsobilost mít v mezích právního řádu práva a povinnosti. Ustanovení § 23 o. z. pak stanoví, že člověk má právní osobnost od narození až do smrti. Narozdíl od předchozí platné a účinné úpravy (zák. č. 40/1964 Sb., občanský zákoník), která v § 7 odst. 1, větě druhé, přiřkla způsobilost fyzické osoby mít práva a povinnosti (právní osobnost), i počatému dítěti (*nasciturovi*), narodí-li se živé. O. z. tedy s pojmem dítě operuje, avšak jeho definici neuvádí. Skutečnost, že o. z. považuje za dítě i dítě počaté (tedy před jeho narozením) můžeme dovodit z dikce § 779 odst. 1 o. z., dle které lze souhlasným prohlášením určit otcovství k dítěti ještě nenarozenému, je-li již počato.[32] K dalšímu upřesnění musíme zohlednit důvodovou zprávu, kde se uvádí, že: *„U počatého dítěte se pro případ jeho zrození jako živé finguje toto zrození ke dni jeho početí, především však se zřetelem k zájmům dítěte“*. Toto normativní řešení odpovídá staré zásadě *nasciturus iam pro nato*

[29] Srov. čl. 1 Sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb. o Úmluvě o právech dítěte.
[30] MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. 2. přepracované vydání. Praha: Portál, 2008, s. 47.
[31] Srov. § 25 o. z.
[32] SCHÖN, M. Koho české právo rozumí pod pojmem dítě? *Právo a rodina*. 2013, č. 3, s. 17 – 18.

habetur quotiens de commodo eius agitur (ten, kdo se má narodit, pokládá se již za narozeného, kdykoli se jedná o jeho prospěch).[33] Pokud nebereme v úvahu případný majetkový prospěch (dědictví, dar), je jistě zájmem hodným zřetele, aby bylo dítě vedeno v právním režimu osoby, jíž je přiznána právní osobnost, a to již od svého početí. Toto pojetí totiž zvyšuje společenskou hodnotu počatého dítěte plodu (nascitura) a to bez ohledu na jeho schopnost samostatného života (z hlediska biologického pojetí mimo tělo matky). Na tuto problematiku navazuje ještě jedna problematická otázka a tou je možnost, že by dítě v období mezi početím a narozením mohlo být považováno za objekt a nikoliv subjekt práva. Ustanovení § 804 věty druhé o. z. připouští náhradní mateřství. Případná smlouva o náhradním mateřství (neberme v potaz její případnou neplatnost) není typovou smlouvou dle o. z. Pokud by byla koncipována s obsahem ujednání biologických rodičů, kteří poskytují oplodněný oocyt a matky hostitelky tak, že matka hostitelka – pravděpodobně za úplatu či úhradu zvýšených nákladů, půjde-li o příbuzné, oplodněný oocyt (dítě) donosí a po porodu dá souhlas k jeho osvojení poskytovatelům oplodněného oocytu, stalo by se dítě objektem a nikoliv subjektem práva. Toto ovšem naráží na porušení zásady známé již z římského práva, že objektem se může stát pouze věc, nikoliv člověk. Zákonodárce však jinak setrvává na obecné platnosti a aplikovatelnosti této zásady (srovnání § 3 odst. 3 o. z.).[34] Výjimku ze zásad tvoří také § 804 věta druhá, která s ohledem na náhradní mateřství a možnost, že se při něm narodí dítě ženě, která není jeho biologickou matkou. Zároveň však platí stará římská zásada, že matkou dítěte je žena, která dítě porodila (srov. § 775 o. z.).[35] S ohledem na náhradní mateřství s výše zmiňovanou úhradu zvýšených nákladů je potřeba poznamenat, že dle dikce § 798 o. z. nesmí nikdo získat nepatřičný zisk z činností souvisejících se zprostředkováním osvojení. Nabízí se zde právní problém, zda je možné vhledem k dikci ustanovení považovat *a contrario* nějaký jiný zisk za patřičný. Domníváme se, že vzhledem k nutnosti zachovat legální společenskou realitu oblasti zprostředkování osvojení, není možné vnímat toto ustanovení pohledem finančních možností potencionálních rodičů na tzv. „černém trhu“, kde by se dítě

[33] ELIÁŠ, K. a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou*. Ostrava: Sagit, 2012, s. 79.
[34] SCHÖN, M. Koho české právo rozumí pod pojmem dítě? *Právo a rodina*. 2013, č. 3, s. 18 – 19.
[35] ELIÁŠ, K.: *c.d.*, s. 349.

v takovém případě stávalo věcí, kterou lze koupit. Člověk je, jako fyzická osoba, *res extra commercium*, tedy věcí vyloučenou z právního obchodu.

S ohledem na věkové vymezení pak o. z. uvádí, že plně svéprávným se člověk stává zletilostí a zletilosti se nabývá dovršením osmnáctého roku věku (§ 30 odst. 1). Před nabytím zletilosti se plné zletilosti nabývá přiznáním svéprávnosti (emancipací), nebo uzavřením manželství. Návrhu na přiznání svéprávnosti soud vyhoví, pokud je osvědčena schopnost nezletilého sám se živit a obstarat si své záležitosti a pokud s návrhem souhlasí zákonný zástupce nezletilého. Přiznání svéprávnosti soudem je také možné na návrh zákonného zástupce nezletilého, pokud nezletilý s návrhem souhlasí. Soud rovněž vyhoví návrhu, je-li to z vážných důvodů v zájmu nezletilého.[36] Jednalo by se tedy o plně svéprávného nezletilého – tedy „svéprávné dítě" (dle definičních znaků dítěte v čl. 1 Úmluvy). Svéprávnost nabytá uzavřením manželství se neztrácí ani zánikem manželství, ani prohlášeném manželství za neplatné.[37] Označení osoby jako svéprávné se vyjadřuje, že je svého práva (*sui iuris*) nikoli cizího práva (*alieni iuris*).[38] Je evidentní, že definice dítěte založená pouze na definičním prvku dosažení zletilosti by asi plně neobstála např. vzhledem k možnosti uzavřít manželství před dovršením osmnáctého roku věku. Je to dáno skutečností, že každý nezletilý, který nenabyl plné svéprávnosti, je způsobilý k právním jednáním co do povahy přiměřeným rozumové a volní vyspělosti nezletilých jeho věku.[39] K některým právním jednáním nezletilého, který nenabyl plné svéprávnosti, je potřeba souhlasu jeho zákonného zástupce a tento souhlas k některým právním jednáním nezletilého vyžaduje také přivolení soudu.[40] Je nutno rozlišovat běžné životní situace, kdy je schopen právně jednat i nezletilý, (např. uzavření kupní smlouvy v rámci běžného nákupu potravin), a kdy je jeho právní jednání omezeno, a to zejména s ohledem na ochranu jeho zájmů a s ohledem na jeho rozumovou a volní vyspělost. Z uvedeného vyplývá, že věková hranice svéprávnosti je jistě významným indikátorem zletilosti, avšak ne plně směrodatným. Rozumová a volní vyspělost hraje významnou roli ve formování osoby nezletilého dítěte. Avšak vzhledem k individuálnímu vývoji rozumové a volní složky u dětí je zletilost vymezena

[36] Srov. § 37 o. z.
[37] Srov. § 30 odst. 1 a 2 o. z.
[38] ELIÁŠ, K. a kol.: *c.d.*,s. 82.
[39] Srov. § 31 o. z.
[40] Srov. § 32 a násl. o. z.; např. souhlas k samostatnému provozování obchodního závodu nezletilým, který nenabyl plné svéprávnosti.

formálním dosažením určité věkové hranice a požadavkem právní jistoty v právním jednání s těmito osobami. Občanský zákoník také zvyšuje právní jistotu subjektů zúčastněných v právním jednání s nezletilým, a to zajištěním souhlasu zákonného zástupce nezletilého a v taxativně vyjmenovaných případech také přivolením soudu. Tento způsob zajištění právního jednání zvyšuje autonomii jedince, který doposud nenabyl plné svéprávnosti a staví ho do situace, která ho nutí uvědomovat si svou roli subjektu zúčastněného v právních vztazích a zároveň jeho právní odpovědnost plynoucí z možného porušení právních povinností plynoucích z těchto vztahů. Dítě (nezletilý, mladistvý) si prostřednictvím zákonem dovoleného právního jednání uvědomuje své postavení ve společnosti a reflektuje a internalizuje si svá práva a povinnosti prostřednictvím právních vztahů s ostatními subjekty. Můžeme si tedy položit otázku, zda je toto rozšíření osobní autonomie dítěte v právních vztazích vzhledem k jeho věku vhodné a pro dítě prospěšné? Domníváme se, že je mu ku prospěchu a zprostředkovává mu osobní nezaměnitelnou zkušenost a odpovědný pohled na život a aktivní zapojení člověka ve společnosti. Jen budoucí praktická realizace této legální osobní autonomie dítěte však ukáže možná úskalí a bude záležet na flexibilitě a rychlosti zákonodárce, jak zareaguje na možné komplikace a problémy týkající se praktického výkonu právního jednání nezletilého. Zároveň je potřeba si uvědomit, že vývojová perioda dětství je neopakovatelnou životní etapou, o kterou by žádné dítě nemělo být připraveno. Na druhou stranu by mu nemělo být bráněno ve výkonu jeho zákonem zaručených práv.

2.3 Rodina

Lidská rodina je součástí struktury společenských vztahů. Jedná se o nejstarší společenské uskupení, sloužící zejména k reprodukci lidského rodu a ochraně „mláděte“, jehož přežití bylo, na rozdíl od jiných živočišných druhů, obtížnější a péče o něj dlouhodobější. Nejstarší funkcí rodiny v jakémkoliv uskupení, je pak reprodukční funkce rodiny.[41] Rodina je v tradičním pojetí skupina lidí spojená pouty pokrevního

[41] RADVANOVÁ, S. Rodina a dítě – otazníky doby. In: PAUKNEROVÁ, M., TOMÁŠEK, M. et al. *Nové jevy v právu na počátku 21. století IV. Proměny soukromého práva*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2009, s. 238.

příbuzenství nebo právních svazků (sňatek, adopce). Rodinu také vymezuje vztah vzájemné náklonnosti, a také sdílení společné (rodinné) domácnosti.[42]

Jiná definice považuje ze sociologického hlediska za rodinu malou skupinu osob, které jsou navzájem spojeny manželskými nebo příbuzenskými vztahy a společným způsobem života.[43] Zcela jistě můžeme rodinu považovat také za instituci, jelikož plní přirozené funkce, kterými realizuje určité cíle. V rámci této instituce se setkává a protíná individuální se společenským a soukromé s veřejným. Je místem, kde se řeší vzniklé problémy, vzniká a dozrává úcta k životu a zájem o druhého člověka.[44] Zahraniční definice mohou být ovlivněny společenským či jiným kontextem a například jedna z polských definic rodinu vymezuje jako duchovní spojení malé skupiny lidí, obývající společnou domácnost, vyznačující se akty vzájemné pomoci a péčí, založené na víře v reálné nebo vnímání spojení biologické rodiny a sociálních tradic.[45] Všeobecná deklarace lidských práv vymezuje rodinu z hlediska mezinárodního práva jako přirozený a základní prvek společnosti, který má právo na ochranu ze strany společnosti a státu.[46]

Obecně je nutno poznamenat, že právo na rodinný život je zakotveno na mezinárodní úrovni a to v čl. 8 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, která uvádí: *„Každý má právo na respektování svého soukromého a rodinného života, obydlí a korespondence. Státní orgán nemůže do výkonu tohoto práva zasahovat, kromě případů, kdy je to v souladu se zákonem a nezbytné v demokratické společnosti a v zájmu národní bezpečnosti, veřejné bezpečnosti, hospodářského blahobytu země, předcházení nepokojům a zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky, nebo ochrany práv a svobod jiných.“* [47] Již z této definice je patrno, že realita rodinného života spadá do oblasti soukromého práva a intervence státního orgánu je umožněna pouze z uvedených a zvlášť závažných důvodů. Právo na respektování rodinného života přísluší každé

---

[42] MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. 2. přepracované vydání. Praha: Portál, 2008, s. 177.

[43] HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo.* 3. vydání. Brno: Masarykova univerzita a Doplněk, 2006. s. 8.

[44] KOVAŘÍK, J. Náhradní rodinná péče: nové poznatky a souvislosti 1. *Sociální politika*, 1997, č. 6, s. 7.

[45] JAKUBIEC, S. *Mediace, jako metoda pracy s rodziną*, WSFP Ignatianum, Kraków, 2011, s. 7 [za:] F. Adamski, Rodzina, wymiar społeczno-kulturowy, wyd. UJ, [on line]. Kraków, 2002, s. 31. [cit. 15. listopadu 2013]. Dostupné na <http://www.iop.pruszkow.pl/o_Rodzina_(socjologia).asp>

[46] WESTPHALOVÁ, L. Základní východiska pro studium rodiny z pohledu práva. In: WINTEROVÁ, A.; DVOŘÁK, J. (eds.) *Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. Praha: Aspi, 2009, s. 595 – 602.

[47] Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb. o Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění protokolů č. 3, 5 a 8.

osobě, každému jednotlivci, bez ohledu na jakékoliv další determinující znaky. Porušení tohoto článku je jedním z nejvíce namítaných zásahů státu do rodinné autonomie, které řeší Evropský soud pro lidská práva. Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech také zavazuje ve svém čl. 10 členské státy k opatřením pro co nejširší možnou ochranu a pomoc rodině, zvláště po dobu, kdy mj. odpovídá za péči a výchovu nezletilých dětí.[48]

V našem právním řádu nenalezneme definici rodiny. Současná právní úprava v mnohých ustanoveních rodinu zmiňuje, zdráhá se ji však jakkoli legálně definovat. Pojem rodiny používal v mnohých ustanoveních nyní již derivovaný zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, ale samotný pojem rodiny nevysvětloval. Ani o. z., který v sobě implementuje úpravu rodinného práva, definici rodiny nepřináší. Opět nalezneme pouze některá ustanovení, která pojmu používají, avšak jeho podstatu nevysvětlují.[49] Definici rodiny nenalezneme ani v předpisech veřejnoprávních. Jedním z náznaků může být ustanovení § 7 zákona o státní sociální podpoře: *„Za rodinu se … považuje … oprávněná osoba a společně s ní posuzované osoby, a není-li těchto osob, považuje se za rodinu sama oprávněná osoba…(…)“*.[50] Na území ČR se rodina tradičně nepovažuje za subjekt práv ani povinností. Právní normy se obracely a obracejí k jednotlivým osobám, které v rodině vystupují v rozličných rolích.[51]

Absenci legální definice rodiny je možno vnímat jako určitou volnost. Vzhledem k proměnám rodinného života a odklonu od tradičního vnímání rodiny založeného zejména na institutu manželství a jednotlivých rolí jejich členů je téměř nemožné vymezit rodinu definičními znaky zahrnující všechny varianty rolí a lidské interakce v rámci rodinného prostředí. Zákonodárce se tak vyhýbá kritice od těch, kteří by byli jedinou legální definicí opomenuti či jakýmkoliv způsobem diskriminováni.

---

[48] ELIÁŠ, K. a kol.: *c.d.*, s. 86.
[49] Srov. §§ 22, 133, 655 a násl. o. z.
[50] TOMEŠ, I. *Obory sociální politiky*. Praha: Portál, 2011, s. 187.
[51] FRINTOVÁ, D., FRINTA, O. Vybrané otázky rekodifikace rodinného práva v České republice. In: PAUKNEROVÁ, M., TOMÁŠEK, M. et al. *Nové jevy v právu na počátku 21. století IV. Proměny soukromého práva.* Praha: Nakladatelství Karolinum, 2009, s. 246.

2.4 Rodičovství

Rodičovstvím rozumíme vztah mezi dítětem a jeho rodiči (matkou a otcem).[52] Jinými slovy, v prvním stupni příbuzenství v přímé linii má každý člověk (potomek) otce a matku. Toto odpovídá biologickým zákonům lidského rozmnožování. S oběma rodiči se po dlouhou dobu počítalo jen pro děti narozené z manželství rodičů.[53] Práva a povinnosti mezi rodiči a dětmi mohou vzniknout pouze mezi osobami fyzickými.

Požadavek určení rodičů, tedy matky a otce dítěte, je základní otázkou osobního statusu každého člověka. Prostřednictvím tohoto vztahu k rodičům se jedinec začleňuje do další příbuzenských vztahů a vytváří si svou první sociální (společenskou) skupinu – rodinu. Rodičovství přináší změny jednak v každodenním životě lidí, kteří se stanou rodiči, tak v jejich hodnotách a zájmech, v jejich vztazích, v tom, jak vnímají sebe i ostatní.[54]

Rodičovství zahrnuje několik aspektů, zejména biologický (početí, těhotenství, porod), psychologické (identita, sebepojetí), interpersonální (vztahy s dětmi, partnerem, rodiči, širší rodinou, přáteli a sociálním okolím a sociokulturní (pozice matek a otců ve společnosti, sociální a ekonomický kontext rodičovství).[55] Na tomto místě je potřeba poznamenat, že aspekt právní, který ve výčtu chybí je aspektem či hlediskem, které je stejně nezanedbatelné jako hlediska ostatní. Právní aspekty rodičovství nabývají na významu zejména s ohledem na rozvoj biomedicínských věd, které problematiku rodičovství rozvíjejí pozitivním směrem. Vytvářejí pozitivní podmínky jak pro rodičovství samotné (umělé oplodnění, oplodnění *in vitro*) tak pro naplnění práva dětí znát svůj genetický původ. Již dlouhodobě je prokázáno, že spojení poznatků biomedicíny a práva je spojením vzájemně se doplňujícím vedoucím k větší právní jistotě jak rodičů, tak dětí.

---

[52] DVOŘÁK, J., ŠVESTKA, J., ZUKLÍNOVÁ, M. a kol. *Občanské právo hmotné. Svazek 1. Díl první: Obecná část.* Praha: Wolters Kluwer ČR, 2013, s. 239.

[53] RADVANOVÁ, S., ZUKLÍNOVÁ, M., *c.d.*, s. 73.

[54] WHITE, D., WOOLLETT, A. Families: A kontext for development. London: The Falmer Press, 1992., SOBOTKOVÁ, L. Základní východiska pro studium rodiny z pohledu práva. In: WINTEROVÁ, A.; DVOŘÁK, J. (eds.) *Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. Praha: Aspi, 2009, s. 504.

[55] SOBOTKOVÁ, I. Zralost pro rodičovství a její souvislosti. In: WINTEROVÁ, A.; DVOŘÁK, J. (eds.) *Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. Praha: Aspi, 2009, s. 504.

Z biologického hlediska považujeme za rodiče osoby, které budou takto určeny podle biologických zákonitostí reprodukce lidského rodu. Samotné biologické rodičovství je objektivně daným faktem. Biologicky daný vztah zde existuje nezávisle na právu a právo jej tudíž nemůže nijak popřít.

Ze sociálního hlediska jsou rodiči osoby, které plní samotnou sociální roli rodičů. Dítě především soustavně vychovávají, trvale o něj pečují a zajišťují tak všestranný rozvoj jeho osobnosti. Znakem sociálního rodičovství je skutečnost, že se nemusí jednat o biologické rodiče dítěte.

Z právního hlediska jsou rodiči ty osoby, které jako rodiče určí právo. Tyto osoby se pak stávají nositeli práv a povinností, které jsou s rodičovstvím v právních normách spojeny. Právě pravidla, kterými se založení tohoto vztahu řídí, se tradičně označují jako určování rodičovství. O. z. upravuje vznik právního poměru jednak matky a dítěte (mateřství § 775), a také otce a dítěte (§ 776 a násl.). Rodičovství jako právně relevantní skutečnost základem nejen vzájemných práv a povinností rodiče a dítěte v oblasti práva soukromého, ale zakládá významné právní účinky v oblasti veřejnoprávní (osobní status fyzické osoby).[56]

Ustanovení § 855 o. z. stanoví, že rodiče a děti mají vůči sobě navzájem povinnosti a práva. Těchto vzájemných povinností a práv se nemohou vzdát a učiní-li tak, nepřihlíží se k tomu. Je nutné podotknout, že rodičovství je přirozeným právem lidského jedince, nikoli však povinností. Biologické i právní rodičovství však již vytváří souhrn práv a povinností mezi rodiči a dětmi avšak často je realita práv a povinností poněkud tristní. Realita rodinného prostředí je v dnešní době zatížena mnoha sociálně patologickými jevy, které deformují rodinné vztahy mezi rodiči a dětmi. Často dochází k situacím, kdy biologický rodič fyzicky či psychicky týrá své potomky či matku dítěte v jejich rodinné domácnosti. Domácí násilí, jako mnohokrát popsaný a zkoumaný sociálně patologický jev byl je a bude součástí rodinné reality, a o to i přes veškeré snahy o jakoukoliv primární či sekundární sociální prevenci. Je s podivem, že i přes tyto závažné skutečnosti nalezneme rozhodnutí soudu o povinnosti se s takto se chovajícím rodičem stýkat, či rozhodnutí o svěření dítěte do střídavé péče.

Nicméně jak uvádí důvodová zpráva k o. z., mohou být rodiče těchto práv a povinností způsobem v zákoně stanoveným, tj. rozhodnutím soudu na základě zákona,

[56] Srov. DVOŘÁK, J., ŠVESTKA, J., ZUKLÍNOVÁ, M. a kol.: *c.d.*, s. 239 – 240.

zbaveni, v nich omezeni, popřípadě může být omezen nebo pozastaven jejich výkon.[57] Deformace rodinných vztahů je možné spatřovat také v méně patologickém chování, jehož důsledkem je odmítání dítěte stýkat se s jedním s rodičů (zejména po rozvodu manželství či rozluce rodičů). Problém, který spatřujeme zejména v této oblasti, je potřeba vnímat zejména v intencích zájmu dítěte jako základního prvku vztahu mezi rodičem a dítětem. Tento motiv ochrany dítěte a zajištění jeho nejlepšího zájmu sleduje také o. z., který v § 856 stanoví, že povinnosti a práva rodičů spojená s osobností dítěte a povinnosti a práva osobní povahy vznikají narozením dítěte a zanikají jeho zletilostí.

[57] ELIÁŠ, K. a kol.: *c.d.*, s. 371.

3. Určování rodičovství

Je přirozenou součástí života lidského jedince znát své rodiče – svého otce a matku, a to i v případě, kdy se na výchově dítěte osobně nepodíleli. Tato přirozená znalost je přirozeným podkladem pro naplnění práva znát svůj genetický původ. Nejedná se pouze o právní následek týkající se statusových práv, ale v dnešní době rozvinutých biomedicínských věd také např. nutný předpoklad pro mapování genetických predispozic pro některá závažná geneticky podmíněná onemocnění, která lze tímto mapováním genetických informací předků zjistit.

Je potřeba rozlišovat rodičovství biologické a rodičovství právní. Životní realita jedince také zohledňuje situace, kdy biologičtí rodiče sice existují a jedinec (potomek) o jejich existenci ví a má s nimi navázán interpersonální vztahy a sociální kontakt, ale právní úprava tomuto biologickému rodičovství přednost dát z nějakého důvodu nemusí.

Ztotožňujeme se s názorem doc. Radvanové, že právně relevantní rodičovství je základem nejen vzájemných práv a povinností rodiče a dítěte v oblasti práva soukromého, nýbrž zakládá zároveň výrazné právní účinky v oblasti veřejnoprávní (osobní status fyzické osoby). Již Úmluva o právech dítěte ve svém článku 7 uvádí povinnost zajistit každému novorozenci jeho totožnost, jejímž základem je především rodinný původ. Tento článek ukládá povinnost registrovat každé dítě hned po narození, kdy má zároveň právo na jméno, státní příslušnost, a pokud je to možné, právo znát své rodiče a právo na jejich péči. Čl. 7 dále hovoří o tom, že státy, které jsou smluvní stranou, zabezpečují provádění všech těchto práv v souladu se svým vnitrostátním zákonodárstvím a v souladu se svými závazky vyplývajícími z příslušných mezinárodních dokumentů v této oblasti, se zvláštním důrazem na to, aby dítě nezůstalo bez státní příslušnosti.[58]

Základní právní úpravou rodinně-právních vztahů upravující vznik právní vztahu mezi matkou a dítětem a mezi otcem a dítětem je v současné době o. z., který ve své

[58] RADVANOVÁ, S. Hlava třicátá první: Právní vztahy mezi rodiči a dětmi. In ŠVESTKA, J., DVOŘÁK, J. a kol. *Občanské právo hmotné. Svazek 3.* Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009, s. 71.

části druhé upravuje materii rodinného práva jako celek, přičemž zároveň derogoval zákon o rodině, který dlouhá letá zaujímal postavení rodinného kodexu v ČR.

3.1 Určení mateřství aneb Mater semper certa est (?)

Vztah mezi matkou a dítětem (a zároveň srovnatelně také otcem a dítětem) je jedním ze základních osobních soukromoprávních vztahů, který je projevem a základem příslušnosti lidského jedince do primární (a prvotně nukleární) skupiny, tedy rodiny. Zároveň je také zrození dítěte, jako právní skutečnost, základem příbuzenských vztahů. Narození dítěte a fakticky porod je z hlediska vztahu matky a dítěte jednoduchou právní skutečností, kdežto z hlediska otce a dítěte skutečností složenou, jelikož kromě samotného aktu porodu dítěte matkou je ještě nutné určit otcovství k dítěti.

Právní úprava platná na území ČR vycházela z římského pravidla *Mater semper certa est, pater semper incertus* – tedy matka je vždy jistá, ale otec je nejistý. Z tohoto důvodu zákon nestanovil žádné podmínky pro určení mateřství. K implementaci této zásady do zákona o rodině došlo v roce 1998. Do 1. srpna 1998 zákon o rodině upravoval pouze určování otcovství k dítěti a skutečnost, kdo je matkou dítěte považoval za nepochybnou. Byl to právě vývoj lékařských věd, který vyvol nutnost určení mateřství legislativně uchopit a do tehdejšího zákona o rodině bylo implementováno právě ustanovení § 50a s již zmíněnou zásadou. Tuto zásadu ctil již ABGB a byl to již osvícenský zákonodárce, který tímto významným počinem reagoval na velmi neblahou aplikační praxi zakotvenou zásadami a dříve platnými předpisy, dle kterých neměla matka nemanželského dítěte povinnost označit po porodu při zápisu dítěte do matriky nejen jméno zploditele, nýbrž ani jméno své.[59]

Tato výše zmíněná zásada zůstala zachována i v o. z. a je reflektována ustanovením § 755 a má charakter ryze kogentního ustanovení. Uvedené ustanovení může na první pohled působit velmi jednoduše, avšak problematika s ním spjatá je velmi košatá a v praxi může působit (a působí) značné problémy. S ohledem na určování mateřství se jeví jako reálně problematické situace, které zaobírají

[59] FRINTOVÁ, D. Proměny rodinného práva. Mater semper certa est! In PAUKNEROVÁ, M., TOMÁŠEK, M. *Nové jevy v právu na počátku 21. Století IV. Proměny soukromého práva.* Praha: Nakladatelství Karolinum, 2009, s. 259.

problematiku porodu s utajením totožnosti matky a anonymní porody, problematiku surogačního mateřství, opuštění dítěte vložením do schránky některého z baby-boxů a s nimi spojená právní problematika, a také riziko záměny dítěte ve zdravotnickém zařízení. Vzhledem k celé šíři této problematiky není ambicí této práce reagovat na všechny problematické situace a věnovat se pouze vybraným právním problémům.

3.2 Problematika anonymních a utajených porodů

Na počátku je potřeba ozřejmit dva základní pojmy a to utajený porod a anonymní porod.

Porod, který nazýváme anonymním je právní skutečností, kdy matka vůbec není známa a dítě je odloženo případně do i zdravotnického zařízení (Babyklappe ve Spolkové republice Německo) nebo v případě našich tuzemských podmínek do tzv. Baby-boxů (babyschránek), které jsou umístěny u zdravotnických zařízení. Totožnost matky není vůbec známa a dítě tak má status „nalezence" (opuštěného dítěte). V České republice se jedná o případy mnoha dětí, které jsou matkami „odkládány" a následně nalezeny a zachráněny. V uvedených případech Policie ČR zkoumá, zda nebyla v některých případech naplněna skutková podstata trestného činu opuštění dítěte nebo svěřené osoby (dle § 195 zák. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů).[60] K tomuto faktu je potřeba uvést, že slovo „odložit" nelze ve vztahu k anonymnímu porodu používat. Jak již několikrát uvedla doc. Radvanová, jedná se o špatný slovesný tvar při uvádění skutečností souvisejících s anonymním porodem ve vztahu k dítěti. Dítě nelze odložit, není svrškem ani neživou věcí, kterou můžeme „odkládat", kde se nám zlíbí. Ve vztahu k dítěti se vždy jedná o opuštění dítěte matkou (a to i zprostředkovaně prostřednictvím jiné fyzické osoby – např. otce, který dítě opustí vložením do baby-boxu, ponecháním u zdravotnického zařízení, či jiným způsobem přímo ohrožujícím zdraví a život dítěte např. umístěním v odpadních nádobách umístěných na ulici, za předpokladu, že dítě je stále živé).

Utajeným porodem pak nazýváme skutečnost porodu, která je zároveň právní skutečností a souvisí s utajením identifikačních údajů matky po porodu. Prováděcím

[60] Srov. HRUŠÁKOVÁ, M. a kol., *c.d.*, s. 240.

předpisem, který byl přijat k zabezpečení jednotného postupu a vydaným Ministerstvem zdravotnictví ČR ve svém věstníku č. 1/2005, je sjednocující metodický pokyn zdravotnických zařízení při „poskytování zdravotní péče související s utajeným porodem a způsob úhrady této péče z veřejného zdravotního pojištění.[61] Je stanoveno, že neposkytne-li rodička údaje o své zdravotní pojišťovně, bude vůči ní postupováno jako k samoplátkyni. Dítěti bude zdravotní péče hrazena ze zdravotního pojištění na základě pojištění matky.

V důsledku přijetí této právní normy se náš právní řád přiřadil k dalším zahraničním právním úpravám, které umožňují matkám, které nechtějí, aby jejich biologický potomek z určitého důvodu znal jejich totožnost, různými způsoby jejich totožnost utajit. Na základě tehdejšího ustanovení § 67b odst. 20 zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů, měla žena právo na zvláštní ochranu svých osobních údajů, a to za splnění několika podmínek stanovených v uvedeném ustanovení: jedná-li se o ženu, která má trvalý pobyt na území České republiky, která porodila dítě a písemně požádala o utajení své osoby v souvislosti s porodem, avšak za podmínky že se nejedná o ženu, jejímuž manželu svědčí domněnka otcovství dle ustanovení § 51 zákona o rodině. Toto právo na zvláštní ochranu osobních údajů spočívá především v tom, že *„zdravotnické zařízení je v takovém případě povinno vést zdravotní dokumentaci v rozsahu péče související s těhotenstvím a porodem tak, že jméno a příjmení ženy je vedeno odděleně od zdravotnické dokumentace spolu s písemnou žádostí ženy o utajení své osoby v souvislosti s porodem, a tato je po porodu a skončení hospitalizace doplněna o datum narození ženy a datum porodu dítěte. Otevření takto zapečetěné zdravotnické dokumentace je možné jedině na základě rozhodnutí soudu. Zároveň jsou lékaři a příslušníci zdravotnického personálu, kteří v rámci výkonu lékařské péče přišli do styku s osobními údaji ženy, která požádala o utajení své osoby v souvislosti s porodem, povinni o nich zachovávat mlčenlivost.“*[62]

Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o zdravotních službách“), který derogoval zákon o péči o zdraví lidu, v podstatě zachoval předchozí koncepci utajeného porodu uvedenou v § 67b zákona o

[61] Postup zdravotnických zařízení při poskytování zdravotní péče související s utajeným porodem. In Věstník Ministerstva zdravotnictví České republiky č. 1/2005 [on line]. MZČR [cit. 9. června 2014]. Dostupné na <http://www.mzcr.cz/Legislativa/dokumenty/vestnik_3570_1771_11.html>

[62] § 67b odst. 20 zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů.

péči o zdraví lidu. Ustanovení § 37 odst. 2, zákona o zdravotních službách však navíc stanoví, že součástí žádosti, kterou žena rodička předkládá poskytovateli poskytujícímu příslušné zdravotní služby, je také její prohlášení, že nehodlá o dítě pečovat. Odstavec třetí uvedeného § 37 dále uvádí, že: *„Provedením utajeného porodu se rozumí takové postupy při poskytování zdravotních služeb ženě uvedené v odstavci 1 v souvislosti s těhotenstvím a porodem, které zachovají její anonymitu, s výjimkou postupů, které jsou potřebné k zajištění úhrady zdravotních služeb z veřejného zdravotního pojištění a zajištění informací pro Národní zdravotnický informační systém"*. Důvodová zpráva k § 37 zákona o zdravotních službách pouze uvádí, že zákon stanoví podmínky pro tzv. utajený porod.

V současné době je umožněno ženě porodit dítě s utajením jejích identifikačních údajů. Na ustanovení navazuje další ustanovení, které vymezuje vedení zdravotnické dokumentace v případě utajeného porodu. Osobní údaje ženy ve vztahu k veřejnému zdravotnímu pojištění, jedná-li se o úhradu zdravotních služeb z veřejného zdravotního pojištění, nepodléhají utajení. Údaje, které jsou zapisovány v matrice do knihy narozených v souvislosti s narozením dítěte z utajeného porodu, upravuje § 14 odst. 2 a 4 a § 17 zákona č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.[63]

Dalším ustanovením týkajícím se utajeného porodu a rozšiřujícím předešlou úpravu je § 56 zákona o zdravotních službách a týká se vedení zdravotnické dokumentace, týkající se rodičky. Dle § 56 odst. 1 je zdravotnická dokumentace o utajeném porodu, vymezeném podle § 37 zákona o zdravotních službách, je vedena v rozsahu zdravotních služeb souvisejících s těhotenstvím a utajeným porodem. Odděleně od zdravotnické dokumentace je vedeno jméno, popřípadě jména, příjmení ženy, které jsou poskytovány v souvislosti s těhotenstvím a utajeným porodem zdravotní služby, písemná žádost o utajení porodu, datum narození ženy a datum porodu. Ustanovení § 56 odst. 2 pak uvádí, že o ukončení hospitalizace ženy, která utajeně porodila, poskytovatel doplní zdravotnickou dokumentaci o údaje uvedené v odstavci 1 (jméno a příjmení ženy, žádost o utajení porodu, datum narození ženy a datum porodu), vloží ji do vhodného obalu, který zapečetí a označí bezpečnostním

[63] Důvodová zpráva k návrhu zákona o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování [on line]. PSP ČR [cit. 9. června 2014]. Dostupné na <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=6&ct=405&ct1=0>

kódem, který bude předán též pacientce. Otevření takto zapečetěné zdravotnické dokumentace je možné jedině na základě rozhodnutí soudu; to neplatí, požádá-li o otevření zdravotnické dokumentace žena, která utajeně porodila. Důvodová zpráva se k tomuto ustanovení vyjadřuje pouze krátce a uvádí, že zdravotnická dokumentace ženy, která utajeně porodila, bude vedena tak, aby byla respektována její anonymita.[64]

Zapečetěná zdravotnická dokumentace je tedy ponechána a archivována ve zdravotnickém zařízení, ve kterém došlo k porodu dítěte. Nejedná se však o dokumentaci utajenou zcela, ke které by neměl nikdo přístup. Zákon předpokládal, a i nadále předpokládá, možnost jejího otevření, přičemž oprávněn k tomu je soud na základě jeho rozhodnutí, získaného prostřednictvím soudního řízení. Nově je však právo na otevření zdravotnické dokumentace přiznáno také ženě (pacientce, rodičce, matce), která dítě porodila. Toto můžeme vnímat jako pozitivní posun v právní úpravě. O čem však právní norma mlčí, je právo samotného dítěte na získání údajů o jeho genetickém původu.

Jako aktuální a potenciálně velmi nebezpečný problém týkající se mateřství spatřujeme v problematice domácích porodů. Tento typ porodu sice nespadá ani do jedné z uvedených kategorií, ale týká se právní skutečnosti porodu jako aktuálního společensky, právně a medicínsky významného problému. Domácí porod není ani porodem anonymním ani porodem utajeným. Byť bychom extenzivním výkladem mohli dojít k tomu, že by i domácí porod mohl být nahlížen jako porod anonymní, samozřejmě za splnění jeho podmínek a nesplnění některých podmínek, jejichž naplnění je spojeno s porodem domácím. Společným hlediskem může být pouze fakt místa porodu. Domácí porod je právem matky, která si svobodně volí místo a způsob porodu. Je však také povinností matky brát ohled na zájem dítěte. V tomto případě je prvotním zájmem dítěte ochrana jeho života a zdraví. Právě naplnění ochrany těchto právem chráněných statků je v souvislosti s domácími porody rozporováno.

Ve věci domácích porodů rozhodoval Ústavní soud nálezem ze dne 24. července 2013, sp. zn. I. ÚS 4457/12. Tímto nálezem Ústavní soud zrušil rozsudky obecných soudů všech tří stupňů v trestní věci stěžovatelky I. K., která je porodní asistentkou obviněnou v souvislosti s asistencí u tzv. domácího porodu. Při tomto domácím porodu bylo dítě ohroženo na zdraví nedostatkem kyslíku, následně bylo poškozeno na zdraví a

[64] Tamtéž

o dvacet měsíců později zemřelo.[65] Je jasné, že tato problematika by vyžadovala důsledné legislativní uchopení, které by muselo být konzultováno s odborníky v oblasti porodnictví. Domácí porod je však, podle našeho názoru, typem porodu, který pro dítě samotné a jeho zájem znamená spíše ohrožení.

3.2.1 Civilně-procesní problematika utajených porodů aneb matka je či není „utajená“?

Postavení matky ve vztahu k určení jeho mateřství k dítěti se jeví problematickým z mnoha důvodů, přičemž na některé z nich poukážeme níže. Dítěti, které přišlo na svět prostřednictvím utajeného porodu, bylo upřeno právo znát své rodiče a jedinou reálnou možností, jak toto napravit bylo prolomení zapečetěné dokumentace a zjištění osobních údajů matky dítěte. Zákon nám však ani v nové úpravě nedává jasnou odpověď hned v několika otázkách spojených s tímto řízením před soudem. Z dikce samotného zákona o zdravotních službách není zřejmé, který soud by byl věcně a místně příslušným k rozhodnutí ve věci otevření a zpřístupnění dokumentace spojené s anonymním porodem. Jestliže je obálka ve zdravotnickém zařízení, které ji archivuje, pak by tímto místně příslušným soudem byl ten okresní soud, v jehož obvodu se zdravotnické zařízení nachází. Závažným problémem také zůstává skutečnost, že není vůbec jasné, kdo by byl oprávněným subjektem k podání návrhu soudu. Důvodová zpráva zákona o zdravotních službách nic takového neuvádí.[66]

Dalším problémem, který se jeví, je skutečnost, že tím, kdo může rozpečetit zdravotnickou dokumentaci, je také matka dítěte. Jaké je potom její postavení v případném soudním řízení? Zmíněný pokyn Ministerstva zdravotnictví ČR[67] jednoznačně stanovuje, že děti narozené v režimu utajeného porodu nemají status „nalezence“. Počítá se zde s existencí matky, kdy v souvislosti s osvojením jako typem náhradní rodinné péče je matka až do právní moci rozhodnutí o osvojení za dítě právně

[65] SCHÖN, M. právo matky na svobodnou volbu místa a způsobu porodu versus zájmy dítěte. *Právo a rodina*, 2013, č. 10, s. 14.

[66] Srov. HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z. Anonymní a utajené mateřství v České republice – utopie nebo realita? *Právní rozhledy*, 2005, č. 2, s. 54.

[67] Postup zdravotnických zařízení při poskytování zdravotní péče související s utajeným porodem. In Věstník Ministerstva zdravotnictví České republiky č. 1/2005 [on line]. MZČR [cit. 9. června 2014]. Dostupné na <http://www.mzcr.cz/Legislativa/dokumenty/vestnik_3570_1771_11.html>

odpovědná a „matku tedy dítě má“. S tímto však právně souhlasit nelze, jelikož narazíme na problém v samotném procesně právním postupu náhradní rodinné péče. Hmotněprávní ustanovení o. z. nám jasně stanoví, že matkou dítěte je žena, která je porodila (dle § 775 o. z.). Můžeme tedy presumovat, že matkou dítěte „utajená“ matka zůstává až do doby, kdy bude pravomocně rozhodnuto o nezrušitelné osvojení dítěte. Zákon s „utajenou matkou“ (o otci nemluvě) nepočítá ani jako se zákonným zástupcem[68] (rodičem) a nepočítá s ní ani v řízení ve věcech osvojení nezletilého[69], kde jsou účastníky také rodiče dítěte. Matka dítěte není uvedena ani v rodném listu dítěte ani se její údaje[70] neuvádí do knihy narozených, vedené jako jedné z několika matričních knih. Identita matky dítěte však v době porodu známa byla, a i když jméno novorozence známo nebylo, příjmení sdílí po matce. K žádosti utajení porodu došlo až po něm, přičemž není smyslem tohoto institutu utajit totožnost dítěte.[71]

Ve prospěch uznání „utajené matky“ nemůžeme zcela úplně hovořit ani v rovině práva veřejného, jelikož finanční plnění ze sociálního zabezpečení budou patrně plněny na účet kojeneckého ústavu, kde bude dítě po utajeném porodu umístěno, včetně dalších finančních plnění, která jsou spojena s péčí o nezaopatřené dítě. Na druhou stranu dle zmíněného metodického pokynu má možnost příslušné zdravotnické zařízení, které poskytne zdravotní péči související s utajeným porodem, vyúčtovat tuto péči zdravotní pojišťovně podle sdělení rodičky, která písemně uvede své registrační číslo pojištěnce a číslo (resp. název) příslušné zdravotní pojišťovny. A pokud rodička nebude ochotna nebo schopna tyto údaje sdělit, bude zdravotnické zařízení postupovat vůči rodičce jako vůči samoplátkyni bez úhrady této péče ze zdravotního pojištění. Stejným způsobem bude vyúčtována zdravotní péče poskytovaná novorozenému dítěti – tedy přes registrační číslo matky – pojištěnkyně. Bude-li tedy zdravotnickým zařízením předložena zdravotní pojišťovně k proplacení úhrada za poskytnutí zdravotní péče související s utajeným porodem, která bude přiřaditelná k příslušnému (a zdravotnickým zařízením ověřenému) registračnímu číslu pojištěnkyně, má takové zdravotnické zařízení nárok na úhradu této péče z veřejného zdravotního pojištění za stejných

[68] Srov. § 878 o. z.

[69] Srov. § 431 o. z.

[70] jména, příjmení, popřípadě rodná příjmení, data a místa narození, rodná čísla, státní občanství a místo trvalého pobytu rodičů – srov. § 14 odst. 1, písm. d) ve spojení s § 14 odst. 2, zák. č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

[71] Srov. HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z. Anonymní a utajené mateřství v České republice – utopie nebo realita? *Právní rozhledy*, 2005, č. 2, s. 55.

podmínek jako u ostatních porodů.[72] Stejně tak bude mít matka patrně nárok na peněžitou pomoc v těhotenství a mateřství a na porodné.[73] Analogicky můžeme dovodit, že v případě finančních plnění jako úhrad souvisejících s porodem, veřejné právo rodičku, jako matku dítěte, uznává a akceptuje, v následné péči a hmotné podpoře však už nikoliv.

Postup Ministerstva zdravotnictví ČR nezohledňuje základní problém, který je s touto problematikou spojen. Pokud by na dítě nebylo nahlíženo jako na nalezence a to pro účely poskytování péče ve zdravotnickém zařízení, muselo by být jednáno s jeho matkou, jako jeho zákonným zástupcem, a případné rozhodnutí o náhradní formě péče o dítě by bylo rozhodnutím protiprávním (srov. např. § 427 a násl. zák. č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních), jelikož se s matkou jako rodičem dítěte počítá. V případě, že je totožnost matky utajena, nemůžeme tvrdit, že tato matka právně neexistuje a zároveň ji nemůžeme zcela pominout. Matka dítěte fyzicky existuje a bez ohledu na její zájem o dítě musíme konstatovat, že je jen oficiálně, právně poznatelně, utajená. Dítěti by tedy nemohl být ustanoven opatrovník, avšak zároveň nemůžeme počítat s jeho matkou jako jeho zákonným zástupcem.

Jsme tedy v situaci, kdy dítě nemá status „nalezence“ a zároveň nemá zákonného zástupce při současném zohlednění situace utajení totožnosti matky dítěte. *A contrario* tedy dojdeme k tomu, že dítě má ze zákona status „nalezence“, jelikož jeho rodiče jsou neznámí. Vyvstává zde tedy potřeba mu ustanovit poručníka jako dítěti opuštěnému (nalezenému), tak jako by byl v obdobném případě ustanoven dítěti opuštěnému vložením do babyboxu.

Řízení ve věcech rodinněprávních týkající se nezletilých, řízení o určení statusu osob a procesní postup v rámci institutů náhradní rodinné péče byly vyčleněny z civilních sporných řízení, jež jsou upraveny v občanském soudním řádu (dále jen „OSŘ“).[74] Dne 1. ledna 2014 nabyl účinnosti zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních (dále jen „ZŘS“), který má povahu samostatné právní normy upravující procesní postupy nesporných a jiných zvláštních soudních řízeních. Tato

[72] Postup zdravotnických zařízení při poskytování zdravotní péče související s utajeným porodem. In Věstník Ministerstva zdravotnictví České republiky č. 1/2005 [on line]. MZČR [cit. 9. června 2014]. Dostupné na <http://www.mzcr.cz/Legislativa/dokumenty/vestnik_3570_1771_11.html>

[73] § 44 a násl. zák. č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů; zák. č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů.

[74] Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.

právní norma zohledňuje základní zásadní odlišnosti mezi sporným řízením, kde naproti sobě stojí žalobce a žalovaný a obsahuje výčet a procesní úpravu řízení, která se od řízení sporného určitým způsobem odlišují. ZŘS do procesního práva v ČR zavádí, ve své hlavě V., pododdílu 3 § 426 a násl. zvláštní statusové řízení o určení a popření mateřství. Důvodová zpráva k danému novu uvádí, že navržená úprava má zcela stejné dopady na muže i na ženy. Účastníci soudního řízení jsou si vždy rovni bez ohledu na pohlaví. Nadto soud nově odstraňuje nerovnováhu, která vznikala v občanském soudním řízení, které upravovalo pouze otázku určení otcovství.[75] Řízení o určení a popření mateřství se analogicky řídí řízením o určení a popření otcovství v souladu s § 415 a násl. ve spojení s § 426 ZŘS. K tomu je třeba doplnit ustanovení § 775 a násl. o. z. Vzhledem k zařazení tohoto řízení do ZŘS je potřeba konstatovat, že se nejedná o klasické sporné řízení, ačkoli by se takto jevit mohlo. Jedná se o nesporné řízení, jehož předmětem je určení statusového práva osoby. Nalezneme zde nesporné znaky nesporného řízení a to sice, že již zákonem je vymezen okruh účastníků, řízení se řídí zásadou vyšetřovací, kdy soud z úřední povinnosti zjišťuje i jiný skutkový stav, než který je navrhován účastníky řízení. V ustanovení § 417 ZŘS je odpovídáno na již dříve položenou otázku místní příslušnosti soudu, jež je určena příslušným obecným soudem dítěte. Řízení je zahajováno pouze na návrh a oprávněnými účastníky jsou dítě, a žena, která o sobě tvrdí, že dítě porodila, tedy že je matkou dítěte nebo jejíž mateřství má být v řízení popřeno.[76] Je také možné rozhodnout o určení mateřství ženy, která zemřela a to v souladu s § 421 ZŘS při zohlednění ztráty způsobilosti být účastníkem řízení. Soud může dle § 425 ZŘS ve spojení s § 792 o. z. prominout zmeškání lhůty pro podání návrhu, je-li to v zájmu dítěte a veřejného pořádku. Tento postup se může zdát nestandardním, avšak vzhledem k povaze rozhodnutí, které se týká statusových práv osoby je nutné ho vnímat jako maximální sledování nejen oprávněného zájmu rodičů (v našem případě matky dítěte), ale zejména jako posílení právní jistoty a naplnění zákonných práv samotného dítěte. Ve věci samé (meritu) rozhodne soud rozsudkem dle § 423 ZŘS.

[75] Důvodová zpráva k zákonu č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních [on line]. PSP ČR [cit. 9. června 2014]. Dostupné na <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=6&ct=931&ct1=0>

[76] Srov. § 417 a násl., zák. č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních.

Již prvotní výše uvedená a popsaná novelizace právního řádu ČR týkající se oblasti zavedení tzv. utajených porodů vyvolala u odborné veřejnosti řadu kritických postojů, zejména ve vztahu k samotné právní úpravě. Bylo pozoruhodné, že zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, tedy základní soukromoprávní hmotněprávní úprava v oblasti statusových práv, která vznik mateřství upravovala v § 50a (nynějším § 755 o. z.), výše zmíněným zákonem novelizována nebyla. Právě proti takovémuto způsobu novelizace právní úpravy tohoto institutu byla mířena kritika odborné veřejnosti. Jak uvádí Hrušáková (2009), je na povážlenou, že závažný zásah do statusových práv, která mají svůj základ v právu soukromém, byl proveden novelizací norem práva veřejného, a to bez důsledného promyšlení právních následků takové úpravy a rovněž bez novelizace zákona o rodině. Významným důsledkem této právní úpravy možnosti porodu s utajením totožnosti matky v administrativních předpisech bylo narušení koncepce statusových práv, která je vytvořena na přirozenoprávních základech již obecným občanským zákoníkem z roku 1811. Některé zahraniční právní úpravy vycházející z francouzského Code Civile (1804) spočívají na koncepci, podle které je mateřství založeno na složené právní skutečnosti – tedy na faktu porodu a zároveň na uznání mateřství rodičkou (stále např. Francie, Itálie, Lucembursko). Takto je umožněn porod bez uvedení totožnosti matky v dokladech dítěte a vyvstává řada dalších právních problémů.[77] O. z. vychází ve své koncepci z jednoduché právní skutečnosti porodu dítěte matkou. Tedy závěrem můžeme konstatovat, že i žena, která dítě porodila ex lege matkou dítěte je. Svého práva se může úspěšně dovolat až do pravomocného rozhodnutí soudu o nezrušitelném osvojení, kdy právní vztah mezi matkou a jejím dítětem zaniká a na její místo vstupují do právního postavení biologických rodičů osvojitelé jejího dítěte. Zajímavé také je, že s ženou, která dítě porodila, počítá jako s matkou, byť omezeně, také veřejné právo.

3.2.2 Právní ochrana dítěte narozeného utajeným porodem

Dítě narozené utajeným porodem se nachází ve velmi komplikované situaci. Je dítětem opuštěným. Jeho rodiče nejsou právně nikomu známi. Fakticky zná matku jen

[77] HRUŠÁKOVÁ, M. a kol., *c.d.*, s. 240.

personál zdravotnického zařízení, které je povinno zachovávat mlčenlivost. Otec je také neznámý a dítěti bylo upřeno právo poznat i svou matku. Můžeme tedy hovořit o upření práva dítěte znát svůj genetický původ, svou identitu.

Zákon o matrikách stanoví v § 17: *„zápis dítěte, jehož matka požádala o utajení své osoby v souvislosti s porodem, do knihy narození se provede podle zprávy poskytovatele zdravotních služeb, v jehož zdravotnickém zařízení, byl porod ukončen, obsahující údaje uvedené v § 14 odst. 1, přičemž údaje uvedené v § 14 odst. 1 písm. d) se do knihy narození nezapíší. Zápis dítěte nezjištěné totožnosti se do knihy narození provede podle výsledků šetření orgánů policie a zprávy lékaře obsahující sdělení o pohlaví a pravděpodobném datu narození dítěte. Výsledek šetření i zprávu lékaře předává matričnímu úřadu orgán policie, který šetření prováděl.“*

Nejsou to však jen komplikace, které přináší aplikace českého práva na statusové postavení dítěte narozeného z utajeného porodu. Právní ochrana dítěte je založena již na mezinárodní úrovni a Česká republika je těmito, zejména mezinárodními smlouvami sledující ochranu základních lidských práv a svobod, vázána. Čl. 10 Ústavy ČR[78] stanoví, že: *„vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána, jsou součástí právního řádu; stanoví-li mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva.“*

První místo v současné mezinárodněprávní ochraně dětí patří *Úmluvě o právech dítěte* (dále jen „Úmluva“). Byla přijata Valným shromážděním OSN 20. listopadu 1989 v New Yorku a v českém právním řádu byla vyhlášena jako sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí pod č. 104/1991 Sb. Obsahuje ucelený katalog práv dětí. Žádná jiná mezinárodní úmluva týkající se lidských práv totiž nebyla ratifikována a kontrasignována tak vysokým počtem států a nevstoupila v platnost tak brzy.[79] Významným z hlediska anonymních porodů je zejména čl. 7 odst. 1 Úmluvy, který zní: *„Každé dítě je registrováno ihned po narození a má od narození právo na jméno, právo na státní příslušnost, a pokud je to možné, právo znát své rodiče a právo na jejich péči.“* Podle odstavce druhého pak: *„státy, které jsou smluvní stranou Úmluvy, zabezpečují provádění těchto práv v souladu se svým vnitrostátním zákonodárstvím a v souladu se svými závazky vyplývajícími z příslušných mezinárodněprávních*

[78] Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů.
[79] SCHEU, H. CH. O smysluplnosti současné koncepce práv dítěte. *Správní právo*, 2003, roč. XXXVI, č. 5-6, s. 270.

dokumentů v této oblasti se zvláštním důrazem na to, aby dítě nezůstalo bez státní příslušnosti.“ Čl. 8 pak garantuje právo dítěte na zachování a ochranu jeho totožnosti, včetně příslušnosti, jména a rodinných svazků.

Současná právní úprava v ČR reflektovaná veřejnoprávními předpisy, zejména zákonem o zdravotních službách a zákonem o matrikách právo dítěte na jméno a na to, aby bylo registrováno ihned po porodu, stejně jako právo znát své rodiče. Fakticky je dítě v postavení dítěte, které matku má, avšak z právního hlediska je dítětem opuštěným. Hovoří se někdy také o právním institutu „umělého nalezence“.[80] Vzhledem ke skutečnosti utajeného porodu, a také zapečetěné dokumentaci je dítětem, kterému bylo v rozporu s Úmluvou odepřeno jeho zákonné právo znát svůj genetický původ a není mu tedy zaručeno právo dle čl. 7 Úmluvy. Kromě toho je třeba poznamenat, že žena, která požádá o utajený porod, zároveň v žádosti prohlašuje, že nehodlá o dítě pečovat.[81] Toto prohlášení považujeme za nevhodné, diskriminující a protiprávní, a to z několika důvodů. Kromě toho, že odporuje Úmluvě a jejímu čl. 7, kde je stanoveno, že děti mají právo na péči svých rodičů, zároveň také určitým způsobem matku dítěte dehonestuje ve smyslu jejího mateřství, kterým je zejména péče a výchova dítěte. Jak bylo zohledněno výše, domníváme se, že matka dítěte je biologicky jeho matkou, byť utajenou, minimálně do doby než dojde k rozhodnutí soudu o nezrušitelném osvojení. Proč by tedy matka měla být vyzývána k prohlášení, že o dítě nehodlá (*pro futuro*) pečovat a vychovávat jej? Životní situace jistě mnohdy přivedly rodičku do situace, kdy se naopak po narození dítěte rozhodla, že si dítě ponechá ve své péči a údaje o své identitě nechá zapsat do rodného listu dítěte. Stejně tak je popsáno mnoho případů rodiček, které v důsledku hormonálních změn v průběhu těhotenství a po porodu dítě nejdříve odmítaly přijmout a následně jej přijaly, byť o něco později. Pokud je za tímto, po matce dítěte vyžadovaným prohlášením, pouze snaha zákonodárce zohlednit bezprostřední péči o dítě ve zdravotnickém zařízení, pak je toto jednání pochopitelné. Pokud by však mělo být bráno jako něco co deklaruje jasný postoj rodičky ve vztahu k péči o její dítě, je přinejmenším nevhodné takové prohlášení od ní požadovat. Posledním argumentem může být také fakt, že po matce dítěte, která své dítě opustí

[80] Srov. HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z. Anonymní a utajené mateřství v České republice – utopie nebo realita? *Právní rozhledy*, 2005, č. 2, s. 56.

[81] Srov. § 37 odst. 2 *in fine*, zák. č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů.

vložením do baby-boxu také nikdo, ani *ex post*, nevyžaduje podepsání prohlášení o tom, že o dítě nehodlá pečovat. Matka by se tím vzdávala svého zákonného práva.

Mezi další mezinárodní úmluvy, které je potřeba zohlednit vzhledem k právní ochraně dítěte narozeného utajeným porodem, jsou *Evropská úmluva o výkonu práv dětí* (č. 54/2001 Sb. m. s.), *Evropská úmluva o osvojení dětí* (sdělení č. 132/2000 Sb. m. s.) a *Evropská úmluva o právním postavení dětí narozených mimo manželství* (sdělení č. 47/2001 Sb. m. s.). Všechny tyto mezinárodní dokumenty zohledňují poskytování ochrany právům dítěte, ať už se narodilo v manželství či nikoli, jeho přirozené právo v rodině a zároveň stanoví právo dítěte znát své rodiče a žít s nimi. Pouze v případě, kdy není možné soužití dítěte s jeho biologickými rodiči, má dítě právo na zajištění rodiny náhradní a to bez zbytečných průtahů.[82]

V rámci ústavních předpisů ČR je potřeba reflektovat také čl. 32 odst. 3 Listiny základních práv a svobod ČR[83], který obsahuje inkorporovanou lidsko-právní zásadu, že: *„děti narozené v manželství i mimo ně mají stejná práva“.* I v tomto znění tohoto článku lze spatřovat porušení rovnoprávnosti dětí narozených v manželství či mimo ně. V případě dítěte narozeného v manželství mu není odepřeno právo znát své rodiče. Matka i otec jsou zákonnými zástupci dítěte. Matkou dítěte je žena, která ho porodila a otci navíc svědčí první domněnka otcovství manžela matky dítěte, v případě, že však své otcovství nepopřel. Nicméně už jen samotný institut manželství jako statusového svazku je předpokladem, že i vazby mezi rodiči jsou vazbami, které zajišťují větší právní jistotu registrace narozeného dítěte a znalosti jeho rodičů, a tím také ochranu jeho práv. Dítě narozené mimo manželství matce, která požádá o utajený porod je v situaci, kdy jeho otec je neznámý a jediná osoba, která mu mohla zprostředkovat informaci o jeho původu – jeho matka –, ho již od narození znevýhodnila oproti dítěti, které je narozeno v manželství, a to právě anonymitou, kterou si sama zvolila bez ohledu na dítě samotné.

Právní ochranu dítěte narozeného utajeným porodem je potřeba vztáhnout ke speciální situaci, kdy rodičkou je nezletilá žena. Jelikož je sama nezletilým dítětem dle Úmluvy o právech dítěte i o. z., náleží jí také zvláštní právní ochrana v případě právních jednání jí učiněných. Zákon o zdravotních službách také nezohledňuje potenciální

[82] Srov. HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z.: *c.d.*, s. 56.
[83] Usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky.

problémovou reálnou situaci, kdy rodička dítěte, která požádala o utajení jejího porodu, v době porodu nedovršila věk 18- ti let a je tudíž nezletilou, popřípadě zletilosti a plné svéprávnosti dosáhla, ale následně u ní došlo k omezení svéprávnosti. Dle ustanovení § 30 o. z. se plně svéprávným člověk stává zletilostí, a tu nabývá přiznáním svéprávnosti. Před nabytím zletilosti je pak možné svéprávnosti nabýt jejím přiznáním soudem. S ohledem na nezletilé je pak potřeba poznamenat, že ustanovení § 31 o. z. uvádí: *„má se za to, že každý nezletilý, který nenabyl plné svéprávnosti, je způsobilý k právním jednáním co do povahy přiměřeným rozumové a volní vyspělosti nezletilých jeho věku.“*

Právní jednání týkající se posouzení a žádosti o porod s utajením matky je aktem významným nejen pro život rodičky, ale také samotného dítěte. Právní následky spojené s tímto právním jednáním je potřeba velmi pečlivě posoudit a je otázkou, zda je nezletilá prvorodička, navíc vystavená hormonálním změnám v těhotenství, schopna náležitě posoudit právní následky, které jsou spojeny s utajeným porodem. Tato situace zohledňuje skutečnost, že nezletilá rodička své těhotenství zatajila před svými rodiči jako zákonnými zástupci. Situaci utajeného porodu nezletilou rodičkou však můžeme nazírat i z jiného pohledu. O. z. v ustanovení § 32 umožňuje také situaci udělení souhlasu zákonného zástupce nezletilého, který nenabyl plné svéprávnosti ve shodě se zvyklostmi soukromého života, souhlas k určitému právnímu jednání nebo k dosažení určitého účelu a nezletilý je schopen v mezích souhlasu sám právně jednat, pokud to není zákonem zvlášť zakázáno. Souhlas může být následně omezen i vzat zpět. Je třeba si položit otázku, zda je vůbec možné, v intencích utajeného porodu, variantu souhlasu zákonného zástupce s takovým právním jednáním zohledňovat. Domníváme se, že nikoliv. Právní jednání spojené se žádostí o utajení porodu ve zdravotnickém zařízení je právním jednáním, které činí jen a pouze matka rodička a týká se výhradně jí.

Patrně zde udělení souhlasu zákonného zástupce neobstojí ve vztahu k ochraně třetích osob, kterými budou zdravotníci provádějící utajený porod a vzhledem k náročnosti a rozsahu jednání nezletilého by toto vybočilo z mezí zvyklostí společenského života.[84]

Variantou řešení patové situace nezletilé je možné uplatnění § 37 o.z. Ten uvádí, že navrhne-li nezletilý, který není plně svéprávný, aby mu soud přiznal svéprávnost,

[84] Srov. ELIÁŠ, K. a kol.: *c.d.*, s. 83.

soud návrhu vyhoví, pokud nezletilý dosáhl věku šestnácti let, pokud je osvědčena jeho schopnost sám se živit a obstarat si své záležitosti a pokud s návrhem souhlasí zákonný zástupce nezletilého. V ostatních případech soud vyhoví návrhu nezletilého, je-li to z vážných důvodů v zájmu nezletilého. Odstavec druhý pak doplňuje, že návrh na přiznání svéprávnosti může podat také zákonný zástupce nezletilého a ten s ním vyjádří souhlas. Důvodová zpráva pak uvádí, že pokud se vyskytnou zvláštní případy, bude věcí soudu, aby zvážil, nakolik návrh odpovídá zájmům nezletilého a jsou-li pro jeho emancipaci vážné důvody.[85] Poněkud kontroverzní situací zůstává skutečnost, že i když by soud rodičce starší šestnácti let a mladší osmnácti let přiznal svéprávnost v plném rozsahu, zůstala by stále podle čl. 1 Úmluvy nezletilým dítětem, avšak plně svéprávným. Patrně zde však nalezneme rozpor mezi veřejnoprávní a soukromoprávní úpravou procesního postupu případného vyslovení souhlasu soudu s utajeným porodem reflektovanou o. z. a samotnou žádostí o utajený porod dle zákona o zdravotních službách. Návrh na souhlas s utajeným porodem dle § 37 o. z. by musel být podán před tím, než nastala samotná právní skutečnost porodu, kdežto samotná žádost rodičky o utajení porodu je zohledňována až po porodu samotném. Je tedy na soudu, aby s důslednou úvahou aplikoval čl. 3 Úmluvy, kde se praví, že zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoliv činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány. A zájem dítěte je potřeba v tomto případě spatřovat a chránit u obou subjektů práva – matky rodičky i dítěte narozeného utajeným porodem.

Problematika utajených porodů by vyžadovala významný zásah zákonodárce, a to jak ve veřejnoprávní tak soukromoprávní rovině. Jedná se o problém, který přetrvává, jehož nedokonalé legislativní řešení ohrožuje všechny subjekty, které jsou s tímto institutem osobně spojeny.

[85] Tamtéž, s. 87

4. Institut asistované reprodukce a surogačního mateřství v ČR

4.1 Pojem asistované reprodukce (ART)

Je to právě více než třicet let, které uplynou od narození prvního dítěte z mimotělního oplodnění metodou in vitro fertilizace a embryotransferu (IVF-ET).[86] Tohoto velmi významného úspěchu lékařské vědy bylo dosaženo na základě systematického výzkumu fyziologie a patofyziologie animální a humánní reprodukce. K tomu všemu napomohlo ještě setkání dvou talentovaných odborníků R. Edwardse z oblasti základního výzkumu a P Steptoea. Diagnostika a léčba neplodnosti pomocí technik asistované reprodukce (dále jen „ART“)[87] se zdokonalily a celosvětově rozšířily natolik, že se staly jedním ze základních pilířů léčby neplodných párů. Jedná se o problematiku multioborovou a interdisciplinární, zaobírající spolupráci biologů, urologů, gynekologů, andrologů, ale také psychologů, techniků, farmaceutů a dalších specialistů, kteří do problematiky léčby neplodnosti vnesli a vnášejí svůj díl odbornosti a vytvářejí tak dnes již samostatný lékařský obor – reprodukční medicína (dále jen „RM“).[88] Asistovanou reprodukci, nebo také metody umělého oplodnění, můžeme vymezit jako součást RM, *která se zabývá manipulacemi s lidskými pohlavními buňkami (gametami), a to za účelem početí nového jedince.*[89] *Asistovanou reprodukcí se rozumí metody a postupy, při kterých dochází k odběru zárodečných buněk, k manipulaci s nimi, ke vzniku lidského embrya oplodněním vajíčka spermií mimo tělo ženy, k manipulaci s lidskými embryi, včetně jejich uchovávání, a to za účelem umělého oplodnění ženy*

a) ze zdravotních důvodů při léčbě její neplodnosti nebo neplodnosti muže, jestliže

---

[86] In Vitro Fertilization and Embryotransfer (in vitro fertilizace a embryotranfer) viz blíže pak kapitola 4.3. této práce.

[87] Assisted Reproductive Techniques (techniky asistované reprodukce, zkráceně – asistovaná reprodukce).

[88] DOSTÁL, J. *Etické a právní aspekty asistované reprodukce. Situace ve státech přijatých do Evropské unie v roce 2004*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Lékařská fakulta, 2007, s. 6.

[89] FRINTA, O. Asistovaná reprodukce – právo a současná praxe. *Právní fórum*, 2005, č. 4, s. 134.

1. je málo pravděpodobné nebo zcela vyloučené, aby žena otěhotněla přirozeným způsobem nebo aby donosila životaschopný plod, a

2. jiné způsoby léčby její neplodnosti nebo neplodnosti muže nevedly nebo s vysokou mírou pravděpodobnosti nepovedou k jejímu otěhotnění, nebo

b) pokud jde o potřebu časného genetického vyšetření lidského embrya, je-li zdraví budoucího dítěte ohroženo z důvodu prokazatelného rizika přenosu geneticky podmíněných nemocí nebo vad, jejichž nositelem je tato žena nebo muž.[90] Jsou to všechny technologie, které se pokoušejí překlenout blokádu jedné nebo více zásadně důležitých funkcí v biologickém sledu událostí. Tyto děje v organismu začínají setkáním pohlavních buněk a pokračují jejich spojením a vývojem počáteční formy embrya, které pak putuje do dělohy, kde se uhnízdí. Samotná blokáda pak může být fyzická, biologická nebo i genetická. Všechny postupy ART zahrnují nějakou z forem klinické manipulace s pohlavními buňkami nebo embryi.[91]

Asistovaná reprodukce zaujímá přední místo v terapii neplodných párů již několik desítek let. Její vývoj odráží vývoj samotných lékařských a jiných věd v rámci RM a dokazuje své úspěchy i u těch párů, jejichž biologické předpoklady nemají zrovna šťastnou predikci úspěšného reprodukčního cyklu. Je to touha po potomkovi – následníkovi rodu, kterou je vedena snaha využít některou z metod asistované reprodukce u páru, kterému by, pokud by neexistovala reprodukční medicína, zůstalo jen ono toužebné přání.

4.2 Stručná historická geneze problematiky asistované reprodukce

Již v roce 1884 prof. William Pancoast, lékař a profesor Lékařské fakulty Jeffersonovy University, oplodnil ženu, jejíž manžel byl sterilní, spermatem darovaným nejpohlednějším studentem medicíny, kterého měl v ročníku. Toto bylo první úspěšné

[90] Srov. § 3 odst. 1, zák. č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů.

[91] KALVACH, M. Asistovaná reprodukce ve světle současné legislativy. *Zdravotnictví a právo*, 2010, č. 3, s. 20.

oplodnění dárcem a bylo pečlivě utajováno jak před samotnou ženou, tak před jejím manželem. Po zhruba dvaceti letech, kdy tento čin vyšel najevo, bylo toto jednání odsouzeno společností.

Ve třicátých letech 20. století pak lékařky Sofia Kleegmanová v USA a Margaret Jacksonová v Anglii pracovaly na tom, aby se tento postup stal běžnou a zároveň přijatelnou společenskou praxí.

Na jejich úspěšnou práci pak navázalo mnoho dalších odborníků a dalším výsledkem byl výše uvedený úspěch Patricka Steptoea a Roberta Edwardse, kteří v roce 1979 v Anglii odebrali Louise Brownové vajíčko, které oplodnili v Petriho misce, spermiemi jejího manžela, pana Browna, několik dní je kultivovali a poté implantovali paní Brownové do dělohy – z embrya se narodila zdravá holčička Louise.[92]

4.3 Metody asistované reprodukce – vybraná problematika

Jeví se vhodným uvést několik hlavních metod asistované reprodukce. K početí lidského je nutné spojení ženské pohlavní buňky (vajíčka, oocytu) s pohlavní buňkou mužskou (spermií).[93] V reálné situaci početí mohou nastat komplikace, které spočívají buď v samotné absenci jedné z gamet v těle pohlavně zralého jedince, nebo v problematickém přenosu mužské gamety k ženskému vajíčku. V samotném případě absence samotných zárodečných buněk lze situaci řešit pomocí tzv. **darování** chybějících zárodečných buněk.[94] Darování gamet umožňuje naplnění rodičovské role neplodného páru i za cenu ztráty rodové genetické linie. Právě darováním gamet se lze vyhnout přenosu závažných geneticky vázaných onemocnění na potomky, pokud nelze ze sociálních nebo medicínských důvodů užít neimplantační genetickou diagnostiku (PGD). Sperma, které bylo darováno, je užíváno více než 50 let, přičemž darování oocytů (samičích pohlavních buněk) bylo možno zavést do ART hned po objevu metody IVF-ET. Darování embryí je využíváno v posledních dvou desetiletích, ale stále v omezené míře. Samotné dárcovství gamet a embryí je spíše než medicínským,

---

92 Tamtéž, s. 21.

93 Srov. též § 3 odst. 2, zák. č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů.

94 FRINTA, O. Asistovaná reprodukce – právo a současná praxe. *Právní fórum*, 2005, č. 4, s. 134.

společenským, kulturním a také právním problémem. Existují státy, kde je genetické rodičovství základní podmínkou aplikace rodinného práva. Co se týče zachování vzájemné anonymity dárce a dítěte, není na tento problém jednotný názor. Střetávají se zde práva a zájmy rodičů na jejich autonomii a ochranu soukromí, dále stejná práva a zájmy dárce a v neposlední řadě právě právo dítěte znát svůj genetický původ. Konsenzuální řešení je velmi problematické. Podle výzkumu provedeného doc. Dostálem lze konstatovat, že vzhledem k různým individuálním, historickým, národním, kulturním a náboženském rozdílům jednotlivých zemí Evropské unie je darování spermií ve sledovaných státech dostupnější než darování oocytů. Otázka anonymity dárců je stále řešena velmi konzervativně.

V případě druhém, kdy dotyčný muž potřebné spermie sice má, ale nelze je dopravit k vajíčku přirozenou cestou, lze využít dvě metody, jejichž využitím lze získat zárodečný materiál. První z metod je metoda odběru spermií z nadvarlete (*microsugical epididymal sperm aspiration* – **MESA**). Druhá metoda spočívá v odběru spermií ze semenotvorných kanálků varlete (*testicular sperm extraction* – **TESE**). Hovoříme také o chirurgickém odběru spermií. Metoda, při níž se spermie do dělohy matky zavádí pomocí katetru, se nazývá intrauterinní inseminace (**IUI)**. Jedná se o nejstarší postup a dnes již vcelku omezený, vzhledem k nejistému výsledku. Z tohoto důvodu byla vynalezena metoda **IVF** (*in vitro fertilisation*), tedy oplodnění ve skle, ve zkumavce. Její postata tkví v tom, že mužské i ženské zárodečné buňky jsou vloženy do vhodného umělého prostředí, kde by mělo dojít k jejich splynutí. Někdy však není možné metodu IVF použít a je nutné využít jinou metodu. Tou nejmladší je metoda mikromanipulační intracytoplazmatické injekce spermie (*IntraCytoplasmic Sperm Injection* – **ICSI**). Umožňuje fertilizaci zejména u mužského faktoru neplodnosti a uplatňuje se u pacientů s obstrukční a funkční azoospermií.

Dojde-li ke spojení vajíčka se spermií, vzniká tzv. embryo. Jestliže je embryo umístěno v prostředí *in vitro*, je nutný jeho přenos do dělohy budoucí matky. Tento postup pak označujeme embryotranfer (**ET**). Je nutné si v tomto okamžiku uvědomit, že žena dárkyně a žena příjemkyně embrya mohou být osobami odlišnými.

Zárodečné buňky lze také zmrazit a zachovat je tak pro další použití. Tomuto postupu se říká kryokonzervace. Hlavním smyslem kryokonzervace je poskytnout další možnost otěhotnění ve výchozím cyklu a to s přenosem čerstvých embryí (**KET**).

Přínosem mražení embryí je i možnost snížení rizika vícečetných těhotenství, a to přenosem menšího počtu embryí ve výchozím cyklu IVF-ET.

Nejnovější metodu AR pak vyvinuli v USA, kde zjistili, že se zvyšujícím se věkem ženy se snižuje kvalita jejích vajíček. Dochází tedy k poupravení vajíček, a to tím způsobem, že se z připraveného vajíčka odsaje cytoplazma a nahradí se cytoplazmou z vajíčka jiné ženy, které je pro potřeby ART kvalitnější. Tato záměna však má také genetický dopad. Vzhledem ke skutečnosti, že je použit dvojí genetický materiál – cytoplazma od dárkyně a jádro od nositelky embrya, dochází ke spojení dvojího genetického materiálu. Nabízí se tedy problém a řada otázek, např., která žena bude matkou dítěte? Čí genetický materiál a v jaké míře převáží? A je tedy matkou dítěte žena, která ho porodí? Dle dostupných informací pravděpodobně tato metoda zatím není využívána.[95]

4.4 Právní úprava asistované reprodukce

Základním východiskem pro právní úpravu asistované reprodukce je Ústava ČR a Listina základních práva a svobod. Z pramenů mezinárodního práva je třeba zohlednit Evropskou úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod.[96]

Právní úprava asistované reprodukce v ČR je nyní zakotvena v zákoně č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „ZSZS“). Tento zákon vymezuje režim pro kvalitní a bezpečné poskytování zdravotních služeb souvisejících s asistovanou reprodukcí.[97] Před přijetím tohoto zákona bylo legislativní prostředí spojené s asistovanou reprodukcí málo propracované a vzhledem k vývoji biomedicínských věd, také nedostatečné. Kromě tohoto, dnes stěžejního zákona, je potřeba zmínit také zákon č. 296/2008 Sb., o zajištění jakosti a bezpečnosti lidských tkání a buněk určených k použití u člověka a o změně

[95] FRINTA, O. Asistovaná reprodukce – právo a současná praxe. *Právní fórum*, 2005, č. 4, s. 134 – 135; Blíže srov. DOSTÁL, J. *Etické a právní aspekty asistované reprodukce. Situace ve státech přijatých do Evropské unie v roce 2004*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Lékařská fakulta, 2007, s. 66 – 71.

[96] zák. č. 209/1992 Sb., o Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod.

[97] Důvodová zpráva k návrhu zákona o specifických zdravotních službách [on line]. PSP ČR [cit. 9. června 2014]. Dostupné na < http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=6&ct=407&ct1=0>

souvisejících zákonů (dále jen „zákon o lidských tkáních a buňkách“), ve znění pozdějších předpisů a zákon č. 227/2006 Sb., o výzkumu na lidských embryonálních kmenových buňkách a souvisejících činnostech a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů. Tento předpis je zásadní právní normou, která upravuje problematiku asistované reprodukce.

ZSZS je speciálním zákonem k zákonu o zdravotních službách. Samotný zákon o zdravotních službách hovoří o ART pouze v Přílohách a to s ohledem na Národní registr reprodukčního zdraví. ZSZS pak asistovanou reprodukci upravuje v Hlavě II v rámci zdravotních služeb poskytovaných za zvláštních podmínek.

Definiční znaky asistované reprodukce tak, jak je podává ZSZS, jsme uvedli již dříve ve vztahu k samotnému pojmu ART. V textu ZSZS je dále vymezeno také umělé oplodnění ženy, kdy zákon taxativně vymezuje, že se obsah tohoto pojmu týká:
a) zavedení spermií do pohlavních orgánů ženy, nebo
b) přenosu lidského embrya vzniklého oplodněním vajíčka spermií mimo tělo ženy do pohlavních orgánů ženy.[98]

Ustanovení § 4 ZSZS řeší situace získání vhodných zárodečných buněk pro umělé oplodnění a vymezuje subjekty, které se tohoto léčebného procesu účastní. Je stanoveno, že lze použít vajíčka získaná od ženy, která podstupuje umělé oplodnění a spermie od muže, který se ženou podstupuje léčbu neplodnosti společně. Kromě toho lze také použít zárodečné buňky darované jinou osobou. Tato osoba je označena jako anonymní dárce. Zákon klade na anonymního dárce určité požadavky, přičemž stanoví, že anonymním dárcem může být pouze žena, která dovršila věk 18 let a nepřekročila věk 35 let, nebo muž, který dovršil věk 18 let a nepřekročil věk 40 let.

Dále zákon stanoví, že zárodečné buňky a lidská embrya mohou být použita pouze pro umělé oplodnění. To neplatí, pokud jde o lidská embrya nevyužitá pro umělé oplodnění, která lze použít pro výzkum na lidských kmenových embryonálních buňkách za podmínek a pro účely stanovené zákonem, upravujícím výzkum na lidských kmenových embryonálních buňkách. Zákon také upravuje postup při likvidaci uchovávaných zmrazených embryí, která nebyla použita k umělému oplodnění. O možnostech dalšího využití embryí bude neplodný pár poučen již v rámci podání

[98] Srov. § 3 odst. 3, zák. č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů.

informace o provedení zdravotního výkonu.[99]

Léčbu metodami asistované reprodukce pak může provádět poskytovatel, kterému bylo uděleno povolení k poskytování zdravotních služeb v oboru reprodukční medicíny. Poskytovatelé, kteří provádějí metody asistované reprodukce, již nepodléhají zvláštnímu schvalování ze strany Ministerstva zdravotnictví ČR. Tyto zdravotní služby poskytují na základě vydaného oprávnění k poskytování zdravotních služeb podle zákona o zdravotních službách. Dále zákon stanoví, že použití metod a postupů asistované reprodukce není dovoleno pro účely volby pohlaví budoucího dítěte. Výjimku umožňují situace, kdy je potřeba předejít vážným geneticky podmíněným nemocem vázaným na pohlaví dítěte. Jedná se zejména o vážné geneticky podmíněné nemoci mendelovského typu s vazbou na pohlaví, které jsou neslučitelné s postnatálním vývojem dítěte. Tyto nemoci výrazně zkracují život, způsobují časnou invaliditu, jiné vážné zdravotní postižení nebo podle současných znalostí jsou nevyléčitelné.

S ohledem na subjekty zákon vymezuje limity poskytování ART, přičemž je stanoveno, že umělé oplodnění lze provést ženě v jejím plodném věku, pokud její věk nepřekročil 49 let, a to na základě písemné žádosti ženy a muže, kteří tuto zdravotní službu hodlají podstoupit společně (dále jen „neplodný pár“). Žádost neplodného páru žádajícího o umělé oplodnění nesmí být starší než 6 měsíců; je součástí zdravotnické dokumentace vedené o ženě. Umělé oplodnění také nelze provést ženě, která má k muži, s nímž předložila žádost, příbuzenský vztah vylučující podle jiného právního předpisu uzavření manželství.[100] Toto ustanovení má charakter ryze ochranný. Zejména jde o to, předejít nežádoucím jevů, ke kterým by vedlo spojení gamet dvou osob navzájem příbuzných anebo, v případě gamet darovaných, k narušení struktury rodinných vazeb.[101] Kromě toho stanovení věkové hranice chrání nejen případné dítě, ale také jeho matku – příjemkyni embrya a zohledňuje přirozenou dynamiku biologických procesů v těle příjemkyně. Zákon nestanoví, že by neplodným párem museli být manželé, ani neuvádí další testující podmínky, které by zakládaly jejich

[99] Srov. § 3 odst. 5, zák. č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů; Důvodová zpráva k návrhu zákona o specifických zdravotních službách [on line]. PSČR [cit. 9. června 2014]. Dostupné na < http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=6&ct=407&ct1=0>

[100] Srov. §§ 5, 6, zák. č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů; Důvodová zpráva k návrhu zákona o specifických zdravotních službách [on line]. PSP ČR [cit. 9. června 2014]. Dostupné na <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=6&ct=407&ct1=0>

[101] KALVACH, M. Asistovaná reprodukce ve světle současné legislativy. *Zdravotnictví a právo*, 2010, č. 3, s. 22.

„rodinně-právní způsobilost“ pro využití některé z metod ART. Není zde ani zohledněno, zda je nutné, aby neplodný pár byl párem partnerským. Kromě toho zákonná úprava umožňuje, aby metody ART podstoupili také ženy s homosexuální orientací. Samozřejmě, že tato možnost je zároveň podmíněna splněním podmínky nízké či nulové pravděpodobnosti otěhotnění ženy přirozeným způsobem či existuje zjištěné riziko přenosu genetických onemocnění nebo vad.

Podmínky realizace léčby jsou právní normou zohledněny zejména ve smyslu zdravotní způsobilosti a z hlediska ochrany osobnosti jednotlivých subjektů a dárkyně, také svéprávností, tedy způsobilostí k právům a povinnostem v plném rozsahu. Ustanovení § 7 odst. 1 k tomu uvádí, že zárodečné buňky lze odebrat a použít pro metody a postupy asistované reprodukce, jestliže byla posouzena zdravotní způsobilost osob, kterým mají být zárodečné buňky odebrány, a ženy, které má být umělé oplodnění provedeno (tedy „příjemkyně“). Odstavec druhý uvedeného ustanovení stanoví, že příjemkyní nesmí být osoba zbavená způsobilosti k právním úkonům nebo osoba s omezenou způsobilostí k právním úkonům tak, že není způsobilá posoudit poskytnutí zdravotních služeb, popřípadě důsledky jejich poskytnutí, nebo k rodičovské zodpovědnosti, a to i částečně. Příjemkyní nesmí být rovněž osoba umístěná v policejní cele, ve výkonu vazby, trestu odnětí svobody nebo zabezpečovací detence.

Zejména vzhledem k případnému stavu odnětí svobody bychom nemohli počítat s přítomností muže jako druhého subjektu neplodného páru a situace by byla značně komplikovaná. Nutno dodat, že pokud by se dítě mělo ženě narodit v době výkonu trestu odnětí svobody, či v prostředí věžeňských zařízení, bylo by sice naplněno právo ženy na mateřství, ale jeho přirozený charakter a zachování nejlepšího zájmu a blaha dítěte by bylo na pováženou.

Ustanovení § 7 odst. třetího *a contrario* vymezuje, kdo nesmí být anonymním dárcem. Nesmí jím být osoba zbavená způsobilosti k právním úkonům nebo osoba s omezenou způsobilostí k právním úkonům tak, že není způsobilá posoudit poskytnutí zdravotních služeb, popřípadě důsledky jejich poskytnutí, umístěná v policejní cele, ve výkonu vazby, trestu odnětí svobody nebo zabezpečovací detence, které byla nařízena izolace, karanténa nebo je ve výkonu lůžkového ochranného léčení, nebo hospitalizovaná bez souhlasu. Zde je jasné, že myšlenkou zákonodárce bylo odstranit vše, co by vedlo k omezení svobody a svobodného rozhodování spolu s domyšlením

právních následků takového rozhodnutí. Dodržení anonymity mezi dárcem orgánů či tkání a jejich příjemcem pak nalezneme upraven v § 20 zákona č. 285/2002 Sb., o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů a o změně některých zákonů (transplantační zákon).

Ustanovení § 8 řeší situace, kdy při umělém oplodnění příjemkyně nebyla použita všechna lidská embrya vytvořená ve prospěch neplodného páru. Tato embrya lze uchovat a použít pro další umělé oplodnění této příjemkyně. To neplatí, jestliže neplodný pár písemně prohlásí, že tato embrya nehodlá použít pro své další umělé oplodnění a zároveň udělí souhlas s jejich použitím pro jiný anonymní neplodný pár, nebo udělí souhlas s použitím nadbytečných embryí k výzkumu podle zákona o výzkumu na lidských embryonálních kmenových buňkách nebo s jejich likvidací. Prohlášení může neplodný pár kdykoliv odvolat. To však neplatí, pokud byla lidská embrya použita u jiného neplodného páru nebo v souladu s prohlášením zlikvidována.

V souvislosti s ART se jeví jako reálné a ve světě i u nás také běžné nebezpečí obchodování se zárodečnými buňkami. Toto úskalí řeší také ustanovení § 11 ZSZS. Dle platné právní úpravy nevzniká za odběr zárodečných buněk osobě, které byly odebrány, nárok na finanční ani jinou úhradu. Zohledněny jsou pouze náhrady účelně vynaložených nákladů. Poskytovatel, který odběr provedl, hradí anonymnímu dárci na základě jeho žádosti účelně, hospodárně a prokazatelně vynaložené výdaje spojené s darováním zárodečných buněk. Náhradu těchto výdajů může požadovat na příjemkyni, které má být provedeno umělé oplodnění, nebo na poskytovateli, kterému byly zárodečné buňky nebo lidská embrya k provedení asistované reprodukce předány.

Dané ustanovení je v souladu s čl. 21 Úmluvy o lidských právech a biomedicíně.[102] Tento článek stanoví, že lidské tělo a jeho části nesmí být jako takové zdrojem finančního prospěchu. Stejně tak hovoří zákon o lidských tkáních a buňkách, který v § 7 odst. 1, písm. b) uvádí, že: *„Odběrové zařízení zajistí opatřování tkání a buněk od dárce tak, aby darování tkání a buněk nebylo zdrojem finanční ani jiné náhrady; dárce může obdržet pouze náhradu účelně, hospodárně a prokazatelně vynaložených výdajů spojených s darováním.“* Kromě úpravy ve veřejnoprávních předpisech je nutno vzpomenout i soukromoprávní úpravy uvedené v o. z. Ta se

[102] č. 96/2001 Sb. m. s.

vyjadřuje k věcem, které jsou vyčleněny mimo obchodní styk (tzv. *res extra commercium*). O. z. zamýšlí věcí v právním smyslu vše, co je rozdílné od osoby a slouží potřebě lidí.[103] Ustanovení § 493 o. z. však *a contrario* uvádí, že lidské tělo ani jeho části, třebaže byly od těla odděleny, nejsou věcí. Části lidského těla mohou být předmětem právního obchodu jen za podmínek stanovených jiným právním předpisem. To však neplatí, jedná-li se o vlasy nebo podobné části lidského těla, které lze bezbolestně odejmout bez znecitlivění, a které se přirozenou cestou obnovují; ty lze přenechat jinému za odměnu a hledí se na ně jako na věc movitou (srov. blíže § 112 o. z.). Mohlo by se zdát, že můžeme najít paralelu „přirozené cesty obnovitelnosti" zejména s ohledem na „obnovitelnost zdrojů" lidských mužských i ženských pohlavních buněk. Tedy při extenzivním výkladu daného ustanovení se jeví jako reálná možnost vztáhnout výše uvedené ustanovení i na ně. Při tomto druhu výkladu bychom však narazili na některé komplikace s tím spojené. Jistá shoda bude určitě panovat nad skutečností, že zárodečné buňky nejsou podobnou částí lidského těla jako vlasy. Další rozporovatelnou skutečností je fakt odběru zárodečných buněk, který není vždy bezbolestný a nelze, zejména v případě oocytů, provést bez znecitlivění. Lze tedy shrnout, že soukromoprávní úprava odkazuje, v případě úpravy nakládání se zárodečnými buňkami na veřejnoprávní úpravu.

Je potřeba také dodat, že metody a postupy asistované reprodukce lze provádět pouze tehdy, jestliže byly splněny požadavky stanovené zákonem o lidských tkáních a buňkách.

Jednou z mnoha skutečností, na kterou je v souvislosti s ART potřeba upozornit, je určování otcovství k dítěti narozenému prostřednictvím metod a postupů ART. Jak jsme uvedli již dříve, v případě neplodného páru není stanoveno, že musí jít o manžele, či dokonce partnery. To otevírá možnost využití právních postupů k určení otcovství prostřednictvím právních domněnek. Manželovi matky dítěte svědčí první domněnka otcovství. Ustanovení § 787 o. z. stanoví, že: *„otcovství nelze popřít k dítěti narozenému v době mezi stošedesátým dnem a třístým dnem od umělého oplodnění provedeného se souhlasem manžela matky, nebo se souhlasem jiného muže, když matka není vdaná, bez ohledu na to, jaké genetické látky bylo použito. To neplatí, otěhotněla-li*

[103] Srov. § 489 o. z.

matka jinak.“ Oproti dřívější úpravě toto znění daného ustanovení zohledňuje také rodičovství nesezdaného páru. A dle důvodové zprávy k o. z. se dané ustanovení vztahuje i na situace, kdy je použita gameta jiného muže než toho, který dal k umělému oplodnění souhlas, ať už jím byl manžel matky nebo jiný muž, resp. také na situace, kdy je užito vajíčka jiné ženy.[104] Ustanovení § 778 o. z. uvádí: *„narodí-li se dítě, které je počato umělým oplodněním, ženěn neprovdané, má se za to, že otcem dítěte je muž, který dal k umělému oplodnění souhlas.“* Toto ustanovení reflektuje situaci, kdy by muž, který dal k umělému oplodnění souhlas, odmítl učinit souhlasné prohlášení. Je tedy dána možnost soudu, aby vymezil statusové postavení dítěte. Jak jsme uvedli výše, je souhlas muže s umělým oplodněním obligatorní podmínkou užití metod a postupů ART.

4.5 Asistovaná reprodukce ve statistických datech

Na tomto místě se jeví vhodným doplnit výše uvedené teoretické informace týkající se ART o údaje ryze empirické, které uvedený text vhodně propojí s dostupnými daty a četnostmi. V roce 2012 provozovalo činnost celkem 39 center asistované reprodukce. V těchto centrech bylo ve stejném roce zahájeno 27 353 cyklů asistované reprodukce a z tohoto počtu pak 19 106 cyklů českým občankám. Ze statistických informací dále vyplynulo, že asistovanou reprodukci v České republice podstupují nejčastěji ženy ve věku do 34 let, a že zastoupení žen v této věkové skupině na celkovém počtu cyklů se snižuje. I přesto, že se podíl žen ve věku do 34 let na celkovém počtu cyklů snižuje, i v roce 2012 se tyto ženy podílely více než 50 %. Podíl žen ve věku 40 let a vyšším na celkovém počtu cyklů se od roku 2007 zvýšil z 10,7 % na 21,7 % v roce 2012. Cykly asistované reprodukce se člení podle zamýšleného cíle. Kýženým výsledkem klasického léčebného cyklu je otěhotnění a porod zdravého dítěte. Ne všechny cykly však vedou k okamžitému těhotenství. Mezi typické příklady takových cyklů řadíme například darování oocytů či kryokonzervace vlastních vajíček či embryí. Počet IVF cyklů, tedy těch cyklů, které mají za cíl léčit neplodnost, zůstává

[104] ELIÁŠ, K. a kol.: *c.d.*, s. 342.

poměrně stabilní, okolo 12 tisíc (12 081 cyklů v roce 2012). Počet kryoembryotransferů (KET) se mezi lety 2011 a 2012 zvýšil ze 4 520 na 6 014 cyklů. Podíl IVF a KET cyklů na celkovém počtu cyklů se pak snižuje zejména vlivem nárůstu cyklů s cílem darovat oocyty (13,5 % v roce 2012 oproti 8,4 % v roce 2009) a cyklů přijetí darovaných oocytů (15,5 % v roce 2012 oproti 9,9 % v roce 2009). Centra asistované reprodukce v České republice jsou také často vyhledávána cizinkami, a to jak ze zemí Evropské unie či zemí jiných. V roce 2012 byla téměř třetina všech cyklů provedena cizinkám (30,2 %, oproti 14,5 % v roce 2007). Cizinky si Českou republiku vybírají z několika důvodů. Jednak je to kvalita poskytované péče, dále důvody finanční či vzhledem k legislativním omezením v jejich vlastní zemi. Dárkyněmi oocytů jsou v naprosté většině případů Češky. Cizinky nejčastěji v České republice podstupují cykly s přijetím darovaných oocytů (43,7 % cyklů cizinek v roce 2012) nebo KET cykly (25,5 % cyklů cizinek v roce 2012). Jak uvádí Evropská společnost lidské reprodukce a embryologie (*European Society of Human Reproduction & Embryology* ESHRE), nejvyšší dostupnost AR cyklů z hlediska počtu cyklů na 1 milion obyvatel je ve Skandinávských zemích a v Belgii. V Belgii, Dánsku, Finsku, na Islandu, v Norsku, Slovinsku a Švédsku tvoří počet narozených dětí počatých metodami asistované reprodukce více než 3,0 %. Podle odhadů je ročně ve světě provedeno přibližně 1,5 milionu cyklů AR, z nichž se narodí asi 350 tisíc dětí. [105]

4.6 Problematika surogačního mateřství

S prudkým rozvojem reprodukční medicíny vyvstává jako velmi frekventované téma problematika surogačního (náhradního, surogátního) mateřství. Právě tento institut je tím, co ve své podstatě předběhlo dobu i právní úpravu. Je to jeden z mnoha dalších příkladů společenských situací, na které zákonodárci nestihli včas reagovat a

[105] Ústav zdravotnických informací a statistiky (ÚZIS) vydal ke dni 18. prosince 2013 aktuální informaci týkající se statistických údajů v oblasti asistované reprodukce v ČR. Zdrojová data pro tuto aktuální informaci jsou čerpána z Národního registru reprodukčního zdraví - asistované reprodukce, který spravuje Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR. Tento registr poskytuje údaje o ženách, u nichž byla provedena ovariální stimulace nebo bylo zahájeno monitorování pro léčbu sterility metodou mimotělního oplodnění (IVF) nebo příbuznými technikami [on line]. ÚZIS [cit. 9. června 2014]. Dostupné na <file:///C:/Users/D/Downloads/ai_2013_56.pdf>.

vymezit tak legislativní rámec společenského fenoménu, který má ve své podstatě pozitivní význam.

Náhradní mateřství jako takové řadíme do metody asistované reprodukce, kdy žena, náhradní matka, souhlasí s umělým oplodněním za účelem nosit plod a porodit dítě pro někoho jiného. Jedná se o metodu, která pro některé páry znamená jedinou možnost, jak si zajistit geneticky příbuzného potomka. Náhradní matkou pak může být genetická matka dítěte (dárkyně oocytu), nebo jí může být implantováno nepříbuzné embryo. Rozlišujeme dvě základní formy náhradního mateřství – úplné a částečné.

O úplné náhradní mateřství se jedná v případě, že oba rodiče – tedy pár – v jehož zájmu náhradní matka plod donosí, poskytnou své zárodečné buňky (gamety – spermie a oocyt) a embryo vzniklé po oplodnění mimo tělo ženy je implantováno náhradní matce. Role náhradní matky spočívá čistě v těhotenství a oba budoucí rodiče mají k dítěti genetickou vazbu.

Částečné náhradní mateřství nastává v případě, že je žena neplodná. V tomto případě se použije oocyt dárkyně, kterou může být i náhradní matka. Umělé oplodnění podstoupí náhradní matka za použití spermatu oprávněného otce. Komplikací v tomto případě je skutečnost, že v tomto procesu zplození se mohou podílet až tři ženy – dárkyně ova, náhradní matka a žena, v jejímž zájmu náhradní matka dítě nosí.

Z výše uvedených informací můžeme tedy dovodit definici náhradní matky. Můžeme ji definovat jako ženu, která nosí plod a porodí dítě v zájmu jiné osoby či osob a souhlasí s tím, že dítě odevzdá této osobě nebo osobám ve chvíli porodu nebo nedlouho po něm. Náhradní mateřství je metodou, která je využívána zejména při absenci nebo nefunkčnosti dělohy nebo v případech, kdy je těhotenství provázeno vážnými poruchami.

Náhradní mateřství vneslo do společnosti mnoho otázek, problémů, ale také lidských i právních sporů. Namítáno bývá zejména zneužívání postavení náhradních matek, které jsou často situovány do nižších vrstev společnosti s horším příjmovým a společenským statusem, často také z rozvojových zemí. Další námitky směřují na tlak, který musí náhradní matka podstoupit vzhledem k rodičům, pro které dítě nosí, dále, že náhradní mateřství zprošťuje ženu odpovědnosti, narušuje její důstojnost, má komerční

aspekt a že zde vzniká zdravotní a psychické nebezpečí pro náhradní matku.[106] Na Internetu je možno nalézt mnoho inzerátů, kde náhradní matky nabízejí své „služby". Můžeme jistě předpokládat určitou míru altruismu, avšak je zde reálný a předvídaný předpoklad finančního ohodnocení za tuto činnost. Dle výzkumu autorek Hessové a Kroupové (2008) je ve vyspělých zemích přibližně 10-15% párů nedobrovolně bezdětných a léčba neplodnosti se tak stala jedním z nejprogresivnějších lékařských oborů. Z výzkumů Světové zdravotnické organizace (WHO) tak můžeme předpokládat naplnění pesimistické prognózy, že během dvou desetiletí dojde ke zdvojnásobení počtu bezdětných párů. Zohledníme-li mimoevropský prostor, můžeme vyjít ze studií provedených v letech 1981-2001 v Austrálii. Z dotazníkových populačních šetření vyplynulo, že veřejnost v Austrálii je dárcovství oocytů a spermií přijímáno kladně. Například z populačního vzorku 1131 obyvatel Austrálie se 64% obyvatel vyslovilo kladně k dárcovství oocytů a embryií pro účely léčby neplodnosti. Vrátíme-li se zpět do Evropy, pak můžeme vzpomenout, že v roce 2002 byla ve Švédsku provedena dotazníková studie, a to v období těsně před legalizací dárcovství oocytů. Do této studie bylo zařazeno 1000 mužů a 1000 žen. Z tohoto počtu 72% žen a 71% mužů podpořilo dárcovství oocytů jako možnost léčby neplodných párů. Téměř polovina dotazovaných pak uváděla, že dárcovství by mělo být anonymní a každá druhá žena pak uvedla, že by měla být stanovena horní hranice věku žen, které mohou oocyty přijmout (jednalo se o věk 43 let). V Kanadě má surogační mateřství podporu 75% obyvatelstva jedná-li se o indikaci ze zdravotních důvodů. Avšak 85% dotazovaných s ním nesouhlasí v případě, že jej využívá žena, která se biologickou matkou nechce stát např. z důvodu kariéry či neochotě změnit svůj životní styl. Byly také výzkumy, které se zaměřily na zkoumání charakteristik a motivací surogačních matek. Z výsledků výzkumů vyšlo najevo, že motivy těchto žen byly převážně altruistické, tedy nezištné. I zde se však objevilo i několik žen, jejichž motivy byly spojeny s finanční kompenzací. V rámci České republiky pak patrně nenalezneme komplexní studii zaměřenou na tento fenomén.[107]

---

[106] KALVACH, M. Zamyšlení nad problematikou náhradního mateřství. *Zdravotnictví a právo*, 2009, č. 8, s. 15 – 16.

[107] HANUŠ, D., RADVANOVÁ, S. Komercializace rodičovství. In *Dny práva – 2012 – Sborník příspěvků. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity, řada teoretická* [on line]. Brno: Masarykova univerzita, [cit. 9. června 2014]. Dostupné na http://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2012/files/rodicovstvi/HanusDaniel_RadvanovaSenta.pdf> blíže pak: *Asistovaná reprodukce – etická úskalí a názory veřejnosti 2008* online [cit. 9. června

České právo náhradní mateřství neupravuje a je možno říci, že vlastně ani nezakazuje. Problém vyvstává zejména s ohledem na náhradní mateřství, které by bylo sledováno ziskovým motivem ve vztahu k dítěti, kdy by toto dítě za účelem osvojení svěřila do moci jiného. V takovém případě by se jednalo o trestný čin dle § 169 odst. 1 zák. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník jako skutková podstata trestného čino svěření dítěte do moci jiného. Ziskový motiv, jak bylo uvedeno již výše, však nelze spatřovat v v situaci, kdy biologičtí rodiče dítěte uhradí náhradní matce náklady spojené s těhotenstvím a porodem, např. výdaje za těhotenské oděvy, vitamíny a potravinové doplňky, ušlou mzdu apod. Problematická situace absence právní úpravy však v praxi může a bude způsobovat problémy, a to jak na straně biologických rodičů, tak náhradní matky. Během náhradního mateřství může dojít např. k rozpadu vztahu biologických rodičů, či k úmrtí některého z nich, či obou (např. v důsledku dopravní nehody či jiné právní události). V takovém případě se biologičtí rodiče nebudou moci stát osvojiteli dítěte a to zůstane v péči náhradní matky a ta bude jeho rodičem se všemi povinnostmi a právy. Na druhé straně se však může stát, že se u náhradní matky vytvoří ve vztahu k dítěti silné emocionální pouto a následný souhlas s osvojením odmítne dát. Na tomto místě je potřeba podotknout, že jakékoliv smlouvy uzavřené v režimu soukromého práva mezi subjekty představujícími biologické rodiče a náhradní matku a týkající se „předání dítěte po porodu“ nebo jakýchkoliv jiných změn statusových práv dítěte, nelze v žádném případě zohledňovat. O případné právní vynutitelnosti této dohody nelze vůbec hovořit. Jiná situace může nastat v případě, že je u plodu dítěte během těhotenství zjištěno závažné zdravotní postižení a náhradní matka se rozhodne podstoupit potrat proti vůli biologických rodičů, či naopak biologičtí rodiče odmítnou přijmout dítě s postižením.

I přesto, že právní problematika náhradního mateřství je tématem rodinněprávním, do budoucna se počítá s jejím zařazením do předpisů zdravotnického práva. Je nutné poznamenat, že zákonodárci prostřednictvím o. z. nevyužili možnosti surogační mateřství legislativně upravit. [108] Jedinou zmínku nalezneme v § 804, kde se stanoví, že: *„osvojení je vyloučeno mezi osobami spolu příbuznými v přímé linii a mezi*

2014]. Dostupné na <http://zdravi.e15.cz/clanek/sestra/asistovana-reprodukce-eticka-uskali-a-nazory-verejnosti-397842 >

[108] Srov. NOVOTNÝ, P., IVIČIČOVÁ, J., SYRŮČKOVÁ, I., VONDRÁČKOVÁ, P. *Nový občanský zákoník Rodinné právo.* Praha: GRADA Publishing, a.s., 2014, s. 99 a násl.

sourozenci. To neplatí v případě náhradního mateřství.“. Důvodová zpráva pouze poznamenává, že vztahy mezi matkou, která poskytla své zárodečné buňky (biologickou matkou) a dítětem, mohou být upraveny cestou osvojení. Zahraniční zkušenosti i dosavadní zkušenosti z ČR svědčí o tom, že největší zájem o náhradní mateřství bude mezi ženami, které jsou si navzájem příbuzné.[109]

Problémem, který by si jistě zasloužil právně uchopit, je také ochrana náhradní matky dítěte. V rámci asistované reprodukce jsou jak anonymní dárci, tak příjemkyně zárodečných buněk testováni z hlediska svéprávnosti. Toto testování zde, vlivem absence právní úpravy rozhodně hledat nemůžeme. I v tomto pak lze spatřovat ohrožení legálnosti náhradního mateřství.

Náhradní mateřství je společenským institutem, který se vyvinul v přirozené touze muže a ženy po genetickém zachování své rodové linie. Není výsledkem právního konstruktu ani reprodukční medicíny. Je společenskou skutečností, institutem, který právo zohledňuje jen v minimálním měřítku a téměř vůbec mu v legislativním rámci nevěnuje pozornost, kterou by si po právu zasloužil. Je důležité si uvědomit, že problematika náhradního mateřství se dotýká nejen biologických rodičů a náhradní matky, jako svéprávných subjektů práva, ale také dítěte, jehož statusová práva jsou od začátku postavena do problematické roviny. Kromě právních, biologických a společenských hledisek, je třeba také posoudit hledisko etické, které zaujímá v daném výčtu aspektů významné místo.

4.7 Nástin problematiky maternitních sporů

Pojmem maternitní spory jsou označovány obecně spory týkající se mateřství. Maternitní spory můžeme rozdělit na pozitivní maternitní spory a negativní maternitní spory. V případě pozitivních maternitních sporů se jedná o situace, kdy v matrice či rodném listě dítěte není zapsána žádná žena, a to z důvodu, že tam nikdy zapsána nebyla nebo bylo původní mateřství zde zapsané s úspěchem soudně popřeno. V takovém případě spíše hovoříme o určení mateřství. Negativní maternitní spor představuje jinou

[109] ELIÁŠ, K. a kol.: *c.d.*, s. 350.

situaci. V matrice či rodném listě dítěte je zapsána žena, která biologickou matkou dítěte není a naopak biologická matka dítěte zapsána není. Zde pak hovoříme o popření mateřství. Jak bylo již dříve uvedeno, ZŘS do procesního práva v ČR zavádí, ve své hlavě V., pododdílu 3 § 426 a násl. zvláštní statusové řízení o určení a popření mateřství.[110] Jelikož se jedná se o statusových právech, které mají významný osobnostní vztah, musí být tyto žaloby projednány v samostatném řízení a není možno o nich rozhodnout jako o předběžné otázce.[111]

Je možné, aby také došlo ke sporu o mateřství v případě, kdy v matrice jsou zapsáni rodiče dítěte nebo alespoň matka. V takovém případě by žena, která by tvrdila, že je matkou dítěte, ale dítě jí bylo např. ve zdravotnickém zařízení zaměněno, mohla žalovat na určení svého mateřství proti ženě, která je zapsána v matrice jako jeho matka. Situace se bude lišit od toho, zda má dítě v matrice zapsaného i otce. Rodičovství je vztahem nejen otce či matky k dítěti, ale také vztah k druhému rodiči. Z tohoto důvodu by žena, která tvrdí, že je matkou dítěte musela nejdříve dosáhnout popření otcovství k tomuto dítěti. K popření matrikového otce by však nemuselo dojít v případě, že by muž zapsaný jako otec dítěte v matrice byl i podle tvrzení navrhovatelky biologickým otcem dítěte.[112]

Spornou může být situace, kdy má být určeno mateřství ženy, která porodila dítě mimo zdravotnické zařízení. V takovém případě se jeví důležitým, kdo oznámí právní skutečnost narození dítěte matričnímu úřadu. Tu problematiku nalezneme upravenu v § 15 zákona o matrikách. Narození dítěte, dle tohoto ustanovení, je matričnímu úřadu povinno oznámit zdravotnické zařízení, v němž byl porod ukončen. Pokud nebyl porod ukončen ve zdravotnickém zařízení, oznámí narození dítěte lékař, který jako první poskytl při porodu nebo po porodu zdravotní péči.

Pokud dojde k porodu mimo zdravotnické zařízení, bez přítomnosti lékaře. Je povinen porod matrice oznámit jeden z rodičů, popřípadě jeho zákonný zástupce nebo soudem ustanovený opatrovník nebo fyzická osoba, která se o narození dozvěděla. Za fyzickou osobou, která má výše uvedenou oznamovací povinnost, můžeme jistě považovat tzv. porodní asistentku, která asistuje matce rodičce při domácích porodech. Stejně tak je potřeba domýšlet důkazní prostředek, kterým by bylo dostatečně

[110] K tomu blíže v kapitole 3.2.1 této kvalifikační práce.
[111] HRUŠÁKOVÁ, M. a kol.: *c.d.*, s. 239.
[112] Tamtéž, s. 243.

prokázáno, že žena dítě opravdu porodila. V takovém případě by jistě bylo vhodné tuto právní skutečnost doložit např. lékařským potvrzením.

Nová právní úprava maternitních sporů v ZŘS je slibným procesněprávním institutem, který vyplnil vakuum minulé právní úpravy.

5. Určování otcovství

Určení otcovství je především praktickou otázkou a jedná se o zákonný postup vzniku vztahu otce a dítěte. Jedná se o postup, který by měl být co nejrychlejší, a který by co nejrychleji stabilizoval tento významný společenský vztah.[113] Nová právní úprava provedená o. z. zachovala systém právních domněnek otcovství. Původní rozsah je rozšířen pouze o aspekt umělého oplodnění svobodné ženy. Prostřednictvím již dříve zmíněné římskoprávní zásady *mater semper certa est, pater semper incertus* naplňuje tato kapitola právě druhou část nadčasové teze věnované neurčitosti avšak určitelnosti otce a reflektuje tak společenskou realitu starou jako lidstvo samotné. Koncepce uplatnění jednotlivých domněnek otcovství je přebírána o. z. ze zákona o rodině a i zde platí, že se uplatňují postupně, pokud nejsou splněny předpoklady pro předchozí právní domněnku. Jejich koncepce je postavena na jejich vyvratitelnosti, tedy platí do okamžiku, kdy je důkazem prokázán opak.[114] Také je nutné dovodit, že základním předpokladem pro to uplatnění některé ze tří domněnek otcovství, je bezpodmínečné zjištění mateřství k dítěti. K dítěti, které je např. nalezeno jako opuštěné, nelze nijak založit otcovství, a také k dítěti, k němuž by bylo sice mateřství pravomocně popřeno, ale zároveň by další mateřství nebylo zjištěno.[115]

5.1 Určení otcovství svědčící manželu matky

První domněnku otcovství upravuje ustanovení § 776 odst. 1 o. z., které zní: *„Narodí-li se dítě v době od uzavření manželství do uplynutí třístého dne po, co manželství zaniklo nebo bylo prohlášeno za neplatné, anebo poté, co byl manžel matky prohlášen za nezvěstného, má se za to, že otcem je manžel matky.“* Kvantitativně se tato domněnka uplatňuje nejčastěji a vychází se z předpokladu, že právní otcovství a

[113] RADVANOVÁ, S., ZUKLÍNOVÁ, M.: *Kurs občanského práva – Instituty rodinného práva.* Praha: C. H. Beck, 1999, s. 77.

[114] Srov. NOVOTNÝ, P., IVIČIČOVÁ, J., SYRŮČKOVÁ, I., VONDRÁČKOVÁ, P. *Nový občanský zákoník Rodinné právo.* Praha: GRADA Publishing, a.s., 2014, s. 102. HADERKA, J. K některým problémům určení (a popření) mateřství. *Bulletin advokacie*, 1986, č. 1, s. 23.

[115] HADERKA, J. K některým problémům určení (a popření) mateřství. *Bulletin advokacie*, 1986, č. 1, s. 23.

biologické otcovství jsou v souladu.[116] Důvodová zpráva k tomuto ustanovení uvádí, že se jedná o standardní formulaci, která je doplněna nově se zřetelem k nezvěstnosti (srov. § 67 odst. 1 věta druhá). Pokud se narodí dítě ženě, jejíž manžel byl prohlášen za mrtvého a dojde k určení otcovství souhlasným prohlášením matky jiného muže, nezmění se na statusovém postavení otce dítěte ani dítěte nic. Zjistí-li se, že manžel prohlášený za mrtvého žije, a bude-li mít některý ze zúčastněných vůli, aby nastala změna ve statusu zejména dítěte, bude třeba otcovství souhlasně prohlášené popřít, anebo bude třeba využít pomoci nejvyššího státního zástupce, popřípadě osvojení.[117]

V odstavci druhém zmíněného ustanovení § 776 o. z. se uvádí: *„Narodí-li se dítě ženě znovu provdané, má se za to, že otcem je manžel pozdější, i když se dítě narodilo před uplynutím třístého dne poté, co předchozí manželství zaniklo nebo bylo prohlášeno za neplatné.“*

První domněnka otcovství svědčí manželu matky dítěte a to bez ohledu na to, kdy se dítě během manželství narodilo.[118] Vzniká tedy fikce, že pokud se dítě narodilo v manželství, jeho otcem je manžel matky dítěte. U této domněnky nenese nikdo důkazní břemeno, a to z toho důvodu, že tato domněnka nastává ze zákona. Dítěti, které se narodí v manželství, se zaručuje, že mu do knihy narození a rodného listu bude zapsán jako otec manžel matky a dítěti tak vzniká příbuzenský vztah nejen s otcem, ale také s jeho rodinou. Tedy první domněnka otcovství zakládá statusové právo dítěte jak ze soukromoprávního tak veřejnoprávního hlediska. Nová právní úprava rovněž reaguje na životní situace, kdy se manželství fakticky rozpadne a do ukončení manželství ještě může uplynout velký časový úsek, ale žena již naváže intimní vztah s jiným mužem a otěhotní. Všem zúčastněným je jasné, že otcem narozeného dítěte, byť za trvání manželství, není manžel matky dítěte, ale jiný muž. Nicméně domněnka otcovství stále svědčí manželu matky dítěte. Nová právní úprava na tuto situaci myslela v ustanovení § 777 o. z.: *„Narodí, li se dítě v době mezi zahájením řízení o rozvodu manželství a třístým dnem po rozvodu manželství, a manžel, popřípadě bývalý manžel matky prohlásí, že není otcem dítěte, zatímco jiný muž prohlásí, že je otcem dítěte, má se za to, že otcem je tento muž, připojí-li se matka k oběma prohlášením.“*

[116] RADVANOVÁ, S., ZUKLÍNOVÁ, M.: *c.d.*, s. 77.
[117] ELIÁŠ, K. a kol.: *c.d.*, s. 340.
[118] RADVANOVÁ, S., ZUKLÍNOVÁ, M.: *c.d.*, s. 78.

Uvedení této formulace v o. z. umožňuje spojit řízení o popření a o určení otcovství, přičemž jde o řízení nesporné, které upravuje ZŘS. Jedná se o tzv. trojstranné prohlášení o otcovství dítěte (tj. prohlášení matky, manžela či bývalého manžela matky a muže, který tvrdí, že je otcem dítěte). Provádí se u soudu v samostatném řízení. Oprávnění k návrhu na zahájení tohoto řízení je kterákoliv z uvedených osob. Procesní postup je takový, že soud nejdříve přijme prohlášení o popření otcovství manželem, resp. bývalým manželem matky dítěte, a v druhém kroku přijme prohlášení muže, který o sobě tvrdí, že je otcem dítěte, a že otcovství uznává za souhlasného prohlášení matky.

Ustanovení § 777 odst. 2 o. z. uvádí: *„Prohlášení manžela matky dítěte, popřípadě jejího bývalého manžela, muže, který tvrdí, že je otcem dítěte, a matky dítěte se činí v řízení před soudem, zahájeném na návrh některého z nich; návrh lze podat nejpozději do uplynutí jednoho roku od narození dítěte.“*

Pokud dojde k souhlasnému prohlášení účastníků o tom, kdo je otcem dítěte, uvede to soud do protokolu a následně oznámí matričnímu úřadu, který údaje zapíše do matriční knihy narození. Soud přijetím prohlášení toto validuje a dává vrchnostenské dobrozdání, že prohlášení odpovídají skutečnosti, a že vůle žádné ze zúčastněných osob nebyla nepřípustným způsobem jakkoli či kýmkoli ovlivněna.

Může také nastat situace, kdy je návrh na určení otcovství podán před pravomocným skončením řízení o rozvod nebo neplatnost manželství. V takovém případě soud řízení přeruší do doby, dokud nenabude právní moci rozsudek o tom, že je manželství neplatné nebo se rozvádí (srov. § 777 odst. 3 a 4 o. z.). Pravidla, která se užijí na rozvod manželství, platí obdobně i pro řízení o neplatnosti manželství, jelikož cíle obou řízení jsou shodné. Pokud by bylo řízení o rozvod manželství nebo neplatnost manželství zastaveno nebo byl-li návrh na rozvod manželství nebo na neplatnost manželství pravomocně zamítnut, soud by řízení zastavil.[119]

[119] NOVOTNÝ, P., IVIČIČOVÁ, J., SYRŮČKOVÁ, I., VONDRÁČKOVÁ, P. *Nový občanský zákoník Rodinné právo.* Praha: GRADA Publishing, a.s., 2014, s. 103 – 104; ELIÁŠ, K. a kol.: *c.d.*, s. 341.

5.2 Určení otcovství svědčící muži, který dal souhlas s umělým oplodněním

V rámci „staronových" ustanovení o. z. byla převzata také dosavadní úprava zákona o rodině, týkající se otcovství prostřednictvím umělého oplodnění. Ustanovení § 778 o. z. přebírá zásadu: *„narodí-li se dítě, které je počato umělým oplodněním ženě neprovdané, má se za to, že otcem dítěte je muž, který dal k umělému oplodnění souhlas."* U narození dítěte, které bylo počato umělým oplodněním ženě neprovdané, nejsou změny. Stále se tedy má za to, že otcem dítěte je muž, který dal k umělému osvojení souhlas.[120] V takovém případě nelze popřít otcovství k dítěti, které se narodí mezi stošedesátým dnem a třístým dnem od umělého oplodnění provedeného se souhlasem manžela matky, nebo se souhlasem jiného muže, není-li matka vdaná, bez ohledu na to, jaké genetické látky bylo použito. Toto však neplatí, otěhotněla-li matka dítěte jinak (srov. § 787 o. z.).

5.3 Určení otcovství souhlasným prohlášením

Druhá domněnka otcovství se uplatní až v případě, kdy se první domněnka vůbec neuplatnila, nebo se uplatnila, ale manžel své otcovství úspěšně popřel. Skutkový základ druhé domněnky tvoří souhlasná prohlášení matky a otce, že toto konkrétní dítě je jejich společným dítětem.[121] Právní úpravu druhé domněnky nalezneme v ustanovení § 779 a násl o. z.: *„Nedojde-li k určení otcovství podle § 776, 777 nebo 778, má se za to, že otcem je muž, jehož otcovství bylo určeno souhlasným prohlášením matky a tohoto muže. Takto lze určit otcovství k dítěti ještě nenarozenému, je-li již počato."* Tato domněnka také nemůže nastoupit, je-li matka vdaná za jiného muže. Podmínkou pro určení otcovství pomocí této domněnky je skutečnost, že v době, kdy je toto prohlášení činěno, nesvědčí otcovství manželu matky nebo muži, který dal souhlas s umělým oplodněním. Účelem této druhé právní domněnky otcovství je určit otce dítěti, jehož

[120] NOVOTNÁ, V. Rodinné právo v novém občanském zákoníku (2.). Poměry mezi rodiči a dítětem • určování rodičovství. *Právo a rodina*, 2013, roč. 16, č. 2, s. 1.
[121] RADVANOVÁ, S., ZUKLÍNOVÁ, M.: *c.d.*, s. 73.

matka není provdána a otec dítěte je známý. Rodiči dítěte se tedy rozumějí matka dítěte a muž, který souhlasně s matkou své otcovství prohlašuje. Prohlášení otcovství musí být učiněno osobně, a to před soudem či matričním úřadem. V případě nezletilého otce dítěte se činí prohlášení vždy před soudem (srov. § 779 odst. 2 o. z.). Soud posuzuje schopnost nezletilého, který není plně svéprávný, podle obecných ustanovení o posouzení schopnosti, resp. způsobilosti takových osob (srov. § 780 o. z.). Soud dbá na to, aby prověřil, že muž, který není plně svéprávný, činí prohlášení vědom si právních následků daného právního jednání, a že jej činí vážně. Zároveň soud dbá na to, aby byl nesvéprávný muž řádně poučen a nečinil právní jednání v tísni či z neznalosti. Rovněž je na úvaze soudu, zda, dle okolností případu, uzná, že je nesvéprávný muž schopen jednat sám či za něj bude jednat opatrovník. Opatrovník bude také v tomto řízení ustanoven dítěti. Velký důraz je kladen také na informovanost dítěte, které je účastníkem tohoto řízení. Je-li dítě ve věku, kdy je schopno dostatečně porozumět problematice uznání otcovství, je nutné, aby bylo dostatečně informováno a mohlo se k věci vyjádřit. Prohlášení by měl činit biologický otec dítěte, a tedy muž, který se za otce dítěte považuje. Zákon však nestanoví výslovně, že otcovství souhlasným prohlášením může učinit jen biologický otec dítěte. Pravdivost prohlášení nebudou zkoumat ani soud ani matriční úřad. Pokud by se však do budoucna ukázalo, že souhlasným prohlášením byl nahrazen institut osvojení dítěte, jednalo by se o důvod popření otcovství, které bylo tímto způsobem nabyto. Novou právní úpravu přineslo ustanovení § 781 o. z.: *„Nemůže-li matka pro duševní poruchu posoudit význam svého prohlášení nebo je-li opatření jejího prohlášení spojeno s těžko překonatelnou překážkou, není možné určit otcovství souhlasným prohlášením.“* Takto konstruovaná právní úprava v podstatě odepřela matce, která trpí duševní poruchou, možnost určit otcovství souhlasným prohlášením. Právní úprava vychází ze závěru, že prohlášení otcovství je právním jednáním, zvláštním projevem vůle. Toto právní jednání se posuzuje podle obecných ustanovení o právním jednání. Neplatnosti takového právního jednání se však lze dovolat jen ve lhůtě pro popření otcovství (srov. § 782 o. z.). Takto bude možno použít na prohlášení otcovství např. ustanovení o simulaci, resp. omylu či lsti. Stejně tak jako otec má i matka možnost popřít otcovství k dítěti ve stejné lhůtě. Otcovství je mužem popíráno jak vůči dítěti, tak vůči matce. Matka otcovství popírá vůči dítěti a otci, jsou-li oba na živu, a nežije-li jeden z nich, vůči druhému. V případě,

že není naživu ani jeden z nich, právo popřít otcovství zaniká. Možnost prominout zmeškání lhůty v případě popření otcovství je stanovena v § 792 o. z. a v procesním právo v § 425 ZŘS. V případě, že bylo otcovství k dítěti určeno souhlasným prohlášením, může řízení o popření takto určeného otcovství zahájit soud i bez návrhu, a to v případě, že to vyžaduje zřejmý zájem dítěte a mají-li být zaručena ustanovení, která zaručují dodržení základních lidských práv (srov. § 792 o. z.). Základními lidskými právy se rozumějí především ta, která náležejí dítěti a jsou-li s těmito práva matčina práva v rozporu, musí ustoupit. Soud toto řízení zahájí i tehdy, pokud je zřejmé, že otec dítěte, který je určen souhlasným prohlášením, nemůže být otcem dítěte. Zároveň soud zpravidla pozastaví výkon rodičovské zodpovědnosti.[122]

5.4 Určení otcovství soudem

V případě, že nedojde k určení otcovství na základě domněnky svědčící manželu matky dítěte, otci, který dal souhlas s umělým oplodněním matky nebo na základě souhlasného prohlášení muže a ženy, může matka dítěte, ale také dítě i muž, který tvrdí, že je otcem, navrhnout, aby otcovství určil soud. Tuto právní úpravu nalezneme upravenu v ustanovení § 783 o. z. Ustanovení odst. prvního uvádí, že: *„Nedojde-li k určení otcovství podle § 776, 777 nebo 778 ani podle § 779, může matka, dítě i muž, který tvrdí, že je otcem, navrhnout, aby otcovství určil soud.“* V případě této třetí domněnky se za otce dítěte považuje muž, který: *„s matkou dítěte souložil v době, od které neprošlo do narození dítěte méně než sto šedesát a více než tři sta dní, ledaže jeho otcovství vylučují závažné okolnosti.“* Zde nastala změna oproti zákonu o rodině, a to v případě délky rozhodné doby. Původní rozmezí 180 až 300 dnů bylo změněno na 160 až 300 dnů. Jedná se o zkrácení nejkratší možné doby pro narození dítěte, což odpovídá současnému poznání a možnostem v oblasti lékařské vědy a praxe. Je totiž možné dnes při životě i děti narozené v období kolem 160. dne jejich zralosti. Co se týče předchozích dvou právních domněnek otcovství, ty se uplatňují ze zákona a není

[122] NOVOTNÝ, P., IVIČIČOVÁ, J., SYRŮČKOVÁ, I., VONDRÁČKOVÁ, P., c. d.,, s. 106 – 108; ELIÁŠ, K. a kol.: *c.d.*, s. 341 – 342.

potřeba žádného dalšího rozhodnutí. Třetí domněnka otcovství se však uplatňuje prostřednictvím konstitutivního soudního rozhodnutí, a to výlučně. V případě, že žalovat na určení otcovství bude muž, bude muset prokázat, že s matkou dítěte v rozhodné době souložil. Tomuto důkazu muže však soud nepřisvědčí a jeho otcovství neurčí v případě, že jeho otcovství vyloučí závažné okolnosti. Těmito okolnostmi může být například skutečnost, že žena byla už v rozhodné době těhotná. V případě, kdy podá návrh na určení otcovství matka dítěte, bude soud vyslýchat toho, koho matka určí za otce dítěte. Může nastat také situace, kdy domnělý otec není naživu. V takovém případě se návrh podává proti opatrovníkovi, kterého k tomu jmenuje soud (srov. § 783 odst. 3 o. z.). V případě pochybností, že otcem dítěte může být ještě jiný muž, než ten, kterého označila matka dítěte, soud provádí v tomto směru i další důkazy jako testování DNA apod. V průběhu řízení může také dojít k úmrtí navrhovatele. V takovém případě je k pokračování v řízení další k návrhu oprávněný (srov. § 784 odst. 1 o. z.). V případě, že zemře během řízení dítě, může do šesti měsíců od jeho smrti podat návrh též potomek tohoto dítěte, pokud má právní zájem na tomto řízení (srov. § 784 odst. 2 o. z.). Zde nalézáme kontinuitu, která může zabezpečit skutečné poznání rodových biologických kořenů. V případě smrti domnělého otce dítěte během řízení, pokračuje řízení proti opatrovníkovi, který je k tomuto jmenován soudem (srov. § 784 odst. 3 o. z.). Zemře-li pak během probíhajícího řízení muž, který o sobě tvrdí, že je otcem dítěte, může v řízení pokračovat matka nebo dítě. V případě, že v řízení nepokračuje nikdo, soud řízení zastaví (srov. § 784 odst. 4 o. z.). Právní úprava nestanoví pro určení otcovství žádnou objektivní lhůtu. Návrh na určení, že určitý muž je otcem dítěte je možno podat v průběhu jeho života v podstatě kdykoliv.[123]

Plynutí času je v právní úpravě zohledněno velmi pečlivě. Je tím naplněna možnost dítěte poznat svůj genetický původ ze strany otce po velmi dlouhou dobu. Je však nutno podotknout, že možnosti zajištění důkazů a náročnost jejich zjišťování se stávají významnými okolnostmi přímo úměrnými s postupující dobou plynoucí od narození dítěte.

[123] NOVOTNÝ, P., IVIČIČOVÁ, J., SYRŮČKOVÁ, I., VONDRÁČKOVÁ, P.: *c.d.*,, s. 108.

5.5 Popírání otcovství

Popírání otcovství znamená velmi vážný zásah do práv a povinností všech tří zúčastněných subjektů – tedy matky, otce i dítěte. Otcovství lze popřít pouze v soudním řízení. Popření otcovství zakládá velmi významnou změnu nejen v osobních, soukromoprávním, rodičovském vztahu, ale též změnu statusovou, která se promítne s právní mocí soudního rozhodnutí. Institut popření otcovství slouží zejména k tomu, aby byl soudní cestou odstraněn nesoulad mezi matrikovým a biologickým rodičovstvím. Zároveň je umožněno vytvoření legitimního otcovského vztahu muže k dítěti, který toto dítě zplodil.[124]

5.5.1 Popření otcovství svědčící manželu matky

V případě popření otcovství manžela matky platí ustanovení § 785 o. z., kde se v odst. 1 uvádí: *„Manžel může do šesti měsíců ode dne, kdy se dozvěděl o skutečnostech zakládajících důvodnou pochybnost, že je otcem dítěte, které se narodilo jeho manželce, popřít své otcovství u soudu, nejpozději však do šesti let od narození dítěte ..(...).“*

V případě šestiměsíční lhůty se jedná o lhůtu objektivní a byla do o. z. zavedena nově. Lhůty šestiletá pak lhůtou subjektivní. Manžel matky popírá otcovství dítěte jak vůči dítěti, tak vůči matce současně, pokud jsou oba naživu, případně proti jednomu z nich, není-li druhý z nich naživu (srov. § 785 odst. 1 *in fine*). Samo dítě je v řízení o určení otcovství zastoupeno kolizním opatrovníkem. V situaci, kdy by před podáním žaloby na popření otcovství zemřela matka i dítě, nemá otec právo otcovství popřít a soud by takovou žalobu zamítl. Délka popěrné lhůty manžela matky dítěte, která je nově stanovena, je v souladu s judikaturou Evropského soudu pro lidská práva (Rasmussen proti Dánsku), a vychází také z nastavení a délky popěrných lhůt v některých zahraničních právních úpravách. Ve Slovenské republice jsou to 3 roky, ve Francii pak 5 a 10 let. Ústavní soud ČR rovněž konstatoval ve svém nálezu sp. zn. Pl. ÚS 15/09, že

[124] RADVANOVÁ, S., ZUKLÍNOVÁ, M.,: *c.d.*, s. 82.

nastavení popěrné lhůty v tehdejší právní úpravě § 57 odst. 1 zákona o rodině nebylo v souladu s ústavním pořádkem ČR.

Ustanovení § 785 odst. 2 o. z. upravuje situace, kdy byla svéprávnost manžela před uplynutím popěrné šestileté lhůty omezena, tak sám otcovství nemůže popřít. V takovém případě může jeho otcovství popřít opatrovník dítěte, kterého pro tento účel jmenuje soud. Od jmenování opatrovníka soudem mu běží šestiměsíční lhůta pro popření otcovství. Pokud se narodí dítě mezi stošedesátým dnem od uzavření manželství a třístým dnem po jeho zániku nebo prohlášení za neplatné, lze popřít otcovství, s výjimkou uvedenou v § 777 o. z. jen, je-li vyloučeno, aby manžel matky byl otcem dítěte (srov. § 786 odst. 1 o. z.). Jedná se o soudní řízení, které nemůže být ukončeno smírem ani rozsudkem pro uznání či zmeškání. Soud je v tomto případě veden zásadou vyšetřovací a musí tedy zjišťovat všechny rozhodné skutečnosti ke zjištění, zda manžel popírající otcovství k dítěti, souložil s manželkou v době, od které neprošlo do narození dítěte méně než 160 a více než 300 dnů, nebo věděl-li při uzavření manželství, že je těhotná (srov. § 787 odst. 2 o. z.). Skutečnosti vylučující otcovství k dítěti se v praxi potvrzují znaleckými posudky zejména z oboru lidské DNA diagnostiky. Otcovství svědčící manželu matky může popřít také sama matka, a to ve lhůtě šesti měsíců od narození dítěte (srov. § 789 o. z.). Zákon o rodině připouštěl, v případě zmeškání stanovené lhůty k popření otcovství, aby v případech kdy to vyžadoval zájem dítěte, podal návrh na popření otcovství nejvyšší státní zástupce. Od této koncepce je v o. z. upuštěno a jediným rozhodujícím orgánem, který bude posuzovat skutečnosti týkající se popření otcovství je soud. Zmeškání lhůt k podání návrhu na popření otcovství může soud za určitých okolností prominout, a to v případě, že to vyžaduje zájem dítěte a veřejný pořádek a lhůta je stanovena do čtyř měsíců od podání návrhu na popření otcovství (srov. § 792 o. z.; § 425 ZŘS). Za situace, kdy pozdější manžel matky dítěte popřel otcovství k dítěti matky znovu provdané, začíná běžet šestiměsíční lhůta k popření otcovství dřívějšího manžela dnem následujícím poté, kdy se dozvěděl o rozhodnutí (srov. § 788 o. z.). Matka dítěte také může popřít do šesti měsíců od narození dítěte, že otcem dítěte je její manžel (srov. § 789 o. z.). Zachování této možnosti matce se jeví jako nanejvýš vhodné. Z praxe je známa řada případů, kdy si matka dítěte není jistá, kdo je otcem jejího dítěte a nechce tuto situaci řešit během těhotenství. Do matriky a rodného listu dítěte pak je zapsán její manžel. V případě, že

dle rysů dítěte je znatelné, že otcem nemůže být manžel matky dítěte, je možné, aby se matka dítěte dohodla s pravděpodobným otcem dítěte (pokud je to možné) na test diagnostiky DNA. V případě, že se prokáže, že otcem dítěte není její manžel, má tento možnost popřít své otcovství (srov. § 790 o. z.). Z praxe jsou také známy případy, že manžel matky dítěte nemusí vždy bezvýhradně trvat na testování svého otcovství a i přes skutečnost, že není biologickým otcem dítěte, netrvá na popření svého otcovství.[125]

5.5.2 Popření otcovství k dítěti narozenému z umělého oplodnění

Jak bylo uvedeno již dříve, ustanovení § 787 o. z. upravuje popření otcovství k dítěti narozenému prostřednictvím umělého oplodnění. Uvedené ustanovení uvádí: *„Otcovství nelze popřít k dítěti narozenému v době mezi stošedesátým dnem a třístým dnem od umělého oplodnění provedeného se souhlasem manžela matky, nebo se souhlasem jiného muže, když matka není vdaná, bez ohledu na to, jaké genetické látky bylo použito. To neplatí, otěhotněla-li matka dítěte jinak.“* Uvedená dikce zákona řeší tedy také situace, kdy je použita gameta jiného muže než toho, který dal k umělému oplodnění souhlas, ať jím je manžel matky dítěte nebo jiný muž. Jedná se také o situace, kdy je použito ova jiné ženy.[126] I toto ustanovení vede k vyšší míře právní jistoty matky dítěte.

[125] NOVOTNÝ, P., IVIČIČOVÁ, J., SYRŮČKOVÁ, I., VONDRÁČKOVÁ, P.: *c.d.*, s. 104 – 105; ELIÁŠ, K. a kol., c. d., s. 342 – 343; NOVOTNÁ, V. Rodinné právo v novém občanském zákoníku (2.). Poměry mezi rodiči a dítětem • určování rodičovství. *Právo a rodina*, 2013, roč. 16, č. 2, s. 2.
[126] ELIÁŠ, K. a kol., *c.d.*, s. 344.

6. Právo dítěte znát svůj genetický původ

Tato problematika zaujímá v moderním světě, společnosti a právní vědě i praxi velmi důležité místo a je potřeba dodat, že by si zasloužila nejen samostatnou kapitolu a mnohem rozsáhlejší, ale i monografické dílo, případně výzkumný záměr či projekt, který by toto právo dítěte v co nejširším měřítku zmapovalo a vymezilo (či ne) jeho zákonné limity. Tato práce si neklade za cíl zmapovat celou oblast tohoto lidsko-právního fenoménu ze všech jeho hledisek, ale poukázat na základní incentivy spojené s tímto právem, které má interdisciplinární přesah, a jehož význam je multioborový.

Problematika práva znát svůj genetický původ má svůj význam zejména s ohledem na etickou a morální rovinu. O. z. umožňuje poznat genetický původ dítěte prostřednictvím určení mateřství i otcovství. Mateřství je založeno jednoduchou právní skutečností – porodem. U otcovství je to prostřednictvím jedné ze tří zákonných domněnek. Neomezené právo na znalost genetického původu neexistuje a v právním řádu není zakotveno. V mezinárodněprávní rovině nalezneme pouze v čl. 7 Úmluvy o právech dítěte právo dítěte znát své rodiče, pokud je to možné. Vzhledem k akceleraci vývoje reprodukční medicíny v oblasti lidské genetiky se vyloženě nabízí otázka, zda má dítě právo znát svůj genetický původ? Česká republika se na poli lidských práv snaží respektovat evropské tendence vývoje soukromého práva, resp. rodinného práva, mezi které nepochybně náleží konstitucionalizace, tedy proces důsledné ochrany subjektivních lidských práv a svobod ve všech právních situacích. Právě v souvislosti s lidsko-právní dimenzí rodinného práva a jeho konstitucionalizací je ve světové literatuře analyzována právě problematika práv dítěte, zejména ve vazbě na hledání rovnováhy mezi biologickým, právním a sociálním rodičovstvím a v návaznosti na instituty náhradní rodinné péče. Je zřejmé, že díky naznačenému evropskému vývoji nabývají rodinná práva řady zemí nový rozměr. Rodinná práva, ač jsou v jednotlivostech různá, stávají se, díky lidsko-právnímu rozměru, podobnými ve své podstatě.

Neblahou skutečností právní úpravy v ČR je fakt, že se přirozená práva dítěte na život, jeho právo znát svůj genetický původ a právo na zachování rodinných svazků, zakotvené v Úmluvě o právech dítěte, mnohdy dostávají do konfliktu se zákonem zakotvenými právy jeho rodičů. Rodiče dítěte nemají tzv. právo vzdát se svého dítěte

(vzdát se rodičovství) a založit tak právní stav, kdy se dítě stane tzv. právně volným. Častou situací je však situace, kdy zákonodárcem založený právní stav brání souladu biologické a sociální reality s právním stavem, resp. naopak, ať už jsou zájmy dítěte a jeho biologických rodičů v souladu či nikoliv. Je proto nutné zachovávat kritický pohled na danou problematiku.[127]

O. z. napomáhá zjišťování genetického původu dítěte zejména prostřednictvím určování otcovství. Na druhé straně však upřednostňuje vůli rodičů, kteří souhlasně prohlásí, že kdo je otcem dítěte a žádné další genetické zkoušky nejsou předepsány. Současná právní úprava vychází zejména z domněnky, že otcovství chce určit zejména biologický otec. Podle platného práva je také právo znát svůj genetický původ odepřeno dětem, které byly nezrušitelně osvojeny, a jejich osvojitelé byli zapsáni do matriky na místo biologických rodičů. Nejzávažnější problémy etické, sociální a právní přinášejí do problematiky znát svůj genetický původ metody asistované reprodukce. Problém je spatřován zejména v rovině třetích osob, které jsou dárci gamet. Je diskutována otázka, zda připustit právní odpovědnost dárce vůči dítěti a založit rodinně-právní vztah se všemi důsledky s tím spojenými. Popř. zda poskytnout o dárci určité genetické informace a zároveň zachovat jeho anonymitu. Tato situace je řešena také v zahraničí a např. Švédsko přijalo právní úpravu artificiální inseminace, jež dítěti přiznává neomezené právo na znalost svého genetického původu. Byla ustavena komise, která diskutovala problém anonymity dárce semene, a také otázky spojené s informováním dítěte a způsobu jeho zplození. Konečná úprava se měla přiblížit tehdy platné úpravě adopcí, která předpokládala, že sami adoptivní rodiče oznámí dítěti již v raném věku, že nejsou jeho rodiči a za součinnosti správních úřadů mu umožní setkání s rodiči biologickými. Bylo konstatováno, že jen pouhé povědomí o tom, že existují záznamy o genetickém původu a možnost do nich kdykoliv nahlédnout uspokojuje touhu po hledání vlastní identity. Dosavadní zkušenosti s tímto zákonem jsou spíše negativní, a to zejména s ohledem na získávání nových dárců. Situace ve Spolkové republice Německo se poněkud liší. I zde bylo dítěti přiznáno neomezené právo znát svůj genetický původ, přičemž anonymita dárce semene byla prohlášena z hlediska ústavního práva za

[127] KRÁLÍČKOVÁ, Z. Právní, biologické a sociální rodičovství ve světle práv dítěte znát svůj původ. In: PAUKNEROVÁ, M., TOMÁŠEK, M. et al. *Nové jevy v právu na počátku 21. století IV. Proměny soukromého práva.* Praha: Nakladatelství Karolinum, 2009, s. 258 – 259.

neslučitelnou s právem na znalost genetického původu. Sousední Rakousko také prosadilo v reprodukčním zákoně právo dítěte znát svůj genetický původ. Zde mají děti zplozené z gamet třetí osoby právo nahlédnout do záznamů po dovršení 14. roku věku.

Je zjevné, že právo znát svůj genetický původ je v evropských právních řádech diskutovaným tématem, které vychází dětem zplozeným za pomoci gamet třetích osob, vstříc. Jako hlavní argument podporující myšlenku prolomení anonymity dárce, se uvádí nebezpečí incestních vztahů mezi dítětem a jeho zploditelem, a také mezi nevlastními sourozenci zplozenými týmž dárcem. Kromě toho je třeba také zohlednit nutnost léčby některých genetických chorob. Ti, kteří zastávají opačný názor, často argumentují tím, že v případě malých vesnic s malým počtem obyvatel je v rámci „cizoložných" vztahů nebezpečí pozdějšího uzavření manželství mezi nevlastními sourozenci mnohem větší a právní úprava toto nezohledňuje. Sílí také tendence k omezování použití substrátu od jednoho dárce na stanovený počet dětí. Dalším z argumentů, který nahrává odtajnění anonymity dárce, je skutečnost, že znalost vlastního původu je důležitá pro hledání vlastní identity mladého člověka, a také rozvoje jeho sebevědomí. Je však otázkou, zda by dítě při budování vlastní identity muselo mít veškeré informace o dárci, či by mu stačily jen některé.[128] Jaká by byla jistota, že dárce by dítě zahrnul do svého plnohodnotného života? A nebylo by například právě odmítnutí pro mladého jedince traumatizující? Další otázkou je, zda by dlouhá doba od poskytnutí gamet dárcem a věkem dítěte (předpokládejme dospívajícím, kdy probíhají tendence hledat vlastní identitu), přičemž se dárce a dítě nikdy neviděli, nebyla překážkou pro případné hledání identity či by dokonce nezpůsobila tzv. krizi identity? Zde máme na mysli zejména nenaplněná očekávání a zklamání z osobností nalezených biologických rodičů. Toto jsou jen některé otázky, které je potřeba brát v potaz při posuzování tohoto problému. Je důležité si uvědomit, že je to právě dítě, kterého se úprava této problematiky týká nejvíce. Snaha nalézt biologické rodiče, není dětmi, které vyrostly v jiné rodině než biologické, nijak závratná.

Dokladem multioborového zájmu o tuto problematiku jsou provedené nejaktuálnější výzkumy v oblasti psychologie u dospělých, kteří prošli pěstounskou péčí. Tyto výzkumné šetření prokázaly, že děti, které vyrůstají v prostředí emocionálně podnětném a podporovaném, kde mají zároveň pocit bezpečí a opětované lásky, je

[128] MELICHAROVÁ, D. Právo znát svůj genetický původ. *Zdravotnictví a právo*, 2004, č. 2, s. 22 – 23.

vybavuje do života potřebnými osobnostními předpoklady a resiliencí. Zároveň je prokázáno, že tyto děti, které poznaly kvalitní rodinné prostředí, jsou v dospělosti schopny dobře zvládat své životní role rodičů, manželů a zaměstnanců, což je, mimo jiné, výsledkem prospěšného rodinného zázemí.[129] Závěry těchto výzkumů můžeme, podle našeho názoru, klidně vztáhnout i na děti zplozené z darovaných gamet. Je tedy dokázáno, že není podstatné, zda dítě vyrůstá v rodině biologické či náhradní. Důležité je klima rodiny, kvalita vzájemných vztahů mezi jejími členy a pozitivní výchovné prostředí. Proto je třeba zaujmout závěr, že poznání odtajněného dárce gamet dítětem není rozhodujícím činitelem pro jeho další vývoj, netýká-li se jistě jeho zdravotního stavu.

6.1 Mezinárodněprávní východiska k právu dítěte znát svůj genetický původ a judikatura ESLP

Jak již bylo řečeno, česká právní úprava neobsahuje neomezené právo znát svůj genetický původ. V rámci mezinárodních dokumentů, kterými je ČR vázána, však tuto problematiku dotčenu najdeme. Provedení těchto ustanovení jednotlivých mezinárodněprávních dokumentů je pak již v rukou zákonodárců států, které se k dodržování těchto úmluv zavázaly.

Z nejdůležitějších mezinárodněprávních dokumentů je potřeba jmenovat Úmluvu o právech dítěte. Její článek 7 uvádí, že každé dítě je registrováno ihned po narození a má od narození právo na jméno, právo na státní příslušnost a pokud je to možné, právo znát své rodiče a právo na jejich péči. Úmluva je součástí právní řádu ČR, a to na základě čl. 10 Ústavy a její jednotlivá ustanovení jsou právně závazná. Faktem však zůstává, že jednotlivé přijímající státy vznesly při její ratifikaci výhrady. Tyto výhrady byly podpořeny mnohými argumenty. Bylo namítáno, že jsou celosvětově již přijaty právně závazné úmluvy, které vymezují ochranu základních práv člověka. Další námitka směřovala do oblasti kontrolních mechanismů dodržování Úmluvy. Zde je počítáno pouze s nejslabším možným kontrolním mechanismem, tedy posuzováním

[129] Blíže srov. SOBOTKOVÁ, I., OČENÁŠKOVÁ, V. *Pěstounská péče očima dospělých, kteří v ní vyrostli: trendy vs. zkušenosti.* Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013.

pravidelných zpráv smluvních stran a o plnění Úmluvy (srov. čl. 44 odst. 1 Úmluvy). Pozitivní hlasy pro přijetí Úmluvy zase argumentovaly skutečností, že se jedná o nejúspěšnější mezinárodní úmluvu o ochraně lidských práv. Ze statistických údajů totiž vyplývá, že Úmluvou je vázána celá řada států, které např. k Mezinárodnímu paktu o občanských a politických právech nikdy nepřistoupily. Dalším pozitivem Úmluvy je fakt, že se jedná o společného jmenovatele bez ohledu na kulturní a sociální podmínky ve smluvních státech. Asi nejdůležitějším argumentem zůstává význam samostatné úpravy práv dítěte a to v jednotném rámci, který může být dalšími smlouvami doplněn. Důležitou součástí Úmluvy jsou také opční protokoly, které byly přijaty v souvislosti s aktuální problematikou dětí v ozbrojených konfliktech a obchodu s dětmi.[130] Důležitý počin přišel na konci roku 2011, kdy Valné shromáždění OSN přijalo Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte „o řízení o individuálních stížnostech" *(Optional Protocol To The Convention On The Rights Of The Child On a Communications Procedure, 2011).* Zatím poslední Opční protokol nabude účinnosti tři měsíce poté, kdy bude u tajemníka OSN uložena desátá ratifikační listina (čl. 19 zmíněného opčního protokolu). Výše uvedený protokol umožňuje zejména dětem a jejich zástupcům podat individuální stížnost v případě, že vnímají porušení některého ustanovení Úmluvy nebo dalších dvou opčních protokolů. Třetí opční protokol také zavádí osvědčený mechanismus, který navazuje na ostatní úmluvy OSN s povinností smluvních států podávat periodické zprávy o jejich plnění.[131] Nutno doufat, že vůči třetímu opčnímu protokolu se ČR postaví čelem dříve než za 13 let, než jako tomu bylo u druhého Opčního protokolu.

Na evropské úrovni nalezneme zásadní dokument týkající se oblasti ochrany lidských práv a svobod, kterým je Evropská úmluva o ochraně lidských práv a svobod (dále také „Evropská úmluva"). Tato úmluva byla přijata na půdě Rady Evropy.

---

[130] SCHEU, H. CH. O smysluplnosti současné koncepce práv dítěte. *Správní právo*, 2003, roč. XXXVI, č. 5-6, s. 271 – 272.

Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armád conflicts (A/RES/54/263 of 25 May 2000), Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and pornography (A/RES/54/263 of 25 May 2000). Oba opční protokoly vstoupily v platnost roku 2002. ČR přistoupila k oběma opčním protokolům. Druhý Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte o prodeji dětí, dětské prostituci a dětské pornografii ratifikovala Česká republika dne 26. září 2013.

[131] MILLEROVÁ, M. Třetí opční protokol k Úmluvě o právech dítěte. *Bulletin Centra pro lidská práva a demokratizaci* [on line]. 2013, roč. IV., č. 1 [cit. 2013-04-19]. ISSN 1804-2392. Dostupné z: http://www.iips.cz/data/files/Centrum%20LP/bulletin%20LP/Vol.%20IV/bulletin-LP-IV-1.pdf

Prvními signatáři byla podepsána 4. listopadu 1950 a účinnosti nabyla v roce 1953.[132]

Tato úmluva je výjimečná tím, že stanovila instituci, na kterou se mohou obracet občané signatářských států, jimž vnitrostátní orgány neposkytly ochranu jejich práv uvedených v katalogu práv Evropské úmluvy. Touto institucí je Evropský soud pro lidská práva (dále jen „ESLP“) sídlící ve Štrasburku. Jeho přínos tkví zejména v tom, že se na něj mohou obracet jak všechny smluvní strany Evropské úmluvy, tak každý jednotlivec, se stížností na porušení chráněných práv v některém ze států, smluvních stran Evropské úmluvy. Takto zahájené řízení pak může vyústit v v konečný a závazný rozsudek Evropského soudu pro lidská práva a případně také v rozhodnutí o „spravedlivém zadostiučinění“ v peněžní formě pro poškozeného.[133]

Úpravu problematiky práva dítěte znát svůj genetický původ v Evropské úmluvě nenalezneme. Musíme si pomoci dovozením. V rámci tohoto práva je potřeba položit důraz na čl. 8 Evropské úmluvy, který byl popsán již výše. V něm je zaručeno *„respektování soukromého a rodinného života, obydlí a korespondence“.*

V judikatuře ESLP nalezneme zajímavé rozhodnutí týkající se práva jedince znát svůj genetický původ. Jedná se o případ francouzské občanky paní Pascale Odièvre, která u ESLP ve Štrasburku podala stížnost na porušení čl. 8 Evropské úmluvy.[134] V jejím případě se dostala do role dítěte z anonymního porodu. Její matka ji po porodu opustila a následně požádala o utajení své totožnosti (tzv. *accouchment sous X*). Francouzská právní úprava nepovažuje porod dítě matkou za jednoduchou právní skutečnost, tak jak je tomu v české právní úpravě i v platné a účinné právní úpravě o. z. Ve Francii je skutečnost vzniku práv a povinností mezi rodiči a dětmi podmíněna právní skutečností složenou. Narození dítěte je první právní skutečností s tím, že nejen otec uznává otcovství k dítěti, ale to samé činí také matka na základě porodu dítěte. Stěžovatelka u ESLP žádala, aby byla poskytnuta ochrana jejímu právu na soukromý život, když právní řád vyžaduje souhlas biologické matky ke zpřístupnění údajů o její identitě a toto kogentní ustanovení není možné žádným způsobem překonat či nahradit.

---

[132] Blíže k této úmluvě v kapitole 2.3 této kvalifikační práce.

[133] ŠTURMA, P.: *Mezinárodní a evropské kontrolní mechanismy v oblasti lidských práv*. Skripta. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1999, s. 25 – 26.; ŠIŠKOVÁ, N., *Dimenze ochrany lidských práv v Evropské unii*. 2. Rozšířené a aktualizované vydání. Praha: Linde Praha, a.s., 2008, s. 124 a násl.

[134] Případ Odièvre vs. France. 4326/98, Strasbourg: European Court of Human Rights. Rozsudek z 13. února 2003, Sbírka rozsudků a rozhodnutí 2003.

Pascale byla poté osvojena manželi Odievreovými. V roce 1990 začala pátrat po své biologické rodině, byly jí poskytnuty pouze tzv. neidentifikující informace, které obsahovaly mimo jiné důvody, které matku vedly k jejímu opuštění. Paní Odièvre začala sama zjišťovat totožnost své biologické matky. Její úsilí však nevedlo k žádnému výsledku. Během jejího zkoumání však vyšlo najevo, že nebyla jediným dítětem svých biologických rodičů. Důvodem byla právě neexistence právní možnosti prolomit anonymitu matky, která požádala o utajení své totožnosti v souladu s francouzskou zákonnou úpravou. Ta umožnila, aby do rodného listu dítěte nebyla zapsána jako matka. Tuto praxi však neumožňují jiné státy (např. Norsko, Belgie, Německo, Španělsko, Dánsko, Spojené království, Portugalsko, Slovinsko aj.), které ve svých právních řádech ukládají povinnost zápisu biologických rodičů do rodného listu a matriky.[135]

V roce 1998 požádala stěžovatelka pařížský *Tribunal de grande instance* (Francouzský nejvyšší soud) o umožnění nahlédnout do osobních dokumentů týkající se její osoby a o odtajnění údajů, týkajících se jejího narození. Tuto žádost však soud zamítl na základě rozporu s platnými právními předpisy.

Vzhledem k tomuto výsledku rozhodnutí národního soudu se obrátila na ESLP se stížností na porušení čl. 8 Evropské úmluvy s tím, že jí nebylo umožněno získat informace o svém původu a spatřovala rozpor právě s uvedeným ustanovením daného článku ve spojení s čl. 14 Evropské úmluvy, který jí zaručuje zákaz diskriminace. Výsledkem konstatovala, že odepřením tohoto jejího práva bylo narušení její osobnosti a pocit, že si nemůže uspořádat kořeny svého předchozího života.[136] Její podání bylo posouzeno jako přijatelné.

ESLP rozhodl o její stížnosti dne 13. února 2003 s tím, že práva paní Odièvre porušena nebyla. ESLP potvrdil, že smyslem ustanovení čl. 8 je chránit také právo na osobní rozvoj ve vztahu k osobnosti člověka. Důležitými náležitostmi pro osobní rozvoj je také vědomí o osobní identitě člověka jako lidské bytosti včetně znalosti svých biologických rodičů. Zejména narození a okolnosti s ním spojené jsou nepochybně součástí soukromého a rodinného života jedince a pro potomka je důležité znát historii jeho biologických rodičů i historii svou, přičemž nemožnost získat přístup k těmto

[135] HUBÁLKOVÁ, E. Anonymní porody z hlediska článku 8 Evropské úmluvy o lidských právech. *Správní právo,* roč. XXXVI, č. 5-6, s. 283.
[136] K tomu pak blíže rozsudek ESLP ze dne 7. července 1989, č. 10454/83, Gaskin vs. Velká Británie.

informacím je v rozporu s textem Evropské úmluvy. Ostatně toto ESLP vyzdvihl i v jiném svém judikátu.[137]

Soud při posouzení jejího případu posuzoval dva protikladné zájmy. Na jedné straně byl zájem paní Odièvre na získání informací o svém původu, rodinných kořenech jako důležité součásti její osobní identity. Na straně druhé však stála zákonná norma umožňující její biologické matce utajit svou totožnost. Soud také namítl, že je potřeba vzít v úvahu práva třetích osob adoptivních rodičů, biologického otce a také stěžovatelčiny původní rodiny. Kromě toho také soud judikoval, že stěžovatelce bylo umožněno získat o své biologické rodině takové informace, které by jí umožnily získat vědomost o svých rodinných kořenech a zároveň zůstala zachována anonymita její matky zaručená právní normou.

Ve Francii již také dříve probíhala diskuze na téma odtajnění některých informací a to v roce 2001. Byla ustavena Národní rada pro přístup k informacím o osobním původu.

Je nepochybné, že ESLP měl v případu Odièvre velmi těžkou pozici. Vzhledem k pojetí mateřství, které je osobním vztahem mezi rodičem a dítětem, a o to více matkou a jejím dítětem, je velmi problematické posoudit, koho chránit více. A je třeba si položit otázku, proč tu či onu stranu chránit více. Je důležitější zájem dítěte nebo anonymita jeho biologické matky? Domníváme se, že rozsudek ESLP v tomto případě přinesl spíše více otázek než odpovědí. Nebyla vyřešena základní otázka, který zájem kterého subjektu je důležitější. Soud dal najevo, že úprava těchto otázek by měla být ponechána na vnitrostátních právních úpravách jednotlivých států, přičemž je potřeba jistě zhodnotit aspekty společenské, historické a v mnohých státech také náboženské. I z těchto důvodů sdílíme názor, že vnitrostátní právní úprava je nejpovolanější k tomu, aby tyto otázky sama svou legislativní cestou upravila.

[137] rozsudek ESLP ze dne 7. února 2002, č. 53176/99, Mikulić vs. Chorvatsko.

Závěr

Předložená kvalifikační práce si ve svém úvodu stanovila za cíl zaměřit se a obsahově vymezit jednotlivé aspekty rodičovství tak, jak jsou aktuálně vnímány a upraveny v právním řádu České republiky. Zvolené téma je v práci reflektováno s ohledem na jeho kontinuální historický právní vývoj až po současnou reflexi v české právní úpravě. Není však zapomínáno ani na úpravu mezinárodněprávní, která mnohdy předurčila legislativní úpravu tuzemskou. Nosným kritériem pro profilaci tuzemské právní úpravy jednotlivých institutů spojených s rodičovstvím je zájem dítěte a ochrana jeho základních lidských práv. Dítě je vnímáno jako specifický subjekt právních norem se všemi jeho zvláštnostmi a zvýšenou potřebou právní ochrany s ohledem na jeho postavení ve společnosti. Pro současnou společnost, která je pedocentrická, tedy na dítě zaměřená, jsou otázky spojené s právy dítěte a jeho stausovým postavením více než důležité a je na místě řešit je ve vztahu k dítěti co možná nejpodrobněji a nejdůsledněji. To se ovšem, jak jsme poukázali, v některých případech neděje.

Aktuální problematika rodičovství, přestavená v této práci, je zaměřena pouze na vybrané instituty, které lze, vzhledem k charakteru kvalifikační práce představit a pojmout tak, aby byla zachována jejich logická návaznost. Jak bylo uvedeno, rodičovství je nutno vnímat jako interdiciplinární realitu, která si pouze s legislativním rámcem nevystačí a je potřeba brát v potaz poznatky vědních oborů, které jsou s rodičovstvím spojeny, ať už se jedná o poznatky biomedicínské týkající se asistované reprodukce či testování otcovství prostřednictvím DNA diagnostiky, či například posuzování psychiky dítěte. Důležitou problematikou, která ze soukromoprávního hlediska není zcela přesně uchopena, jsou otázky spojené se surogačním mateřstvím. Z tohoto důvodu bylo pracováno také s přesahy do literatury mezioborové, která vhodně doplnila v práci diskutovanou a analyzovanou právní úpravu. Bylo na mnoha místech prokázáno, že česká právní úprava má s ohledem na instituty rodičovství (a nejen na tyto) ještě široké možnosti úvahy legislativních úprav a zákonodárných iniciativ.

Obsahové analýze byl podroben zejména právní rámec druhé části občanského zákoníku, a také návazné právní předpisy, které statusovou problematiku rodičovství

dotvářejí jak v oblasti občanského práva hmotného tak procesního. Kromě soukromoprávní úpravy byla přiblížena také úprava veřejnoprávní, jejíž role je v případě některých uvedených institutů nezastupitelná. Zejména v oblasti právní úpravy anonymních a utajených porodů bylo komparací veřejnoprávní a soukromoprávní úpravy prokázáno, že jejich vzájemná neprovázanost a nenávaznost zakládá mnoho právních i praktických problémů a to zejména ve vztahu k narozenému dítěti a jeho statusovým otázkám. Předchozí kroky zákonodárce se zdají být v některých případech pochybné. Stabilita a jistota statusových práv dítěte je tímto řešením, které se zdá býti separátním, ohrožena. Očekávání v této oblasti spojená s novou soukromoprávní úpravou nebylo bohužel naplněno.

Právní úprava soukromého práva doznala rekodifikací významných změn, které přinesly mnoho kazuistických ustanovení. V mnohých případech tento počin vnímáme pozitivně, a to zejména tam, kde byly legislativní cestou vyřešeny některé sporné otázky. Mnoho sporných otázek však tyto legislativní změny přinesly a nezbude nic jiného, než počkat, jak se s nimi právní praxe a judikatura do budoucna vypořádá.

Dle aktuálních zjištění, které můžeme vztáhnout ke kontinuálnímu vývoji právní úpravy některých institutů v minulosti, můžeme konstatovat, že právní úpravě nezbude nic jiného, než aby do budoucna prostřednictvím novelizací právních norem flexibilně reagovala na rozvoj zejména lékařské vědy a přidružených oborů. Tento urychlený vývoj se dotýká mnoha oblastí rodičovství a flexibilní reakce zákonodárce je, v co možná nejkratším čase, jistě na místě.

Stále existují instituty spojené s rodičovstvím, které nebyly ani novou právní úpravou ošetřeny tak, aby zajistily vyšší míru právní jistoty pro dítě i jejich rodiče. Značnou pozornost by si stále zasloužila zejména právní úprava zachování práva dítěte znát svůj genetický původ. Tato problematika se jeví, jak už bylo předestřeno v textu práce, jako významná nejen z hlediska lékařského, právního, ale také sociálního (společenského). Nejasná genetická minulost totiž zakládá nejasnou lidskou budoucnost a právě tato skutečnost by měla být do budoucna podrobována odborným diskusím.

Seznam zkratek

ABGB	*Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesammten Deutschen Erbländer der Österreichischen Monarchie*
ART	Assisted Reproductive Techniques (techniky asistované reprodukce, zkráceně – asistovaná reprodukce).
c.d.	citované dílo
ČR	česká republika
ESLP	Evropský soud pro lidská práva
o. z.	zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník
Obč. zák.	zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších přepisů.
RM	reprodukční medicína
Sb. z. a n.	Sbírka zákonů a nařízení
Sp. zn.	spisová značka
Úmluva	Úmluva o právech dítěte
ÚS	Ústavní soud České republiky
zák. č.	zákon číslo
ZŘS	zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních
ZSZS	zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů.

Použitá literatura

Odborné publikace

1. DOSTÁL, J. *Etické a právní aspekty asistované reprodukce. Situace ve státech přijatých do Evropské unie v roce 2004*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Lékařská fakulta, 2007. ISBN 978-80-244-1700-4.

2. DVOŘÁK, J., ŠVESTKA, J., ZUKLÍNOVÁ, M. a kol. *Občanské právo hmotné. Svazek 1. Díl první: Obecná část.* Praha: Wolters Kluwer ČR, 2013. ISBN 978-80-7478-326-5.

3. ELIÁŠ, K. a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou*. Ostrava: Sagit, 2012. ISBN 978-80-7208-922-2.

4. FRINTOVÁ, D. Proměny rodinného práva. Mater semper certa est! In PAUKNEROVÁ, M., TOMÁŠEK, M. *Nové jevy v právu na počátku 21. Století IV. Proměny soukromého práva.* Praha: Nakladatelství Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1687-2.

5. FRINTOVÁ, D., FRINTA, O. Vybrané otázky rekodifikace rodinného práva v České republice. In: PAUKNEROVÁ, M., TOMÁŠEK, M. et al. *Nové jevy v právu na počátku 21. století IV. Proměny soukromého práva*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1687-2.

6. HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo.* 3. vydání. Brno: Masarykova univerzita a Doplněk, 2006. ISBN 80-7239-192-5.

7. KINCL, J. Římské právo rodinné: Právo manželské In: KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo.* Praha: C. H. Beck, 1995. ISBN 80-7179-031-1.

8. KLABOUCH, J. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962.

9. KRÁLÍČKOVÁ, Z. Právní, biologické a sociální rodičovství ve světle práv dítěte znát svůj původ. In: PAUKNEROVÁ, M., TOMÁŠEK, M. et al. *Nové jevy v právu na počátku 21. století IV. Proměny soukromého práva*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1687-2.

10. KUCHAŘOVÁ, V., TUČEK, M. *Sociálně ekonomické souvislosti rodinného chování mladé generace v České republice.* Studie národohospodářského ústavu Josefa Hlávky. Praha: Ediční středisko ČVUT, 1999.

11. MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. 2. přepracované vydání. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7376-368-0.

12. NOVOTNÝ, P., IVIČIČOVÁ, J., SYRŮČKOVÁ, I., VONDRÁČKOVÁ, P. *Nový občanský zákoník Rodinné právo.* Praha: GRADA Publishing, a.s., 2014. ISBN 978-80-3247-5167-2.

13. PLECITÝ, V., VRABEC, J., SALAČ, J.: *Základy občanského práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005. ISBN 80-86898-25-3.

14. RADVANOVÁ, S. Demokratický průlom do manželského práva – novela 320/1919 Sb. z. a n. In DVOŘÁK, J., MALÝ, K. a kol. *200 let Všeobecného občanského zákoníku.* Praha: Wolters-Kluwer, 2011. ISBN 978-80-7357-753-7.

15. RADVANOVÁ, S. Hlava třicátá první: Právní vztahy mezi rodiči a dětmi. In ŠVESTKA, J., DVOŘÁK, J. a kol. *Občanské právo hmotné. Svazek 3.* Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009. ISBN 978-80-7357-466-6.

16. RADVANOVÁ, S. *Manželství a rodina v ČSSR.* Praha: Orbis, 1964.

17. RADVANOVÁ, S. Rodina a dítě – otazníky doby. In: PAUKNEROVÁ, M., TOMÁŠEK, M. et al. *Nové jevy v právu na počátku 21. století IV. Proměny*

soukromého práva. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1687-2.

18. RADVANOVÁ, S., ZUKLÍNOVÁ, M.: *Kurs občanského práva – Instituty rodinného práva.* Praha: C. H. Beck, 1999. ISBN 80-7179-182-2.

19. SOBOTKOVÁ, I., OČENÁŠKOVÁ, V. *Pěstounská péče očima dospělých, kteří v ní vyrostli: trendy vs. zkušenosti.* Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3821-4.

20. SOBOTKOVÁ, L. Základní východiska pro studium rodiny z pohledu práva. In: WINTEROVÁ, A.; DVOŘÁK, J. (eds.) *Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. Praha: Aspi, 2009. ISBN 978-80-7357-432-1.

21. ŠIŠKOVÁ, N., *Dimenze ochrany lidských práv v Evropské unii*. 2. rozšířené a aktualizované vydání. Praha: Linde Praha, a.s., 2008. ISBN 978-80-7201-710-2.

22. ŠTURMA, P.: *Mezinárodní a evropské kontrolní mechanismy v oblasti lidských práv*. Skripta. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1999, s. 16-17. ISBN 80-7179-133-4.

23. TOMEŠ, I. *Obory sociální politiky*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-868-5.

24. VESELÁ, R. a kol. *Rodina a rodinné právo*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. ISBN 80-86432-93-9.

25. WESTPHALOVÁ, L. Základní východiska pro studium rodiny z pohledu práva. In: WINTEROVÁ, A.; DVOŘÁK, J. (eds.) *Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. Praha: Aspi, 2009. ISBN 978-80-7357-432-1.

Odborná periodika

1. FRINTA, O. Asistovaná reprodukce – právo a současná praxe. *Právní fórum*, 2005, roč. II, č. 4. ISSN 1214-7966.

2. HADERKA, J. K některým problémům určení (a popření) mateřství. *Bulletin advokacie*, 1986, č. 1.

3. HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z. Anonymní a utajené mateřství v České republice – utopie nebo realita? *Právní rozhledy*, 2005, roč. 13, č. 2. ISSN 1210-6410.

4. HUBÁLKOVÁ, E. Anonymní porody z hlediska článku 8 Evropské úmluvy o lidských právech. *Správní právo, 2003,* roč. XXXVI, č. 5-6. ISSN 0139-6005.
5. KALVACH, M. Asistovaná reprodukce ve světle současné legislativy. *Zdravotnictví a právo*, 2010, roč. XIV., č. 3. ISSN 1211-6432.

6. KALVACH, M. Zamyšlení nad problematikou náhradního mateřství. *Zdravotnictví a právo*, 2009, roč. XIII., č. 8. ISSN 1211-6432.

7. KOVAŘÍK, J. Náhradní rodinná péče: nové poznatky a souvislosti 1. *Sociální politika*, 1997.

8. MELICHAROVÁ, D. Právo znát svůj genetický původ. *Zdravotnictví a právo*, 2004, roč. VIII., č. 2. ISSN 1211-6432.

9. NOVOTNÁ, V. Rodinné právo v novém občanském zákoníku (2.). Poměry mezi rodiči a dítětem • určování rodičovství. *Právo a rodina*, 2013, roč. 16, č. 2. ISSN 1212-866X.

10. SCHEU, H. CH. O smysluplnosti současné koncepce práv dítěte. *Správní právo*, 2003, roč. XXXVI č. 5-6. ISSN 0139-6005.

11. SCHÖN, M. Koho české právo rozumí pod pojmem dítě? *Právo a rodina*, 2013, č. 3. ISSN 1212-866X.

12. SCHÖN, M. Právo matky na svobodnou volbu místa a způsobu porodu versus zájmy dítěte. *Právo a rodina*, 2013, roč. 15., č. 10. ISSN 1212-866X.

Právní předpisy

Evropská úmluva o osvojení dětí (sdělení č. 132/2000 Sb. m. s.)

Evropská úmluva o právním postavení dětí narozených mimo manželství (sdělení č. 47/2001 Sb. m. s.).

Evropská úmluva o výkonu práv dětí (č. 54/2001 Sb. m. s.)

Sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb. o Úmluvě o právech dítěte.

Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb. o Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění protokolů č. 3, 5 a 8.

Úmluva o lidských právech a biomedicíně (č. 96/2001 Sb. m. s.).

Usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky.

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých zákonů.

Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 227/2006 Sb., o výzkumu na lidských embryonálních kmenových buňkách a souvisejících činnostech a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 285/2002 Sb., o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů a o změně některých zákonů (transplantační zákon).

Zákon č. 296/2008 Sb., o zajištění jakosti a bezpečnosti lidských tkání a buněk určených k použití u člověka a o změně souvisejících zákonů (dále jen „zákon o lidských tkáních a buňkách“), ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních.

Zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

Zákon č. 91/1998 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.

Internetové zdroje

Asistovaná reprodukce – etická úskalí a názory veřejnosti 2008 online [cit. 9. června 2014]. Dostupné na <http://zdravi.e15.cz/clanek/sestra/asistovana-reprodukce-eticka-uskali-a-nazory-verejnosti-397842 >

Asistovaná reprodukce 2012. Aktuální informace Ústavu zdravotnických informací a statistiky ČR [on line]. ÚZIS [cit. 9. června 2014]. Dostupné na <file:///C:/Users/D/Downloads/ai_2013_56.pdf>

Důvodová zpráva k návrhu zákona o specifických zdravotních službách [on line]. PSP ČR [cit. 9. června 2014]. Dostupné na < http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=6&ct=407&ct1=0>

Důvodová zpráva k návrhu zákona o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování [on line]. PSP ČR [cit. 9. června 2014]. Dostupné na <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=6&ct=405&ct1=0>

Důvodová zpráva k zákonu č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních [on line]. PSP ČR [cit. 9. června 2014]. Dostupné na <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=6&ct=931&ct1=0>

Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, vom 23.05.1949 (BGBI. I S. 1), Artikel 6. [on line]. [cit. 15. listopadu 2013]. Dostupné na <http://dejure.org/gesetze/GG/6.html>

HANUŠ, D., RADVANOVÁ, S. Komercializace rodičovství. In *Dny práva – 2012 – Sborník příspěvků. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity, řada teoretická* [on line]. Brno: Masarykova univerzita, [cit. 9. června 2014]. Dostupné na http://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2012/files/rodicovstvi/HanusDaniel_RadvanovaSenta.pdf>

JAKUBIEC, S. *Mediace, jako metoda pracy s rodziną*, WSFP Ignatianum, Kraków, 2011, s. 7 [za:] F. Adamski, Rodzina, wymiar społeczno-kulturowy, wyd. UJ, [on line]. Kraków, 2002, s. 31. [cit. 15. listopadu 2013]. Dostupné na <http://www.iop.pruszkow.pl/o_Rodzina_(socjologia).asp>

K označování „starého“ a „nového“ občanského zákoníku. [on line]. [cit. 3. června 2014]. Dostupné na <*http://vrcha.webnode.cz/news/k-oznacovani-stareho-a-noveho-obcanskeho-zakoniku/*>

MILLEROVÁ, M. Třetí opční protokol k Úmluvě o právech dítěte. *Bulletin Centra pro lidská práva a demokratizaci* [on line]. 2013, roč. IV., č. 1 [cit. 9. června 2014]. ISSN 1804-2392. Dostupné na: http://www.iips.cz/data/files/Centrum%20LP/bulletin%20LP/Vol.%20IV/bulletin-LP-IV-1.pdf

Postup zdravotnických zařízení při poskytování zdravotní péče související s utajeným porodem. In Věstník Ministerstva zdravotnictví České republiky č. 1/2005 [on line].

MZČR [cit. 9. června 2014]. Dostupné na <http://www.mzcr.cz/Legislativa/dokumenty/vestnik_3570_1771_11.html>

Judikatura

Nález Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 4457/12 ze dne 24. července 2013.

Případ Odièvre vs. France. 4326/98, Strasbourg: European Court of Human Rights. Rozsudek z 13. února 2003, Sbírka rozsudků a rozhodnutí 2003.

Rozsudek ESLP ze dne 7. července 1989, č. 10454/83, Gaskin vs. Velká Británie.

Rozsudek ESLP ze dne 7. února 2002, č. 53176/99, Mikulić vs. Chorvatsko.

Název diplomové práce v anglickém jazyce

„Parenthood as the legal problem“

Abstrakt

Cílem diplomové práce je obsahově vymezit jednotlivé aspekty rodičovství tak, jak jsou aktuálně vnímány a upraveny v právním řádu České republiky. Téma je v práci reflektováno s ohledem na jeho historický právní vývoj včetně reflexe současné české právní úpravy. Zmiňována je také právní úprava z hlediska mezinárodního práva. Ta mnohdy představuje směr právní úpravy české. Hlavní myšlenkou tuzemské právní úpravy rodičovství je zájem dítěte a ochrana jeho základních lidských práv. Dítě je vnímáno jako specifický subjekt právních norem se všemi svými zvláštnostmi a zvýšenou potřebou právní ochrany a s ohledem na jeho postavení ve společnosti. Pro současnou společnost, která je pedocentrická, tedy na dítě zaměřená, jsou otázky spojené s právy dítěte a jeho statusovým postavením významné a je na místě řešit je ve vztahu k dítěti co možná nejpodrobněji a nejdůsledněji.

Úvodní část práce je věnována historicko-právním aspektům, které jsou spojeny s problematikou rodičovství. Jsou diskutovány základní pojmy, jako je dítě, rodičovství a rodina. Základní obsahy a významy těchto pojmů jsou nazírány s ohledem na jejich interdisciplinární přesah.

Jádrem práce, kterému je věnováno nejvíce pozornosti, je problematika mateřství. Tato problematika, která je často nesprávně vnímána jako jasná a jednotná, je těžištěm práce. V rámci výkladu mateřství je poukázáno na problémy, které jsou spojeny s právní i společenskou praxí tohoto institutu. Doplněn je výklad pojednávající aktuální právní úpravu utajených a anonymních porodů. V rámci obsahu dané části je věnována pozornost úpravě otázek hmotného i procesního práva.

Návaznou rozsáhlou část pak tvoří problematika asistované reprodukce a surogačního mateřství. Jedná se o aktuální a významné instituty, který jsou v běžné praxi často využívány a jsou přímo spojeny s otázkami reprodukční medicíny. Celá tato kapitola je zakončena krátkou podkapitolou týkající se aktuálních statistických údajů.

Závěr práce je věnován určování a popírání otcovství. Problematika otcovství je pojímána zejména s ohledem na zákonnou úpravu v části druhé občanského zákoníku. Nakonec je zohledněno téma týkající se práva dítěte znát svůj genetický původ. Toto téma je řazeno až v samém závěru práce, a to z toho důvodu, že prostupuje v různých

intencích celou právní úpravou rodičovství. Zaujímá významné místo v odborné literatuře i praxi.

Abstract

The aim of the thesis is to define content of various aspects of parenthood as they are currently perceived and treated in the legal order of the Czech Republic. The theme is reflected in the work with regard to its historical legal developments, including the reflection of the current Czech legislation. Mentioned is also legislation in terms of international law. It often represents the direction of Czech legislation. The main idea of the domestic legislation parenthood child's interest and the protection of basic human rights. The child is seen as a specific body of legal rules with all its peculiarities and increased need for legal protection with regard to their position in society. For contemporary society, which is child-centered, that is child-centered, are issues related to the rights of the child and his relevant status and position is important to be dealt with in relation to the child as possible and thoroughly as possible.

The first part is devoted to the historical and legal aspects that are associated with parenthood issues. They discussed the basic concepts, such as a child, parenthood and family. Basic contents and meanings of these terms are viewed with regard to their interdisciplinary overlap.

The core of the work, which is the most attention is the issue of motherhood. This issue, which is often wrongly perceived as a clear and united, is the heart of the work. In the interpretation of motherhood shows the problems that are associated with the legal and social practices of this institution. Supplemented is dealing with the interpretation of current legislation secret and anonymous births. As part of the contents of this chapter is given to the adjustment of questions of substantive and procedural law.

A related large part comprises the issue of assisted reproduction and surrogate motherhood. This is a timely and important institutions, which are common practice often used and are directly linked to issues of reproductive medicine. This whole chapter is concluded by a short subchapter relating to current statistics.

Conclusion of diploma work is devoted to identifying and denial of paternity. The issue of paternity is conceived especially with regard to the statutory provisions in Part Two of the Civil Code. Finally, the theme is reflected on the rights of children to know their genetic origin. This topic is ranked near the very end of the work, and for

this reason, that permeates the various intentions of the whole legislation parenthood. It occupies an important place in literature and practice.

Seznam klíčových slov

Dítě, rodič, rodina, rodičovství, mateřství, asistovaná reprodukce, surogační mateřství, otcovství

Child, Parent, Family, Parenthood, Maternity, Assisted Reproductive Techniques, Surrogacy, Paternity